-71
-72

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI
BÍRÓNÉ SEY KATALIN GEDAI ISTVÁN

LXX—LXXI. ÉVFOLYAM

1971—1972

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1972

TARTALOM

Biróné Sey Katalin: Néhány III. századi éremlelet értékelése és ennek problémái 3
Sonnevend György: Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusai uralkodásuk első két évében 9
Gedai István: István király denára 23
Rádóczy Gyula: Héber betűjeles Árpád-házi pénzek 33
Huszár Lajos: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. (I. Rész) 39
Pohl Artur: V. László pénzverése (1453—1457) 51
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából 59
Szepessy Géza: Néhány Árpád-kori pénz összetételének vizsgálata 69
Pohl Artur: Az alsólendvai Bánfi család pénzverése a 15. században 71
Hőgye István: A „Gresti" nevű pénz forgalma a Hegyalján a 18. sz. közepén 74
Hőgye István: 18. századi lengyel pénzhamisítványok a Hegyalján 75
Hőgye István: IV. Ferdinánd nápolyi király emlékpénzei 76
Kőhegyi Mihály: Csatkai Endre 78
Éremleletek 81
Irodalom 83
Társulati élet 93

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése.
A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 40.— Ft.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen, a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (Bp. VIII. Csepreghy u. 4.) küldendők.

Tagdíj fizetés és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a gazdasági ügyintéző — Lódi Józsefné — ad felvilágosítást a Társulat címén, vagy telefonján (131—058). Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára Rádóczy Gyula könyvtáros kezelésében áll a hivatalos órák alatt (csütörtök 1/2 6—1/2 8) a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztviselőit a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI
BÍRÓNÉ SEY KATALIN GEDAI ISTVÁN

LXX—LXXI. ÉVFOLYAM

1971—1972

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1972

TARTALOM

Biróné Sey Katalin: Néhány III. századi éremlelet értékelése és ennek problémái 3
Sonnevend György: Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusai uralkodásuk első két évében 9
Gedai István: István király denára 23
Rádóczy Gyula: Héber betűjeles Árpád-házi pénzek 33
Huszár Lajos: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. (I. Rész) 39
Pohl Artur: V. László pénzverése (1453—1457) 51
Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából 59
Szepessy Géza: Néhány Árpád-kori pénz összetételének vizsgálata 69
Pohl Artur: Az alsólendvai Bánfi család pénzverése a 15. században 71
Hőgye István: A „Gresti" nevű pénz forgalma a Hegyalján a 18. sz. közepén 74
Hőgye István: 18. századi lengyel pénzhamisítványok a Hegyalján 78
Hőgye István: IV. Ferdinánd nápolyi király emlékpénzei 79
Kőhegyi Mihály: Csatkai Endre 81
Éremleletek 83
Irodalom 91
Társulati élet .....

Néhány III. századi éremlelet értékelése és ennek problémái

Az utóbbi évek leletei még inkább szaporították a Pannónia tartományban a III. század közepén záruló, illetve ezekben az években földbe került éremleleteket. Számuk szerint szinte páratlan mennyiségű lelettel állunk itt szemben, eddig 31 kisebb, nagyobb kincsleletről tudunk.[1] Szétszórtan találjuk őket az egész tartományban, a limes mentén és a belső területeken is. (L. a csatolt térképet).

A leleteknek ez a nagy száma teszi lehetővé, hogy statisztikai módszerek alkalmazásával általános következtetéseket vonhassunk le a leletek összetételére, időbeli megoszlására, sőt a tartomány III. századi pénzforgalmára vonatkozóan is.

Egy terület pénzforgalmát vizsgálva akkor kapunk teljes képet, ha a felhasználhatóság szempontjából több rétű, illetve más és más értékű éremanyagot is megvizsgáljuk egy-egy korszakra vonatkozóan. Gondolunk itt arra, hogy általában lelés szempontjából az érmeket több csoportba sorolhatjuk. (Természetesen itt kizárólag a lelőhelyes érmekre gondolunk.)

1. Zárt éremleletek — kincsleletek — ezek általában a záródásukat megelőző évtizedek intenzív pénzforgalmát tükrözik, de évszázadokra is visszanyúlhatnak.

2. Szórvány éremanyag, amelyhez tartoznak egy-egy területről esetlegesen előkerülő, vagy telepásatásból előkerülő érmek. Ezek annak idején véletlenül kerültek földbe, nem tudatos tezaurálással és földbe rejtéssel, mint a kincsleletek.

3. Temetőkből, sírokból származó érmek. A tapasztalat azt mutatja, hogy nem mindig a forgalmi pénzek kerültek a sírokba. Gyakran néhány száz évvel korábbi vereteket helyeztek a halott mellé.

A szórvány éremanyag körébe sorolt telepásatás során előkerült érmeket azonban mégis külön kell választanunk. Ezek jelentősége rétegtani előkerülésükben rejlik. Segítségükkel egy objektum különböző építési periódusai is datálhatók. Bár megfelelő kritikával kell értékelni az érmek kronológiája adta lehetőségeket. Gondolunk itt arra, hogy kincsleletek esetében évszázados, sőt több évszázados visszanyúlással számolhatunk, ami azt jelenti, hogy ezek a korai darabok még a lelet elrejtése körüli időkben is forgalmi pénznek számítottak. Ez áll a szórvány-érmekre is, így felhasználásuk az egyes rétegek datálásának csak a többi, azonos rétegből előkerült tárgyi emlékek komplex vizsgálatának egybevetésével ajánlatos.

Bár a kincsleletek teszik lehetővé a forgalmi pénzkészletre, a pénzek forgási sebességére, a verőtövek számára és a kivert pénzmennyiségre vonatkozó következtetéseket, mégis a szórvány-érmek spontaneitásában rejlő történeti értéket nem pótolhatják. Előfeltétele azonban a szórványok használhatóságának, hogy megfelelő mennyiségű szórványlelet álljon rendelkezésre.

[1] *Alsólendva* Arch. Ért. 3. (1870) 186—187. *Apetlon*, Göbl, R. Der römische Münzschatzfund von Apetlon. Eisenstadt 1954. *Balatonboglár*, a község mellett 40 db-ból álló antoninianus-lelet került felszínre, még publikálatlan, a keszthelyi múzeum tulajdona. *Balozsameggyes*, A lelet publikálása folyamatban, az ezévi Archaeologiai Értesítőben fog megjelenni. *Belatinc*, MNM. Éremtár 151/1878. Éremleletek. *Berndorf*, Kubitschek, W. J. A. 3. (1909) 231. *Budaújlak*, (Ma Budapest) Arch. Ért. 1. (1869) 314. *Carnuntum*, Bortlik, J. J. A. 3. (1909) 230. *Dunaföldvár*, Gohl, Ö. NK. 13. (1914) 22. *Dunapentele — Dunadűlő*, R. Alföldi, M. NK. 52—53. (1953—54) 5. *Enying*, MNM. Éremtár 1871. augusztus, Éremleletek. *Felsőcsepely*, Gohl, Ö. NK. 3. (1904) 34. *Felsőtengelic*, Albeker, M. — B. Sey K., NK. 68—69. (1969—70.) 13. *Görgeteg*, MNM. Éremtár 179/1876. Éremleletek. *Kabhegy*, Kubitschek, W. JÖAI 6. (1903) 107. *Kistormás*, B. Sey K. FA 15. (1963) 55. *Korong*, G-n. NK. 1. (1902—3) 39. *Mérges*, Börzsönyi A. NK. 14. (1915) 98. *Nagyberek*, 1. I. Szalacska, Gohl Ö. NK. 7. (1908) 122., 2. Nagyberek, Harsányi P. NK. 7. (1908) 119., 3. IV. Szalacska, R. Alföldi M. NK. 50—51. (1951—52) 7., 4. Nagyberek, MNM. Éremtár, Éremnapló 57/1934. 5. Nagyberek, MNM. Éremtár, 278/1934. Éremleletek., 6. Nagyberek, egy nemrégen elhunyt kaposvári magángyűjtő hagyatékából egy több, mint 400 db-ból álló antoninianus-lelet került a kaposvári múzeumba. A lelet még publikálatlan. *Podvornica*, Ötvös G. NK. 5. (1906) 154., *Rábakovácsi*, R. Alföldi M. FA. 6. (1954) 62., *Szakcs*, MNM. Éremtár, 189A/1914. Éremleletek., *Szalacska*, ez Nagyberek község mellett egy szőlőhegy, az itt előkerült leleteket lásd Nagyberek alatt. *Tulln*, Göbl, R. NZ. 83. (1969) 7., *Tüskeszer*, Arch. Ért. 9. (1895) 124., *Visnye*, A. A. NK. 21—22. (1922—23) 29.

Csak hosszú gyűjtőmunka eredményeként érhető el, hogy egy hajdani településnek, vagy nagyobb területegységnek a szórványérmeit közgyűjteményekből, magángyűjteményekből és a szakirodalomból összeszedve s a legújabb kronológiai kutatások szerint átértékelve felhasználhassuk. De azért bizonyos, a matematikai statisztika alapján álló „mintavétel" lehetővé teszi, hogy egy területre jellemző, de nem az egész éremanyagból általánosan érvényes következtetéseket vonhassunk le.

Mindeddig a lelőhelyes érmek különböző előkerüléséből adódó lehetőségekről szóltunk. Van azonban a közgyűjteményeknek egy jelentős hányada (a Magyar Nemzeti Múzeum antik éremgyűjteményét nézve mintegy 80%-a), amely lelőhely megjelölés nélkül került a gyűjteménybe. Általában a tapasztalat azt mutatja, hogy a Magyarországon előkerült éremleletek, vagy szórványérmek jutottak a gyűjteményekbe, de a múlt században, sőt századunkban is a magángyűjtők és éremkereskedők kezében is ezek forogtak. Ritka eset volt, hogy egy múzeum külföldön vásároljon érmeket. A Nemzeti Múzeum esetében külföldi vásárlás útján fejlesztették

a görög éremgyűjteményrészt, amely a század elejéig csak csekély számú éremből állott. Ez szintén az előbb elmondottakat támasztja alá. A görög érmeknek alig volt forgalma a Kárpát-medencében, ezért csak ritkán kerülnek elő leletként, s ezért volt gyenge belőlük a múzeum éremgyűjteménye. Ugyanez vonatkozik a bizánci gyűjteményrészre is, amely a mai napig sem számottevő.

A múlt század végén az Archaeologiai Értesítő nem egyszer ad hírt éremlelet előkerüléséről, amelyet az egyes éremkereskedők szereztek meg és adtak el magyar vagy külföldi gyűjtőknek. Tehát a magyarországi lelőhelyű érmek kiszivárgásáról értesülünk.

Egyelőre csak feltételezésként említjük meg, hogy a jövőben ezt a pillanatnyilag holt anyagrészt — amit a közgyűjtemények lelőhely nélküli érmei képviselnek — talán élővé lehet tenni statisztikai összehasonlítások segítségével. Legalábbis annyira élővé, hogy ha közelebbi lelőhelyét nem is tudjuk meghatározni, de Kárpát-medence-i, illetve szűkebben magyarországi lelőhelyünek mondhatjuk őket. S így általános pénzforgalmi statisztikai számításoknál felhasználhatjuk ezt az anyagot is. Ehhez azonban összehasonlító alapként fel kell dolgozni az összes szórvány-, kincs- és sírleletet. A két anyagrész, korszakok illetve császárok szerinti megoszlási arányának összevetése bizonyítaná az elmondottakat.

De visszatérve a zárt éremleletek adta lehetőségek vizsgálatához, ezeknél szintén előfeltétel, mint a szórvány érmeknél, hogy megfelelő mennyiség szükséges belőlük általános következtetések levonásához. Ezért foglalkozunk itt ezekkel a III. századi leletekkel.

A térképen feltüntetett helységek mind olyan kincsleletek lelőhelyei, amelyek denárokból, de zömmel ezüst antoninianusokból állnak és a záródásuk Gallienus uralkodása alatti időszakra tehető. Közelebbről ezeknek a leleteknek utolsó darabjai a 257—259 években kerültek kiverésre.

A leletek elterjedése azokkal a zavarokkal hozható kapcsolatba, amelyek ebben az időben Pannóniában jelentkeztek. Részben az ellencsászárok — Ingenuus és Regalianus — fellépése, részben a roxolánok 258—260-ban meginduló támadása indokolják a leletek elrejtését.[2]

Ez az időszak azonban egybeesik a nagy infláció kezdetével. Az egészen lassú infláció, amely az Augustus-kori stabilitáshoz képest érezhető volt Septimius Severus uralkodása alatt meggyorsult. A Caracalla alatt bevezetett új pénz az antoninianus is a közel fele ezüst tartalmúra csökkent denárokat (800‰ helyett 450‰)[3] lenne hivatva pótolni.

A III. század közepén az antoninianus volt a leggyakoribb pénz, denárt már alig vernek. 250-ben még 70—80% volt az antoninianus hivatalosan előírt ezüst tartalma, 260-tól azonban már csak 5% volt.[4] Gyakorlatilag több pénzfajta eltűnt, megszüntek a bronzpénzek, amelyeket a bronzzá vált antoninianusok pótoltak. Az aranyak is megritkultak.

Ebben az inflációs és háborús helyzetben földbe került éremleletek közül emeltünk ki néhányat — számszerint tizenkettőt. Ez több mint 1/3 része az eddig előkerült leleteknek. (A térképen + jelöli a kiemelt leleteket.)

A statisztikai módszerek alkalmazásának egyik módja, hogy a szóban forgó jelenség nem minden eleméről gyűjtünk adatokat, hanem csak a sokaság egy kiválasztott részének elemeiből következtetünk az egész sokaságra. Ezt a statisztikában reprezentatív megfigyelésnek nevezik. Ezt alkalmaztuk ezeknek a leleteknek az esetében is.

A leleteknél csak ez az út járható, mivel a jelenség teljes felméréséig soha sem juthatunk el, a véletlennel mindig számolnunk kell, nem tudva hány lelet rejtőzhet még a földben.

A nem régen felbukkant balozsameggyesi lelet például, bár szintén azonos záródású a többi 30 lelettel, de a denárok és antoninianusok aránya eltolódott az előbbiek javára. Ennek következtében a lelet kronológiája eltérést mutat a többi lelettől.

Általában a vizsgált együttesek legkorábbi veretei Galba császártól származnak, ezért a grafikonokon (l. a csatolt két grafikont), amelyeken a leletek időbeli és százalékos megoszlását ábrázoltuk, i. sz. 68. évet vettük kiindulásnak. Záró időpontnak pedig a 258. évet. Így négy periódust, a záró évtől visszafelé haladva három 20 évest és egy 130 évest vettünk fel.

Az I(a) periódusra (68—198) jellemző, hogy vagy egyáltalán nincs veret a leletekben, mint a Szakcs, Dunapentele, Nagyberek 7 esetében, vagy csak igen csekély számú, mint Szalacska 8, Tengelic, Tulln, Enying, Kistormás, Nagyberek 11 leleteknél, ahol 0,22—1,62% között változik e korai veretek aránya. Nagyobb mennyiségű verete az I. periódusnak csak Szalacska 5, Nagyberek 6 és a kivételes Balozsameggyes leletekben található (6—27%).

A II(b) periódusban (198—218) Szakcs és Dunapentele leletei még mindig nem tartalmaz-

[2] Fitz, J. Ingenuus et Régalien. Collection Latomus Vol. 81. (1966) Bruxelles-Berchem, 61.
[3] H. J. Kellner, Bericht des bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege. 1953—54. 56.
[4] S. Bolin, State and Currency in the Roman Empire to 300 A. D. Stockholm, 1958. 249.

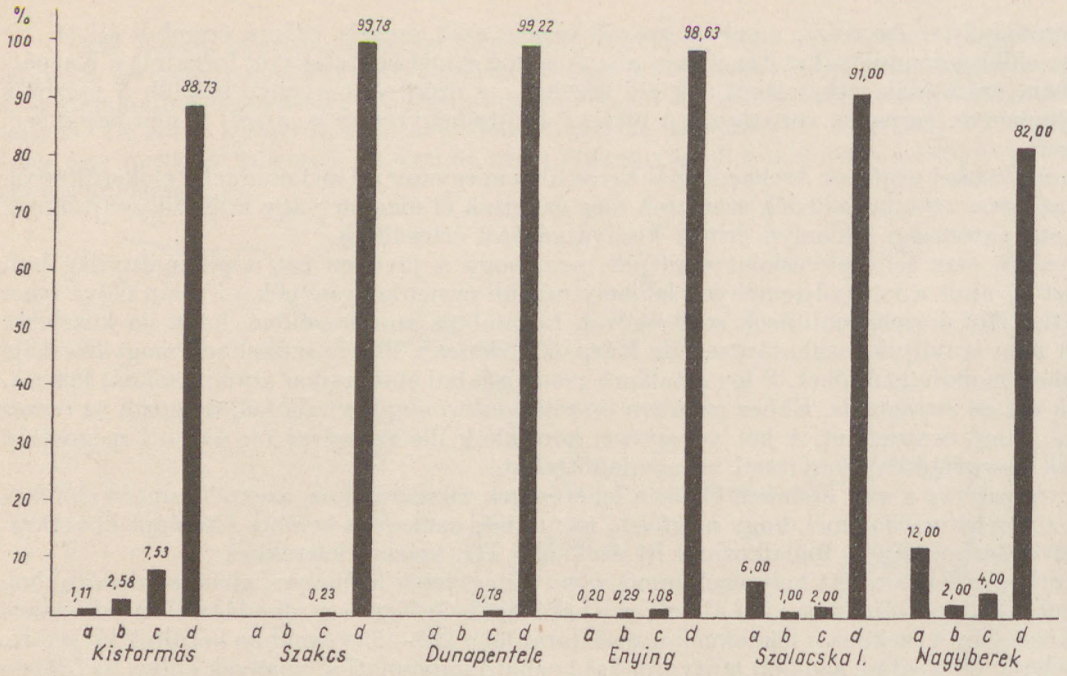

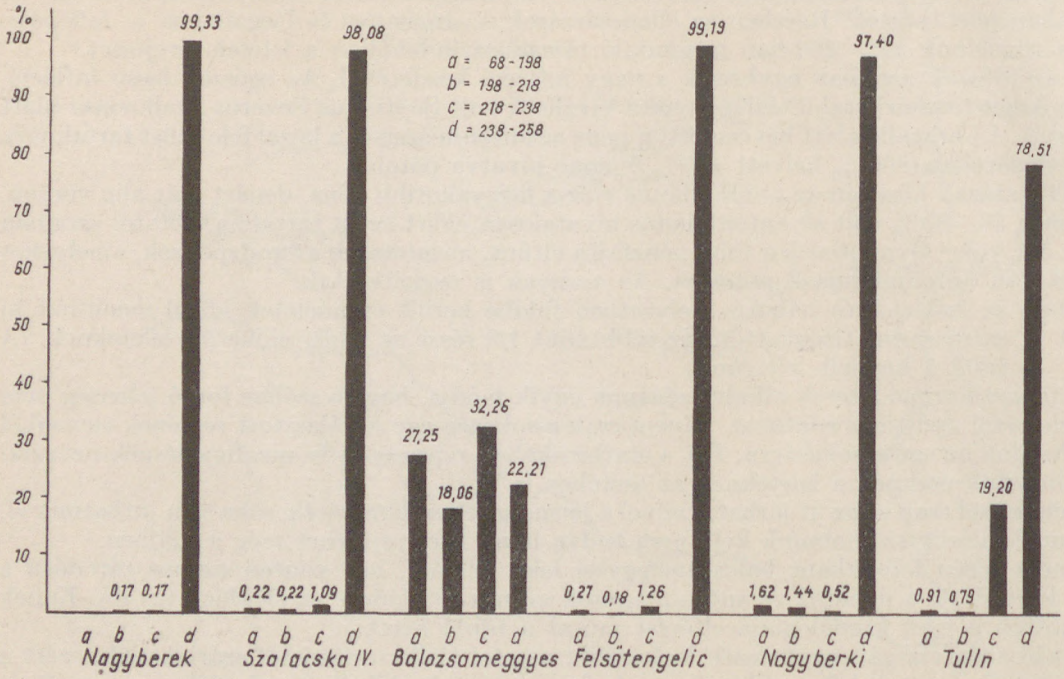

nak vereteket. A többi leletnél valamit javul a százalékos arány; 0,17—2,58 % között ingadozik a veretek aránya, Balozsameggyes viszont itt is kiválik a 18,6 %-ával.

A III(c) periódus (218—238) már mindegyik leletben képviselve van több-kevesebb veret-tel, 0,17—7,53 %-ig. Csak a tullni lelet 19,2 %-a és a balozsameggyesi 32,26 %-a mutat kiugrást.

A IV(d) periódusban (238—258), tehát a lelet záródása előtti húsz évben a legnagyobb a veretek aránya; 78—99 % között ingadozik. Az együttesek zöménél azonban 98—99 % általános. A balozsameggyesi lelet aránya megint kivételes, mert csak 22,21 %-a származik ebből az utolsó 20 évből.

Értékelve az elmondottakat, azt látjuk, hogy az olyan III. század közepén záruló leletek között — amelyekben zömmel antoninianusok és csak kevés denár fordul elő — gyakori az olyan együttes, amelyben kis százalékban ugyan, de I—II. századi veretek is előfordulnak.

A leletek „aktív" időszaka azonban csak záródásuk előtt 20 évvel kezdődik. Nagy részüknél ebből az utolsó periódusból származik a veretek 78—99%-a.

III. Gordianus császár uralkodása alatt ugrik fel ilyen nagy arányban az antoninianusok száma. Ez a provincia más és más részében földbe rejtett leleteknél egyformán kimutatható. Valószínűtlen az a feltevés, hogy az elrejtők minden esetben akkor kezdtek hozzá az intenzív gyűjtéshez. Inkább az antoninianusok III. Gordianus-kori tömeges verésének megindulásával magyarázható ez a kiugrás.

	Kistormás	Szakos	Dunapentele	Enying	Szalacska I.	Nagyberek	Nagyberek	Szalacska	Balozsameggyes	Tengelic	Nagyberek	Tulln
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Galba-Hadrianus				4	2	3					2	
Antonius Pius					4	1			3	1	5	
Marcus Aurelius	1				2				1		6	
L. Verus									1		2	
Commodus					1				18		10	
Pertinax												
Julianus												
Sept. Sev.	8				3	1		1	53	1		13
Pesc. Niger												
Cl. Albinus									2			
Julia Domna	7				2	1		1	14	1		3
Caracalla	12			6		1			42	2	4	11
Geta	1							2	16			3
Macrinus	1						1		2			
Diadumenianus									1			
Elagabalus	23	2	1	18	1		1	1	37	7	5	106
Alexander Sev.	34		1	3	3	2		8	51	6	20	212
Maximinus Thr.	4			1				1	21	1	3	19
Gordianus Afr. p. és f.		70							1			
Pupienus												
Balbinus	1			1						2		
III. Gordianus	97		15	721	21	4	54	119	10	135	348	295
Philippus p. és f.	113	62	18	582	31	4	53	107	1	145	328	365
Ellencsászárok (248)				1								
Trai. Decius	37	37	9	249	23	3	25	84	6	78	197	168
H. Etruscus	2	5	2	52			3	10		16		
Hostilianus	2	4	2	12	1		1	8		4	3	
Treb. Gallus	69	63	21	233	8	1	21	153	4	104	238	159
Volusianus	30	42	21	129	6	3	22	57	3	71	169	107
Aemilianus	5	7	2	1			3	2	1	10	2	10
Valerianus p.	196	297	91	13	42	12	193	158	26	270	641	150
Gallienus	166	282	73	14	50	14	195	202	23	232	590	124
Meghatározhatatlan		1		3							6	
Összesen	809	872	256	2043	200	50	572	914	337	1089	2593	1745

Ezen az utolsó 20 éves perióduson belül általában minden leletnél folyamatosan növekvő a veretek száma a záródás idejéhez közeledve, csak az enyingi lelet mutat csökkenő tendenciát Valerianus p. és Gallienus uralkodása idején.

A szórvány éremanyagnál a pénzforgalom évi átlagának kiszámítása lehetséges és eredményes. A kincsleletek esetében azonban ez a módszer nem alkalmazható, mivel egy éremkincs összegyűjtése nem egy természetes pénzbeáramlási folyamatot tükröz, hanem egy mesterséges felhalmozás eredménye, amelynek célja a magasabb nemesfém tartalmú pénzek összegyűjtése és elrejtése.

A balozsameggyesi éremlelet összetételének különbözősége a többi leletektől az oka annak, hogy az itt vizsgált 11 leletből levonható általános következtetések rá nem vonatkoznak. Csak mint kirívó példát hoztuk a többi lelet mellett, hogy világos legyen, milyen szoros kapcsolatban van egymással a denárok és antoninianusok aránya és a leletek időbeli megoszlása.

Néhány gondolatot azonban ad ez az összehasonlítás: a balozsameggyesi lelet a záródásának éve előtti 50 évből mutat intenzív pénzforgalmat, míg a többi leletek csak az utolsó 20 évből. Egy-egy nagyobb lelet publikálásakor mindig történnek kísérletek arra vonatkozóan, hogy

megállapítsák, ki volt a lelet tulajdonosa. Ismerve a katonai zsold nagyságát, az érmek számát próbálják ehhez viszonyítani a leleteken belül. Ez azonban bizonytalan dolog, már csak azért is, mert a leletek sajnos soha sem kerülnek teljes egészükben illetékes kezekbe. A földben is marad kis részük, a találók kezén is kallódik mindig néhány, bátran mondhatjuk, hogy soha sem hiteles egy éremlelet darabszáma. Ez azonban lényegesen nem változtatja meg az együttesek belső összetételének arányait. Ha megnézzük az itt tárgyalt éremleletek összesítő táblázatát egészen különböző darabszámú együttesekkel találkozunk. A belső összetétel vizsgálata útján azonban inkább megközelíthető ez a kérdés.

A záródásuk előtti 20 év intenzív pénzforgalmát tükröző leleteknél nagy a valószínűsége annak, hogy összegyűjtött és elrejtett zsoldnak a részei. A katonaság az első, aki a friss veretekből a zsoldot megkapja, illetve valószínű, hogy a rendszeresen kapott járadékból tesz félre és tezaurál. A pénzek gyűjtését a lelet záródása előtt legfeljebb 25—30 évvel kezdhette el — ennyi volt a katonai szolgálat ideje. — Az ezt megelőző korszak vereteihez csak ritkábban juthattak hozzá. Ezt tükrözik leleteink, kivéve a balozsameggyesi leletet.

Ennek belső összetétele, a denárok magas arányszáma az antoniniánusokhoz képest, az 50 éves visszanyúlás arra utalnak, hogy itt egy „családi" kincs elrejtésével számolhatunk.

Egy család már korábban is hozzájuthatott — generációkon át gyűjtve és megtartva — a jobb ezüstből készült denárokhoz.

Ennek a sok III. századi éremleletnek a vizsgálata még számos eddig nyitott kérdésre adhat választ, ha a rendelkezésünkre álló leletegyüttesek vereteit más és más szempontok szerint vizsgáljuk és csoportosítjuk.

Bíróné Sey Katalin

DIE BEWERTUNG EINIGER MÜNZFUNDE DES III. JAHRHUNDERTS UND DESSEN PROBLEME

Aus den Daten von 31 Münzfunden wird auf die Zusammensetzung, die zeitliche Verteilung, sowie auf den Geldverkehr Pannoniens gefolgert. Die untersuchten Funde bestehen aus Denare, resp. hauptsächlich aus Antoniniane und der Abschluss ist in die Zeit der Herrschaft des Gallienus zu verlegen. Die jüngsten Münzen gelangten zwischen 257—259 zur Ausprägung. Bei Verwendung der statistischen Methode wurde die repräsentative Beobachtung angewandt. Der Ausgangszeitpunkt der graphischen Kurve ist 68 n. d. Z., der Abschlusspunkt 258. Die Zwischenzeit ist in 4 Perioden geteilt. Charakteristisch für die I. Periode ist, dass aus dieser in den Funden entweder gar keine, oder äusserst wenige (0,22—1,62%) Prägungen vorhanden sind. Bei den Prägungen der II. Periode (198—218) verbessert sich das perzentuelle Verhältnis (0,17—2,58%). Die Prägungen der III. Periode (218—238) sind bereits in allen Funden vertreten, (0,17—7,53%). In der IV. Periode (238—258) ist das Verhältnis der Prägungen am höchsten (78—99%). Die Anzahl der Antoniniane springt unter Gordianus III. hoch, dies ist mit dem Beginn ihrer damaligen massenhaften Ausprägung zu erklären. Das Material der, den intensiven Geldverkehr der letzten 20 Jahre spiegelnden Funde besteht vermutlich aus gesammelten und verborgenen militärischen Soldgeldern.

PROBLÈMES DE L'ÉVALUATION DE QUELQUES TROUVAILLES DE MONNAIES DU IIIe SIÈCLE

L'article tire les conséquences sur les questions de la composition, de la partition temporelle et de la circulation monétaire de Pannonie en examinant 31 trouvailles de monnaies. Les trouvailles se composent de deniers, respectivement d'antoninianes d'argent, frappés jusqu'au temps du règne de Gallienus. Les monnaies les plus tardives furent exécutées entre 257—259. L'observation représentative est appliquée à l'aide du système statistique.

La date la plus ancienne marquée sur les diagrammes est l'année 68 après notre ère, la date finale l'année 258. L'époque limitée par les deux dates se divise en 4 périodes. Les espèces du premier période (68—198) paraissent rarement dans les trouvailles (0,22—1,62%), manquant dans la plupart des cas. Les monnaies du second période (198—218) sont déjà plus nombreuses (0,17—2,58%). Les émissions du troisième période (218—238) sont présentes dans toutes les trouvailles (0,17—7,53%). Les monnaies du quatrième période (238—258) sont les plus nombreuses (78—99%). Le nombre des antoninianes se multiplie durant le règne de Gordianus III à cause de leur frappage massif. Les trouvailles représentent une circulation monétaire intensive du règne de l'empereur cité, doivent parvenir des soldes amassées et cachées.

Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusai uralkodásuk első két évében

Bevezetés

Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusaira vonatkozólag a jelenleg általánosan használt kézikönyv a RIC.[1] Ez a munka az említett antoninianusok hátlapjait úgy sorolja fel és ritkasági fokukat úgy jelzi, mintha a hátlapok nagy része mindkét társcsászár részére készült volna. Ez a téves feltevés onnan származik, hogy a nagy gyűjteményekben található számos hybrid antoninianust abban az időben nem tudták megkülönböztetni a hivatalos veretektől. Ez az elkülönítés az azóta előkerült leletek statisztikai feldolgozásával ma már nagyrészben megoldható.

A Valerianus idejében, illetve a fogságába esését követő évben elrejtett antoninianus leletek statisztikai feldolgozásakor megállapítható, hogy a rómavárosi hátlapok túlnyomó része az egyik társcsászárhoz tartozik. A leletekből az is kitűnik, hogy a hátlapoknak csak nagyon kicsi része készült mindkét társcsászár részére.

E tanulmányunkban a továbbiakban Valerianus alatt mindig I. Valerianust, azaz Valerianus patert értjük.

A leletanyag nagyságára való tekintettel a rómavárosi leletdarabok közül ebben a munkában csak a Valerianus és Gallienus uralkodásának első két évéből származó IMP C P LIC VALERIANVS AVG és IMP C P LIC GALLIENVS AVG előlapi köriratos antoninianusokat, tehát a P F (pius, felix) jelzés nélkülieket dolgozzuk fel.

Itt felmerülhet az a kérdés, hogy melyek a rómavárosi antoninianusok és ezek kronológiai szempontból hogyan következnek egymás után?

Valerianus és Gallienus említett rómavárosi antoninianusai nagyrészének ismerjük a párhuzamos bronzvereteit, de természetesen idesoroljuk azokat a párhuzamos bronzveret nélküli antoninianusokat, amelyek stílushasonlatosság alapján szintén rómavárosiaknak tekinthetők.

A két társcsászár P F jelzés nélküli antoninianusait azért tekintjük kronológiai szempontból korábbiaknak, mivel a 254-ből származó két datált darab, azaz Valerianus P M TR P II COS II PP (Jupiter villámot és jogart tart. RIC. 141.) és Gallienus PM TR P II COS PP (Virtus pajzsra támaszkodik és dárdát tart, RIC. 115.) veretének mindegyike a fent említett P F nélküli előlapi köriratot viseli.

Göbl[2] elgondolása szerint, ha az előlap legendája és ábrája alapján megállapítható, hogy mely veretek tartoznak egy emisszióhoz, akkor az ott előforduló datált darab alapján a datálás ugyanahhoz az emisszióhoz tartozó nem datált veretekre is vonatkozik. A fent említett két datált antoninianus előlapi körirata alapján a többi IMP C P LIC VALERIANVS AVG és IMP C P LIC GALLIENVS AVG köriratos rómavárosi antoninianus is 253—254-re datálható.

Gallienus e veretei közül a hátulról nézett paludamentumos darabok a korábbiak, azaz 253-ból származnak. Ezzel szemben Gallienus előlről nézett páncélos mellképes veretei azért tekintendők későbbieknek, illetve 254-ből származóknak, mivel az előlről nézett páncélos mellkép folytatódik a 255-re és a későbbi évekre datálható daraboknál. Göbl[3] Gallienus ilyen paludamentumos vereteit a rómavárosi második és a fent leírt páncélos vereteket a harmadik emisszióba osztotta be.

Irodalmi összefoglaló

Mielőtt csoportonként feldolgoznánk az említett időből származó rómavárosi leleteket, szeretnénk ismertetni a III. század közepének római numizmatikájára vonatkozó újabb tanulmányokat.

[1] P. H. Webb: RIC V/1. Valerianus to Florianus. 1927. London.
[2] R. Göbl: Einführung in die Münzkunde der röm. Kaiserzeit. 2. Aufl. Wien, 1960. 36. o.
[3] R. Göbl: Aufbau 5/1. Valerianus und Gallienus. N. Z. 74. (1951) 19—21. old.

megállapítsák, ki volt a lelet tulajdonosa. Ismerve a katonai zsold nagyságát, az érmek számát próbálják ehhez viszonyítani a leleteken belül. Ez azonban bizonytalan dolog, már csak azért is, mert a leletek sajnos soha sem kerülnek teljes egészükben illetékes kezekbe. A földben is marad kis részük, a találók kezén is kallódik mindig néhány, bátran mondhatjuk, hogy soha sem hiteles egy éremlelet darabszáma. Ez azonban lényegesen nem változtatja meg az együttesek belső összetételének arányait. Ha megnézzük az itt tárgyalt éremleletek összesítő táblázatát egészen különböző darabszámú együttesekkel találkozunk. A belső összetétel vizsgálata útján azonban inkább megközelíthető ez a kérdés.

A záródásuk előtti 20 év intenzív pénzforgalmát tükröző leleteknél nagy a valószínűsége annak, hogy összegyűjtött és elrejtett zsoldnak a részei. A katonaság az első, aki a friss veretekből a zsoldot megkapja, illetve valószínű, hogy a rendszeresen kapott járadékból tesz félre és tezaurál. A pénzek gyűjtését a lelet záródása előtt legfeljebb 25—30 évvel kezdhette el — ennyi volt a katonai szolgálat ideje. — Az ezt megelőző korszak vereteihez csak ritkábban juthattak hozzá. Ezt tükrözik leleteink, kivéve a balozsameggyesi leletet.

Ennek belső összetétele, a denárok magas arányszáma az antoniniánusokhoz képest, az 50 éves visszanyúlás arra utalnak, hogy itt egy „családi" kincs elrejtésével számolhatunk.

Egy család már korábban is hozzájuthatott — generációkon át gyűjtve és megtartva — a jobb ezüstből készült denárokhoz.

Ennek a sok III. századi éremleletnek a vizsgálata még számos eddig nyitott kérdésre adhat választ, ha a rendelkezésünkre álló leletegyüttesek vereteit más és más szempontok szerint vizsgáljuk és csoportosítjuk.

Bíróné Sey Katalin

DIE BEWERTUNG EINIGER MÜNZFUNDE DES III. JAHRHUNDERTS UND DESSEN PROBLEME

Aus den Daten von 31 Münzfunden wird auf die Zusammensetzung, die zeitliche Verteilung, sowie auf den Geldverkehr Pannoniens gefolgert. Die untersuchten Funde bestehen aus Denare, resp. hauptsächlich aus Antoniniane und der Abschluss ist in die Zeit der Herrschaft des Gallienus zu verlegen. Die jüngsten Münzen gelangten zwischen 257—259 zur Ausprägung. Bei Verwendung der statistischen Methode wurde die repräsentative Beobachtung angewandt. Der Ausgangszeitpunkt der graphischen Kurve ist 68 n. d. Z., der Abschlusspunkt 258. Die Zwischenzeit ist in 4 Perioden geteilt. Charakteristisch für die I. Periode ist, dass aus dieser in den Funden entweder gar keine, oder äusserst wenige (0,22—1,62%) Prägungen vorhanden sind. Bei den Prägungen der II. Periode (198—218) verbessert sich das perzentuelle Verhältnis (0,17—2,58%). Die Prägungen der III. Periode (218—238) sind bereits in allen Funden vertreten, (0,17—7,53%). In der IV. Periode (238—258) ist das Verhältnis der Prägungen am höchsten (78—99%). Die Anzahl der Antoniniane springt unter Gordianus III. hoch, dies ist mit dem Beginn ihrer damaligen massenhaften Ausprägung zu erklären. Das Material der, den intensiven Geldverkehr der letzten 20 Jahre spiegelnden Funde besteht vermutlich aus gesammelten und verborgenen militärischen Soldgeldern.

PROBLÈMES DE L'ÉVALUATION DE QUELQUES TROUVAILLES DE MONNAIES DU IIIe SIÈCLE

L'article tire les conséquences sur les questions de la composition, de la partition temporelle et de la circulation monétaire de Pannonie en examinant 31 trouvailles de monnaies. Les trouvailles se composent de deniers, respectivement d'antoninianes d'argent, frappés jusqu'au temps du règne de Gallienus. Les monnaies les plus tardives furent exécutées entre 257—259. L'observation représentative est appliquée à l'aide du système statistique.

La date la plus ancienne marquée sur les diagrammes est l'année 68 après notre ère, la date finale l'année 258. L'époque limitée par les deux dates se divise en 4 périodes. Les espèces du premier période (68—198) paraissent rarement dans les trouvailles (0,22—1,62%), manquant dans la plupart des cas. Les monnaies du second période (198—218) sont déjà plus nombreuses (0,17—2,58%). Les émissions du troisième période (218—238) sont présentes dans toutes les trouvailles (0,17—7,53%). Les monnaies du quatrième période (238—258) sont les plus nombreuses (78—99%). Le nombre des antoninianes se multiplie durant le règne de Gordianus III à cause de leur frappage massif. Les trouvailles représentent une circulation monétaire intensive du règne de l'empereur cité, doivent parvenir des soldes amassées et cachées.

Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusai uralkodásuk első két évében

Bevezetés

Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusaira vonatkozólag a jelenleg általánosan használt kézikönyv a RIC.[1] Ez a munka az említett antoninianusok hátlapjait úgy sorolja fel és ritkasági fokukat úgy jelzi, mintha a hátlapok nagy része mindkét társcsászár részére készült volna. Ez a téves feltevés onnan származik, hogy a nagy gyűjteményekben található számos hybrid antoninianust abban az időben nem tudták megkülönböztetni a hivatalos veretektől. Ez az elkülönítés az azóta előkerült leletek statisztikai feldolgozásával ma már nagyrészben megoldható.

A Valerianus idejében, illetve a fogságába esését követő évben elrejtett antoninianus leletek statisztikai feldolgozásakor megállapítható, hogy a rómavárosi hátlapok túlnyomó része az egyik társcsászárhoz tartozik. A leletekből az is kitűnik, hogy a hátlapoknak csak nagyon kicsi része készült mindkét társcsászár részére.

E tanulmányunkban a továbbiakban Valerianus alatt mindig I. Valerianust, azaz Valerianus patert értjük.

A leletanyag nagyságára való tekintettel a rómavárosi leletdarabok közül ebben a munkában csak a Valerianus és Gallienus uralkodásának első két évéből származó IMP C P LIC VALERIANVS AVG és IMP C P LIC GALLIENVS AVG előlapi köriratos antoninianusokat, tehát a P F (pius, felix) jelzés nélkülieket dolgozzuk fel.

Itt felmerülhet az a kérdés, hogy melyek a rómavárosi antoninianusok és ezek kronológiai szempontból hogyan következnek egymás után?

Valerianus és Gallienus említett rómavárosi antoninianusai nagyrészének ismerjük a párhuzamos bronzvereteit, de természetesen idesoroljuk azokat a párhuzamos bronzveret nélküli antoninianusokat, amelyek stílushasonlatosság alapján szintén rómavárosiaknak tekinthetők.

A két társcsászár P F jelzés nélküli antoninianusait azért tekintjük kronológiai szempontból korábbiaknak, mivel a 254-ből származó két datált darab, azaz Valerianus P M TR P II COS II PP (Jupiter villámot és jogart tart. RIC. 141.) és Gallienus PM TR P II COS PP (Virtus pajzsra támaszkodik és dárdát tart, RIC. 115.) veretének mindegyike a fent említett P F nélküli előlapi köriratot viseli.

Göbl[2] elgondolása szerint, ha az előlap legendája és ábrája alapján megállapítható, hogy mely veretek tartoznak egy emisszióhoz, akkor az ott előforduló datált darab alapján a datálás ugyanahhoz az emisszióhoz tartozó nem datált veretekre is vonatkozik. A fent említett két datált antoninianus előlapi körirata alapján a többi IMP C P LIC VALERIANVS AVG és IMP C P LIC GALLIENVS AVG köriratos rómavárosi antoninianus is 253—254-re datálható.

Gallienus e veretei közül a hátulról nézett paludamentumos darabok a korábbiak, azaz 253-ból származnak. Ezzel szemben Gallienus előlről nézett páncélos mellképes veretei azért tekintendők későbbieknek, illetve 254-ből származóknak, mivel az előlről nézett páncélos mellkép folytatódik a 255-re és a későbbi évekre datálható daraboknál. Göbl[3] Gallienus ilyen paludamentumos vereteit a rómavárosi második és a fent leírt páncélos vereteket a harmadik emisszióba osztotta be.

Irodalmi összefoglaló

Mielőtt csoportonként feldolgoznánk az említett időből származó rómavárosi leleteket, szeretnénk ismertetni a III. század közepének római numizmatikájára vonatkozó újabb tanulmányokat.

[1] P. H. Webb: RIC V/1. Valerianus to Florianus. 1927. London.
[2] R. Göbl: Einführung in die Münzkunde der röm. Kaiserzeit. 2. Aufl. Wien, 1960. 36. o.
[3] R. Göbl: Aufbau 5/1. Valerianus und Gallienus. N. Z. 74. (1951) 19—21. old.

I. Táblázat IMP C P LIC

	Valerianus rómavárosi Die stadtrömischen eigene									
	APOLINI CONSERVA A. b., ágat és lírát tart		APOLINI PROPVG A. j., íjját feszíti		FELICITAS AVGG F. b., caduceust és bőségszarut tart		FIDES MILITVM F. b., 2 hadijeivényt tart		IOVI CONSERVATORI J. b., villámot és jogart tart	
	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus
Cohen[1] szám	19	—	21	57	—	125	45	156	64	221
Cohen[2] szám	18	—	25	71	55	196	65	236 / 237	94	370
RIC szám	71	—	74	128	86	134	89	137	92	143
Lelet neve:										
Dorchester	4	—	24	—	4	—	26	1	12	1
Schwarzenacker	—	—	11	—	2	—	11	1	8	—
Nanterre	—	—	3	—	—	—	2	—	—	—
Korong	4	—	6	—	—	—	15	—	3	—
Szakcs	—	—	6	—	—	—	24	—	3	—
Nagyberek	11	—	24	—	11	1	39	—	9	—
Hochneukirchen	—	1	2	—	—	—	2	—	—	—
Kistormás	1	—	3	—	4	—	14	2	4	—
Felsőtengelic	2	—	14	—	—	1	4	—	2	—
Tulln	2	—	18	1	2	—	19	3	2	—
Összesen Insgesamt	24	1	111	1	23	2	156	7	43	1

Voetter[4] különítette el először Valerianus és Gallienus vereteit verdehelyek szerint és úgy gondolta, hogy a 253-ból való rómavárosi hátlapok nagyrészét és az összes 254-ből származó hátlapokat mindkét társcsászár részére verték.

Pink[5] észrevette, hogy Trebonianus Gallustól[6] más hátlapok találhatók nagy számban a leletekben és más hátlapok Volusianustól,[7] továbbá hogy az egyik társcsászár részére nagy mennyiségben vert hátlapokat a második társcsászár részére csak kis számban készítették. Pink szerint az általa feldolgozott négy lelet adatai egységes képet mutatnak.

Mattingly[8] a fent említett tömegesen előforduló hátlapokat az illető társcsászár sajátos hátlapjainak nevezi, szerinte is az egyik társcsászár sajátos hátlapjai a másik társcsászártól ritkák.

Le Gentilhomme[9] szintén leletstatisztikai alapon foglalkozott Valerianus és Gallienus uralkodásának első éveiből származó rómavárosi antoninianusok sajátos hátlapjaival és ezekből a történetírás számára értékes következtetéseket vont le. Le Gentilhomme azonban csak három nyugat-európai lelet adatait vette figyelembe, amikor megkísérelte elkülöníteni a társcsászárok normális vereteit az előlapok és hátlapok hybrid módon történt összekapcsolásaitól. Miután Le Gentilhomme statisztikája nem terjedt ki a pannóniai leletekre, ezért az utóbbiak feldolgozása után megállapításai részben módosulni fognak.

Göbl folytatta a Pink-féle Aufbau munkáját és emissziónként állította össze Valerianus és Gallienus közös uralkodásának vereteit. Göbl a rómavárosi 258—259 évi, officína jegyekkel szignált emissziónál felsorolja az egyes pénzverető személyekhez tartozó, illetve az egyedül részükre készített hátlapokat. Szerinte ennek a differenciálódásnak a nyomai korábban is meg-

[4] O. Voetter: Die Münzen des Kaisers Gallienus und seiner Familie. I. Teil, N. Z. XXXII. 1900. 117. o.
[5] K. Pink: Aufbau IV. N. Z. 69. (1936) 22—23. oldal.
[6] Pink szerint az ilyen hátlap Hauptrevers des Vaters i. h.
[7] Pink szerint ezek „Hauptreverse des Sohns" i. h.
[8] H. Mattingly: RIC IV/3. Gordianus III. — Uranius Antoninus, 1949. London, 162. o.
[9] P. Le Gentilhomme: La trouvaille de Nanterre. Revue N. Paris, 1946. 15. o.

VALERIANVS AVG

sajátos hátlapjai Reverse des Valerianus						Valerianus előlapos veretek összesítése Zusammenfassung der Prägungen des Valerianus				
SALVS AVGG		VICTORIA AVGG		VICTORIA AVGG		Valerianus sajátos hátlapjai	IOVI CONSERVA*	Gallienus sajátos hátlapjai	Ritkábban előkerült hátlapok	Valerianus rómavárosi antoninianusai
S. b., oltárról emelkedő kígyót etet és jogart tart		V. b., koszorút és pálmát tart		V. b., pajzsra támaszkodik és pálmát tart		Eigene Reverse des Valerianus	J. b., villámot és jogart tart	Eigene Reverse des Gallienus	Seltenere Reverse	Stadtrömische Antoninianne des Valerianus
Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	összesen insgesamt	Valerianus	összesen insgesamt	összesen insgesamt	összesen insgesamt
125	—	142	608	141	—		55			
197	942	230	1138	221	—		83			
121	166	125	170	127	—		92			
21	—	62	1	2	—	155	2	1	11	169
8	—	18	—	2	—	60	—	—	10	70
3	—	2	—	—	—	10	—	—	2	12
5	—	4	—	1	—	38	6	1	5	50
6	—	23	1	7	—	69	3	5	1	78
10	—	64	3	6	—	174	6	7	9	196
2	—	6	—	1	—	13	3	—	3	19
4	—	15	1	1	—	46	2	1	2	51
7	—	3	1	—	—	32	2	—	1	35
7	—	36	—	2	—	88	2	1	3	94
73	—	233	7	22	—	685	26	16	47	774

* IOVI CONSERVA hátlapot mindkét társcsászár részére készítették.

találhatók. Göbl az Aufbau V/1. összeállításánál elsősorban a nagy bécsi gyűjtemény szelektált anyagát vette alapul. Az erre a munkára rendelkezésre álló idő rövidsége miatt nem tudta előzőleg a Valerianus és Gallienus közös uralma idejéből származó éremleleteket felhasználni. Mindenesetre tervbe vette a kérdéses leletek összefoglaló feldolgozását.[10]

Webb[11] állította össze a nagyrészt elavult Voetter-féle beosztás alapján a RIC már említett Valerianus és Gallienus idejére vonatkozó köteteit. Kézikönyvének adatai a leletstatisztika újabb eredményei folytán sok helyen módosítandók lesznek.

Miért állítottuk össze táblázataink?

A pápai református főiskolai[12] és a győri főgimnáziumi[13] éremgyűjtemény, továbbá más kisebb és közepes magyarországi gyűjtemény Valerianus és Gallienus anyagának áttekintésénél azt láttuk, hogy az említett két társcsászár rómavárosi antoninianusainak hátlapjai ritkábban fordulnak elő mindkét uralkodó előlapjával. Megfigyelésünk után a dorchesteri,[14] a schwarzenackeri,[15] a nanterre-i,[16] a korongi,[17] szakcsi,[18] nagyberki,[19] hochneukircheni,[20] kistormási,[21] felső-

[10] R. Göbl: Aufbau i. h. 19. o.
[11] i. h.
[12] Borsos I.: A pápai ref. főiskola éremgyűjteményének leírása. II. köt. 164—169. o., Pápa 1911.
[13] Börzsönyi A.: A győri főgymnasium régiségtárának római érem és pénzgyűjteménye. Győr, 1900. 129—136. o.
[14] H. Mattingly: „The great Dorchester hoard of 1936." N. C. Fifth Series. Vol. XIX. 1939. 21. o.
[15] M. Bernhart: »Der Münzfund von Schwarzenacker« Mitteil. d. Bayerischen Num. Ges. XXXII—XXXIII. (1914/15) 67. o.
[16] P. Le Gentilhomme i. h. l. 9. sz. jegyzet.
[17] Gohl Ö.: A korongi római éremlelet. N. K. II. (1903) 39—43. o.
[18] Kerekes P.: A szakcsi római éremlelet. N. K. XIII. (1914) 145—146. o.
[19] Gohl Ö.: A nagyberki római éremlelet. N. K. XII. (1913) 104—108. oldal.
[20] E. Polaschek: Römischer Münzschatz aus Hochneukirchen. N. Ö. Jahrb. f. Landeskunde v. Niederösst. III. (1949—52) 123. o.
[21] Bíróné Sey Katalin: A kistormási éremlelet. F. A. XV. (1963) 55—67. o.

tengelici[22] és a tullni[23] leletekből táblázatban állítottuk össze Valerianus és Gallienus 253—254-ből származó rómavárosi antoninianusait.

Az I. és II. táblázatban összesített, gyakrabban előforduló hátlapok

A leletek adatait egyeztetni kellett, mivel a korongi, szakcsi és nagyberki leletet Cohen első kiadása, míg a dorchesteri, schwarzenackeri, nanterre-i, hochneukircheni és a kistormási leletet Cohen második kiadása alapján írták le. Kistormásnál és Hochneukirchennél már szerepelnek a RIC számai is, verdehely és évszám megjelöléssel. A felsőtengelici és tullni leletet a RIC katalógus alapján írták le, évszám és verdehely-adatokkal. Göbl a tullni lelet ismertetésénél bemutatja a később esetleg felmerülő kérdések tisztázásának megkönnyítésére minden leletdarab fényképét.

Az I. táblázat első részében foglaltuk össze azt a nyolc gyakrabban előforduló hátlapot, melyek Valerianus sajátos hátlapjainak tekinthetők. Ezekből 685 Valerianus előlapos leletdarab mellett 19 Gallienus előlapos leletdarabot mutattunk ki, ami 2,7%-nak felel meg.

Az I. táblázat második részében összesítettük a Valerianus előlapos vereteket, feltüntetve a következő csoportok számadatait:

1. Valerianus gyakrabban előforduló sajátos hátlapjai,
2. IOVI CONSERVA hátlapok,
3. Valerianus előlapos veretek Gallienus sajátos hátlapjaival,
4. kisebb számban előkerült hátlapok.

A IOVI CONSERVA hátlap Valerianus előlapos veretét (C. 83.) Le Gentilhomme a nyugat-európai leletekből kimutatható ritkasága alapján hybridnek gondolta. Tekintettel arra, hogy a pannóniai leletekből a kérdéses hátlap további 24 példányban került elő, ezért a IOVI CONSERVA hátlapot mindkét társcsászár részére készült hátlapnak tekinthetjük.

A II. táblázatban az első táblázat mintájára először Gallienus négy gyakrabban előforduló sajátos hátlapját állítottuk össze. Ezekből 322 Gallienus előlapos leletdarab mellett 16 darab (4,7%) Valerianus előlapos darab került elő.

A II. táblázat további részében az első táblázat mintájára négyféle hátlap szerint összesítettük a Gallienus előlapos vereteket.

A III. és IV. táblázatban ritkábban előforduló hátlapok és hybridek

A III. táblázatban a következő csoportok példányszámait tüntettük fel:

1. Valerianus ritkábban előforduló sajátos hátlapjai,
2. Gallienus ritkábban előforduló sajátos hátlapjai,
3. előlapok és hátlapok szabálytalan összekapcsolása folytán előállott hybridek.

A hybridek a következőképpen keletkeztek:

a) amikor az egyik társcsászár sajátos hátlapját a másik társcsászár előlapjával kapcsolták össze,

b) amikor a korábbi emissziók, illetve korábbi uralkodók, pl. III. Gordianus, Trebonianus Gallus, vagy Volusianus idejében sorozatosan készült hátlapot használtak fel később, azaz jelen esetben Valerianus, illetve Gallienus előlapjával,

c) amikor Valerianus és Gallienus későbbi, azaz P F AVG végződéses előlapi köriratos emissziói idején normálisan készített hátlaphoz a P F jelzés nélküli előlapot használtak fel.

Ilyen hybrid az említett előlappal Valerianus ORIENS AVGG verete, továbbá Valerianus és Gallienus VICTORIAE AVGG IT GERM verete.

A két társuralkodó antoninianusai közül Cohen és a RIC ennél több ilyen, vagy ehhez hasonló hybridet írt le. Itt említjük meg, hogy táblázatunkban általában csak a feldolgozott tíz leletben előforduló hybrideket soroltuk fel.

A IV. táblázatban a mindkét társcsászár részére vert ritkább hátlapoknak a feldolgozott

[22] Albeker Mária—Bíróné Sey Katalin: Antoninianus lelet Felsőtengelicről. N. K. LXVIII—LXIX. (1969—1970) 13—23. o.

[23] R. Göbl: Römischer Münzhort Tulln. 1966. N. Z. 83. (1969) 7—57. o.

II. táblázat

IMP C P LIC GALLIENVS AVG

	Gallienus rómavárosi sajátos hátlapjai Die stadtrömischen eigene Reverse des Gallienus								Gallienus előlapos veretek összesítése Zusammenfassung der Prägungen des Gallienus				
	CONCORDIA AVGG		CONCORDIA EXERCIT		PAX AVGG		VIRTVS AVGG		Gallienus sajátos hátlapjai	IOVI CONSERVA*	Valerianus sajátos hátlapjai	Ritkábban előkerült hátlapok	Gallienus rómavárosi antoninianusai
	két összekulcsolt kéz		C. b., paterát és dupla bőségszarut tart		P. b., ágat és rézsútos jogart tart		V. b., pajzsra tám. és dárdát tart		Eigene Reverse des Gallienus	J. b., villámot és jogart tart	Eigene Reverse des Valerianus	Seltenere Reverse	Stadtrömische Antoniniane des Gallienus
	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	összesen insgesamt	Gallienus	összesen insgesamt	összesen insgesamt	összesen insgesamt
Cohen[1] szám	—	86	29	88	93	400	159	676		209			
Cohen[2] szám	—	125	39	131	150	754	263	1242 1288 v.		351			
RIC szám	—	131	81	132	108	155 389	133	181		143			
Lelet neve:													
Dorchester	—	7	—	23	1	17	—	44	91	21	3	8	123
Schwarzenacker	—	14	—	9	—	10	—	19	52	6	1	9	68
Nanterre	—	—	—	1	—	3	—	3	7	1	—	1	9
Korong	—	1	—	16	—	4	1	17	38	11	—	2	51
Szakcs	—	2	4	6	—	1	1	?	9	10	1	—	20
Nagyberek	—	2	3	14	1	5	3	33	54	32	4	10	100
Hochneukirchen	—	—	—	1	—	—	—	4	5	1	1	—	7
Kistormás	—	1	—	4	—	2	1	5	12	7	3	3	25
Felsőtengelic	—	3	—	4	—	1	—	5	13	10	2	6	31
Tulln	—	2	—	21	—	4	1	14	41	7	4	5	57
Összesen Insgesamt	—	32	7	99	2	47	7	144	322	106	19	44	491

* A IOVI CONSERVA hátlapot mindkét társcsászár részére készítették.

leletekben való előfordulását tüntettük fel, majd összesítettük ezeket a hátlapokat. Ehhez a számhoz hozzáadtuk a ritkábban előforduló sajátos hátlapok és hybridek számát és így megállapítottuk a ritkábban előkerült hátlapok összegét.

Néhány gyakori sajátos hátlap százalékos előfordulása három nagyobb leletben

A továbbiakban azt vizsgáltuk, hogy néhány sajátos hátlap az előttünk ismert három nagyobb leletben (Dorchester, Nagyberek és Tulln) milyen arányban fordul elő.

E célból az V. táblázatban összeállítottuk a következő veretek leletdarabjainak számát:

1. Gallienus VIRTVS AVGG V. balra áll, pajzsra támaszkodik és dárdát tart. (RIC. 181.)
2. Valerianus APOLINI PROPVG A. jobbra áll és íját feszíti. (RIC. 74.)
3. Valerianus FIDES MILITVM F. balra áll és két hadijelvényt tart. (RIC. 89.)
4. Valerianus VICTORIA AVGG V. balra áll, koszorút és pálmát tart. (RIC. 125.)

A táblázat adatai azt mutatják, hogy a kezdeti előlapi köriratos rómavárosi antoninianusok közül a három nagy leletben az említett Virtus hátlap az összes rómavárosi Gallienus darabok 25—35%-át teszi ki. A rómavárosi Valerianus darabok megoszlása ugyanezen leletekben a következő: az említett VICTORIA AVGG hátlap 33—38%-ban, az APOLINI PROPVG hátlap 12—19%-ban és a FIDES MILITVM hátlap 15—20%-ban, az egyéb hátlapok pedig 22—34%-ban kerültek elő a három leletből.

Feltűnő Gallienus fent leírt Virtus hátlapjának és Valerianus Victoria hátlapjának magas százalékszáma, amiből arra következtethetünk, hogy mindkét hátlapot hosszabb ideig készítették, mint a többi hátlapot. Valerianus APOLINI PROPVG és FIDES MILITVM hátlapjainak a nagyobb leletekben való előfordulása szintén kevés eltérést mutat.

Megjegyezzük azonban, hogy a különböző vidékről származó nagyobb leletekben az egységes kép elsősorban a leggyakoribb hátlapoknál tapasztalható. Ezzel szemben sem a kisebb leleteknél, sem a ritkábban előforduló hátlapoknál nem mindig mutatkozik ez az egységesség.

III. táblázat

	Ritkábban előforduló sajátos hátlapok és hybridek —					
	Valerianus sajátos hátlapjai Eigene Reverse des Valerianus			Trebonianus Gallus hátlapos hybrid	Valerianus hátlapos hybrid	Gallienus Eigene
	ORIENS AVGG	P M TR P II COS II PP	VICTORIA EXERCIT	FELICITAS PVBLICA	APOLLINI CONSERVA	CONCORDIA EXERC
	Sol b., ostort tart	Jupiter b., villámot, jogart t.	V. b., koszorút és pálmát t.	F. b., oszlopra tám. caduceust és jogart t.	A. b., ágat és lírát tart	C. b., paterát és dupla bőségszarut t.
	Valerianus	Valerianus	Valerianus	Valerianus	Gallienus	Gallienus
Cohen[1] szám	—	99	149	—	—	87
Cohen[2] szám	—	156	244	—	—	129
RIC szám	—	141	131	—	—	132
Lelet neve:						
Dorchester	—	5	1	—	—	—
Schwarzenacker	—	5	1	—	—	1
Nanterre	—	—	—	1	—	—
Korong	—	1	1	—	—	—
Szakcs	—	—	—	—	—	—
Nagyberek	1	1	—	—	1	—
Hochneukirchen	—	—	—	—	—	—
Kistormás	—	—	—	—	—	—
Felsőtengelic	—	—	1	—	—	—
Tulln	—	2	—	—	—	3
Összesen Insgesamt	1	14	4	1	1	4

IV. táblázat

	Mindkét társcsászár részére Seltenere Reverse für beide									
	AEQVITAS AVGG		CONCORDIA AVGG		CONCORDIA MILIT		IOVI CONSERVAT		LAETITIA AVGG	
	Ae. b., mérleget és bőségszarut t.		C. b., paterát és bőségszarut t.		C. b., két hadijelvényt tart		J. b., villámot és jogart tart		L. b., koszorút és horgonyt t.	
	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus
Cohen[1] szám	7	36	26	85	34	90	—	—	68	—
Cohen[2] szám	3	—	31	123	47	134	85	363	101	437
RIC szám	209	436	80	130	238	378	92	143	97	144
Lelet neve:										
Dorchester	—	—	2	1	1	—	—	—	—	2
Schwarzenacker	—	—	1	1	3	1	—	—	—	1
Nanterre	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Korong	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1
Szakcs	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nagyberek	2	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Hochneukirchen	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Kistormás	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Felsőtengelic	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Tulln	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
Összesen Insgesamt	3	1	3	2	5	1	—	1	7	8

Seltenere eigene Reverse und Hybride

sajátos hátlapjai Reverse des Gallienus				Volusianus hátlapos hybrid	III. Gordianus hátlapos hybrid		Ritkábban előforduló sajátos hátlapok és hybridek	
P M TR P II COS PP		VICTORIAE AVGG IT GERM		P M TR P IIII COS II	IOVI CONSERVATORI			
Virtus b., pajzsra tám. és dárdát t.		V. b., koszorút és pálmát t. lábánál fogoly		Császár b., oltárnál áldoz	J. b., villámot és jogart t. lábainál kis alak		összesen	insgesamt
Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus
—	423	155	635	—	—	224	—	—
—	797	243	—	803	—	377	—	—
—	115	129	—	118	—	143	—	—
—	1	—	—	1	—	—	6	2
—	1	—	—	—	—	1	6	3
1	1	—	—	—	—	—	2	1
—	—	1	—	—	1	—	4	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	3	—	—	—	3	4
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	1	—	—	—	—	—	1	1
—	—	—	—	—	—	—	2	3
1	4	2	3	1	1	1	24	14

vert ritkább hátlapok Mitkaiser geprägt						III. és IV. táblázat összesítése Zusammenfassung der III. und IV. Tabelle					
LIBERALITAS AVGG		PROVIDENTIA AVGG		PROVIDENTIA AVGG		Mindkét társcsászár részére vert ritkább hátlapok összege		Ritkábban előforduló sajátos hátlapok és hybridek összege		Ritkábban előkerült hátlapok összesen	
L. b., tesserát és bőségszarut tart		P. b., pálcát és bőségszarut tart, lábainál gömb		P. mint előbb, de oszlopra tám.		Summe der für beide Kaiser geprägten Reversen		Summe der selteneren eigenen Reversen u. Hybriden		Seltenere Reverse insgesamt	
Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus
—	—	108	—	—	—						
{ 105 { 109	570	176	889	—	887						
98	147	112	158	—	161						
2	—	—	3	—	—	5	6	6	2	11	8
—	2	—	1	—	—	4	6	6	3	10	9
—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	1
—	—	—	—	—	—	1	2	4	—	5	2
—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—
—	2	—	4	—	—	6	6	3	4	9	10
—	—	1	—	—	—	3	—	—	—	3	—
—	1	1	1	—	—	2	3	—	—	2	3
—	1	—	1	—	1	—	6	1	1	1	7
—	—	—	—	—	—	1	1	2	3	3	4
2	6	3	10	—	1	23	30	24	14	47	44

V. táblázat

Néhány gyakrabban előforduló sajátos hátlap százalékos megoszlása három nagyobb leletben

Die perzentuelle Verteilung einiger häufigeren eigenen Reversen in drei grösseren Funden

IMP C P LIC GALLIENVS AVG

Hátlap neve	Lelet neve						3 leletben összesen	
	Dorchester		Nagyberek		Tulln			
	db	%	db	%	db	%	db	%
VIRTVS AVGG balra, pajzsra támaszkodik és fordított dárdát tart. RIC 181	44	35,8	33	33	14	24,6	91	32,5
Egyéb hátlap	79	64,2	67	67	43	75,4	189	67,5
Összesen	123	100,00	100	100	57	100,00	280	100,00

IMP C P LIC VALERIANVS AVG

Hátlap neve	Lelet neve						3 leletben összesen	
	Dorchester		Nagyberek		Tulln			
	db	%	db	%	db	%	db	%
APOLINI PROPVG RIC 74	24	14,2	24	12,4	18	19,1	66	14,4
FIDES MILITVM RIC 89	26	15,4	39	20,2	19	20,2	84	18,3
VICTORIA AVGG, Victoria balra, koszorút, pálmát tart Cohen[2] 230, RIC 125	62	36,7	64	33,2	36	38,3	162	35,3
Egyéb hátlap	57	33,7	69	34,2	21	22,4	147	32,00
Összesen	169	100,00	196	100,00	94	100,00	459	100,00

Trebonianus Gallus és Volusianus három sajátos hátlapjának ismételt felhasználása Valerianus és Gallienus rómavárosi antoninianusainál

Most még Valerianus és Gallianus rómavárosi antoninianusai közül azzal a három hátlappal foglalkozunk, amelyeket már Trebonius Gallus és Volusianus idejében is tömegesen használtak.

Ezek közül a VICTORIA AVGG (V. balra áll, koszorút és pálmát tart) hátlapot Pink[24] „Hauptrevers des Vaters"-nek, míg a PAX AVGG (P. balra áll, ágat és jogart tart), továbbá a VIRTVS AVGG (V. balra áll, pajzsra támaszkodik és fordított dárdát tart) hátlapot ugyancsak Pink „Hauptrevers des Sohns"-nak tekintette.

Az ismételten felhasznált hátlapokra vonatkozó VI. táblázatunkban az említett három hátlapnak nemcsak Trebonianus Gallusnál és Volusianusnál, hanem Valerianusnál és Gallienusnál való előfordulását vizsgáltuk. E két utóbbi társcsászár ezen hátlapjai közül most is csak a P F jelzés nélküli rómavárosi antoninianusokat vettük fel táblázatunkba, amelyekben néhány már idézett leleten kívül még az apetloni[25] lelet adatait állítottuk össze.

A feldolgozott három hátlapnak Valerianushoz, illetve Gallienushoz való tartozásában a nagyobb leleteknél csak kisebb eltérések mutatkoznak. Ezzel szemben az apetloni leletben a leírt VICTORIA AVGG hátlap 7 Valerianus darabja mellett 3 darab Gallienus előlapos veret került elő. A szokásos megoszlástól való nagyobb eltérés úgy látszik, hogy elsősorban kisebb leleteknél fordul elő. Másrészről néhány kisebb leletből hiányoznak bizonyos sajátos hátlapok,

[24] K. Pink: i. h.

[25] R. Göbl: Der römische Münzschatzfund von Apetlon. Wissenschaftl. Arbeiten aus dem Burgenland. Heft 5. (1954).

VI. táblázat

Az idősebb társcsászárok sajátos hátlapja
Eigener Revers der ersten Augusti

VICTORIA AVGG
V. balra áll, koszorút és pálmát tart
V. steht links, mit mit Kranz und Palme

	Treb. Gallus	Volusianus	Valerianus	Gallienus
Cohen[1]	70	75	142	608
Cohen[2]	128	131	230	1138
RIC	48a	194	125	170
Dorchester	23	1	62	1
Nagyberek	11	—	64	3
Korong	7	—	4	—
Kistormás	4	—	15	1
Tulln	2	—	36	—
Felsőtengelic	1	—	3	1
Hochneukirchen	—	—	6	—
Apetlon	—	—	7	3
Összesen	48	1	197	9

A fiatalabb társcsászárok sajátos hátlapjai
Eigene Reverse der zweiten Augusti

	PAX AVGG P. balra áll, ágat és jogart tart				VIRTVS AVGG V. balra áll, pajzsra támaszkodik és fordított dárdát tart			
	Treb. Gallus	Volusianus	Valerianus	Gallienus	Treb. Gallus	Volusianus	Valerianus	Gallienus
Cohen[1]	42	39,40	93	400	—	79	159	676
Cohen[2]	77	70,71	150	754	131	135	263	1288 v
RIC	55,56	179,180	108	155,389	57	186,187	133	181
Dorchester	2	108	1	17	2	59	—	44
Nagyberek	1	32	1	5	—	6	3	33
Korong	2	8	—	4	—	5	1	17
Kistormás	—	6	—	2	—	1	1	5
Tulln	1	19	—	4	—	3	1	14
Felsőtengelic	—	12	—	1	—	4	—	5
Hochneukirchen	—	4	—	—	—	1	—	4
Apetlon	—	4	—	1	—	1	—	5
Összesen	6	193	2	34	2	80	6	127

pl. a hochneukircheni és az apetloni leletből nem került elő Trebonianus Gallus fent leírt Victoria hátlapja. Egy-egy kisebb példányszámú lelet tehát nem mindig alkalmas arra, hogy támpontul szolgáljon a sajátos vereteket illetően.

Táblázatainkból azonban kimutatható, hogy a nagyobb példányszámú leletek antoninianusainak összesítésével megkísérelhetjük, hogy a rómavárosi verde működésére vonatkozóan bizonyos következtetéseket vonjunk le.

Az említett kisebb eltérés ellenére táblázataink összesített adataiból megállapítható, hogy a rómavárosi verdében nemcsak Trebonianus Gallus és Volusianus idejében, hanem Valerianus és Gallienus közös uralmának kezdetén is felhasználták a három feldolgozott hátlapot. A leletstatisztikai adatokból az is kitűnik, hogy a táblázatainkban megjelölt Victoria hátlapot ismételten az idősebb társcsászár részére, a Pax és Virtus[26] hátlapot pedig ismételten a fiatalabb társcsászár részére verték nagy számban. Ezzel további bizonyítékunk van arra vonatkozóan, hogy a sajátos hátlapoknak Trebonianus Gallus és Volusianus idejében kimutatott rendszere részben folytatódott Valerianus és Gallienus idejében.

[26] Göbl a tullni leletben (id. h. 44—45. o.) a Valerianus VICTORIA AVGG (Cohen[2] 230. sz., RIC. 125. sz.) típusnál 36 db rómavárosi antoninianus mellett 2 db ugyanilyen típusú antiochiai veretet különített el. A táblázatainkban feldolgozott VIRTVS AVGG hátlap is mindkét említett verdehelyen készült. A legtöbb leletnél nem lehetett megállapítani a Victoria és Virtus hátlap származási helyét. A további leletekből esetleg előkerülő antiochiai veretek leválasztása után táblázatainknál az említett két hátlap összesített arányszámai részben módosulhatnak.

VII.. táblázat

A rómavárosi antoninianusok ritkasága
Seltenheit der stadtrömischen Antoninianen
IMP C P LIC VALERIANVS AVG

Szám Nr.	RIC szám Nr.	Cohen² szám Nr.	Reverslegenda	Ritkaság Seltenheit	Megjegyzés Bemerkung
1.	209.	3.	AEQVITAS AVGG	R	
2.	71.	18.	APOLINI CONSERVA	S	
3.	74.	25.	APOLINI PROPVG	C	
4.	80.	31.	CONCORDIA AVGG	R	C. b., paterát és bőségszarut tart
5.	81.	39.	CONCORDIA EXERCIT	R	
6.	238.	47.	CONCORDIA MILIT	R	
7.	86.	55.	FELICITAS AVGG	S	
8.	—	—	FELICITAS PVBLICA	R	hybrid l. Nanterre
9.	89.	65.	FIDES MILITVM	C	
10.	92.	83.	IOVI CONSERVA	S	
11.	92.	85.	IOVI CONSERVAT	R	
12.	92.	94.	IOVI CONSERVATORI	S	
13.	—	—	IOVI CONSERVATORI	R	kis alakkal, m. kl. Fig. hybrid l. Korong
14.	97.	101.	LAETITIA AVGG	R	
15.	98.	105. 109.	LIBERALITAS AVGG	R	
16.	—	—	ORIENS AVGG	R	l. Nágyberek
17.	108.	150.	PAX AVGG	R	
18.	—	—	P M TR P II P COS PP	R	Virtus b. mint RIC 133. hybrid l. Nanterre
19.	141.	156.	P M TR P II COS II P P	R	
20.	112.	176.	PROVIDENTIA AVGG	R	oszlop nélkül
21.	116.	184.	RESTITVTOR ORBIS	R	
22.	121	197.	SALVS AVGG	C	
23.	125.	230.	VICTORIA AVGG	C	V. b., koszorút és pálmát tart
24.	127.	221.	VICTORIA AVGG	S	V. b., pajzsra támaszkodik és pálmát tart
25.	129.	243.	VICTORIAE AVGG IT GERM	R	
26.	131.	244.	VICTORIA EXERCIT	R	
27.	133.	263.	VIRTVS AVGG	R	
28.	139.	—	VOTIS DECENNALIBVS	R	l. Wien

A leletstatisztikai adatok azonban azt is mutatják, hogy a gyakrabban előforduló hátlapok közül az IOVI CONSERVA hátlapot, a ritkább hátlapok közül pedig az ezekre vonatkozó táblázatban leírt Aequitas, Laetitia, Liberalitas, kétféle Concordia és Providentia hátlapokat mindkét társcsászár részére készítették.[27]

A leletstatisztikai adatok összefoglalása

A tíz leletből összesen 1265 rómavárosi antoninianust dolgoztunk fel. Ezekből 1174 darab (92,8 %) a társuralkodók gyakrabban előforduló hátlapjai közül való legalább 20 darabon felüli példányszámmal.

A ritkábban előforduló hátlapok közül Valerianustól 47, Gallienustól pedig 44, összesen tehát 91 db került elő a 10 leletből, ami a rómavárosi leletdarabok 7,2 %-ának felel meg.

Ezek közül a Laetitia hátlapból összesen 15 db, a többi ritkább hátlapokból ennél még alacsonyabb a példányszám, úgy ahogy ez a III. és IV. táblázatból kitűnik. A ritkábban előfor-

[27] A IOVI CONSERVAT hátlapot az irodalmi adatok szerint mindkét társcsászár részére verték, de a feldolgozott 10 leletből csak egy Gallienus előlapos darab került elő.

VIII. táblázat

A rómavárosi antoninianusok ritkasága
Seltenheit der stadtrömischen Antoninianen
IMP C P LIC GALLIENVS AVG

Szám Nr.	RIC szám Nr.	Cohen² szám Nr.	Reverslegenda	Ritkaság Seltenheit	Megjegyzés Bemerkung
1.	436.	—	AEQUITAS AVGG	R	
2.	—	—	APOLINI CONSERVA	R	l. Hochneukirchen
3.	—	—	APOLLINI CONSERVA	R	l. Nagyberek
4.	128.	71.	APOLINI PROPVG	R	
5.	130.	123.	CONCORDIA AVGG	R	C. b. paterát és bőségszarut tart
6.	131.	125.	CONCORDIA AVGG	S	két összekulcsolt kéz 2 verschlungene Hände
7.	132.	129.	CONCORDIA EXERC	R	
8.	132.	131.	CONCORDIA EXERCIT	C	
9.	378.	134.	CONCORDIA MILIT	R	
10.	134.	196.	FELICITAS AVGG	R	
11.	137.	236. 237.	FIDES MILITVM	R	
12.	143.	351.	IOVI CONSERVA	C	
13.	143.	363.	IOVI CONSERVAT	R	
14.	143.	370.	IOVI CONSERVATORI	R	
15.	143.	377.	IOVI CONSERVATORI	R	kis alakkal, m. kl. Fig. hybr. l. Schwarzenacker
16.	144.	437.	LAETITIA AVGG	R	
17.	147.	570.	LIBERALITAS AVGG	R	
18.	155. 389.	754.	PAX AVGG	S	
19.	115.	797.	P M TR P II COS P P	R	
20.	116.	800.	P M TR P II COS II P P	R	Jupiter b., mint RIC. 143 hybrid, l Voetter
21.	118.	803.	P M TR P IIII COS II	R	hybrid, l. Dorchester
22.	158.	889.	PROVIDENTIA AVGG	R	oszlop nélkül o. Säule
23.	161.	887.	PROVIDENTIA AVGG	R	oszlopra tám. m. Säule
24.	166.	942.	SALVS AVGG	R	
25.	170.	1138.	VICTORIA AVGG	R	V. b., koszorút és pálmát tart
26.	—	—	VICTORIAE AVGG IT GERM	R	
27.	173.	1164.	VICTORIA GERM	R	
28.	181.	1242. 1288v.	VIRTVS AVGG	C	Virtus b., pajzsra tám. és dárdát tart
29.	184.	1273.	VIRTVS AVGG	R	Mars j. megy, dárdát és trofeát visz

duló hátlapok arányszáma későbbi leletekből esetleg szintén némileg megváltozhat, de úgy gondoljuk, hogy a gyakrabban előforduló hátlapok arányára vonatkozóan az I., II., V. és VI. táblázatunk elegendő támpontot ad.

Tekintettel arra, hogy a RIC Valerianusra vonatkozó V/1. kötetében még legtöbbször Cohen árazásainak megfelelően jelzi a ritkasági fokozatokat, javasoljuk, hogy a ritkaságot a RIC IV/3. rendszere szerint a leletekben való gyakoriság alapján jelöljük. A feldolgozott tíz lelet adatai szerint Valerianus és Gallienus P F jelzés nélküli rómavárosi antoninianusainak ritkasági fokozatai a következők lennének:

C = Common = 50-nél több leletdarab
S = Scarce = 20 és 50 között előkerült leletdarab
R = Rare = 20-nál kevesebb leletdarab

Végül a VII. és VIII. táblázatban a rómavárosi antoninianusok mellett feltüntettük a leletdarabok szerinti ritkaságot és azt találtuk, hogy ez inkább csak a gyakrabban előforduló sajátos hátlapoknál egyezik a RIC szerint közölt ritkasági jelzéssel. Ugyanis Valerianus 28 rómavárosi antoninianusa közül csak 5 tipus, Gallienus 29 ugyanilyen darabja közül csak 3 veret minősíthető a RIC adataival megegyezően közönségesnek (C). Ezzel szemben a jegyzékben felsorolt többi antoninianus a feldolgozott leletadatok tanúsága szerint S = scarce = nem gyakori, vagy R = rare = ritka.

RÖVIDITÉSEK — ABKÜRZUNGEN

b.	= balra áll	— steht (nach) links
Fig.	= —	— Figur
fog.	= fogoly	— Gefangener
j.	= jobbra áll	— steht (nach) rechts
j. megy	= jobbra megy	— geht (nach) rechts
kl.	= —	— kleiner
l.	= lásd	— siehe
m.	= —	— mit
o.	= —	— ohne
sz.	= szám	— Nummer
t.	= tart	— hält
tám.	= támaszkodik	— stützt sich

Sonnevend György

DIE STATDRÖMISCHEN ANTONINIANE DES VALERIANUS UND GALLIENUS AUS DEN ERSTEN JAHREN IHRER REGIERUNGSZEIT

Im RIC werden die stadtrömischen Antoniniane des Valerianus und Gallienus so beschrieben als ob die stadtrömische Münzstätte für beide Kaiser dieselben Reverse geprägt hätte. Die statistische Bearbeitung von 10 Funden hat gezeigt, dass das System der Haupt- und Nebenreverse, welches Pink bekanntgab, auch in der Zeit des Valerianus und Gallienus bei den häufigeren Reversen in Rom weitergeführt wurde.

Wir haben in diesem Aufsatz nur die stadtrömischen Antoniniane aus den Jahren 253—254 mit der ersten Averslegende, also ohne P. F. in der Umschrift verzeichnet.

In unserer I. und II. Tabelle haben wir die häufiger vorgekommenen 8 Hauptreverse des Valerianus, bzw. 4 Hauptreverse des Gallienus zusammengestellt. Die Häufigkeit dieser Reverse, mit dem Avers des Mitkaisers, beträgt bei Valerianus 97,3%, und bei Gallienus 95,3% der Gesamtsumme. Im weiteren Verlauf bezeichnen wir diese Hauptreverse als eigene Reverse des betreffenden Kaisers.

Laut Fundzahlen wurde der Revers IOVI CONSERVA für beide Mitherrscher geprägt, jedenfalls aber in grösserer Zahl für Gallienus.

In der III. Tabelle sind die seltener vorkommenden eigenen Reverse des Valerianus und des Gallienus, ferner die hybriden Stücke bearbeitet, in der IV. Tabelle sind die für beide Kaiser geprägten selteneren Reverse, ferner die Zusammenfassung der selteneren Prägungen verzeichnet.

In der V. Tabelle haben wir den perzentuellen Anteil einiger häufigerer Reverse aus 3 grösseren Funden berechnet. Auffallend ist die relativ grosse Zahl der in den Tabellen verzeichneten Stücken VICTORIA AVGG des Valerianus und VIRTVS AVGG des Gallienus. Wir möchten aber bemerken, dass das einheitliche Bild, welches sich aus den verschiedenen Gegenden stammenden grösseren Funden ergibt, hauptsächlich bei den häufigeren Reversen des Valerianus und Gallienus zu beobachten ist.

Die VI. Tabelle zeigt, dass laut Fundzahlen VICTORIA AVGG als eigener Revers der älteren Augusti (Trebonianus Gallus bzw. Valerianus), ferner PAX AVGG und VIRTVS AVGG als eigener Revers der jüngeren Augusti (Volusianus bzw. Gallienus) in Rom massenhaft geprägt wurde.

Der Anteil der einzelnen selteneren Reverse könnte sich vielleicht durch spätere Fundangaben verändern. Bezüglich der häufiger vorgekommenen Reverse glauben wir aber, aus den 10 Funden genügende Unterlagen zu besitzen.

In den VII. und VIII. Tabellen haben wir die aus den Fundzahlen hervorgegangene Seltenheit der Reverse fest zu stellen versucht. Von 28 stadtrömischen Antoninianen des Valerianus sind nur 5 Reverse, von solchen 29 Antoninianen des Gallienus sind nur 3 Reverse im Einklang mit dem RIC als C (gewöhnlich) zu bezeichnen. Die meisten dieser Reverse sind im Gegensatz zu den Seltenheitsangaben des RIC als R (rare = selten) und 7 Reverse als S (scarce = spärlich) zu betrachten.

THE ANTONINIANI OF VALERIAN AND GALLIENUS MINTED THE IN ROME DURING FIRST AND SECOND YEARS OF THEIR REIGN

The antoniniani of Valerian and Gallienus are presented in the RIC as having the same reverses for both emperors. The statistic analysis of 10 greater hoards has shown that the system of reverses proper to certain emperors in the reign of Trebonianus Gallus and Volusian, established by Karl Pink and confirmed by Harold Mattingly, was continued in the time of Valerian and Gallienus on the more frequent reverses in the mint of Rome. In this remark we have noted only the antoniniani of the mint of Rome from the years 253 and 254 with the first observe inscription, that is without P. F. (Pius, Felix). In our tables I and II we have collected the 8 more frequent reverses proper to Valerian and 4 ones proper to Gallienus. The frequency of these reverses with the obverse of Valerian amounts to 97.3%, and those of Gallienus amounts to 95.3% of the sum total. This fact ratifies in our case also the use of the word proper, according with Mattingly to Trebonianus Gallus and Volusian.

From the frequency numbers of the Pannonian hoards follows that the reverse IOVI CONSERVA, in opposition to the opinion of Pierre Le Gentilhomme, was minted for both emperors, though in greater number for Gallienus.

Our table III shows the more rare reverses proper to Valerian and to Gallienus together with the hybrid pieces.

Table IV contains the more rare reverses minted for both emperors, farther a collection of the these more rare reverses, described on tables III and IV.

On Table V we present the percentage of some more frequent reverses computed from 3 larger hoards. The relatively great number of pieces noted on the tables with VICTORIA AVGG of Valerian an VIRTVS AVGG of Gallienus. We should like to remark that the uniform picture resultant of the large hoards from different regions is mainly observable at the more frequent reverses of Valerian and Gallienus.

Table VI shows according to the frequency numbers in the 10 hoards that in Rome the reverse VICTORIA AVGG was minted in great number as proper to the elder emperors (Trebonianus Gallus, respectively Valerian), farther the reverse PAX AVGG and VIRTVS AVGG as proper to the younger emperors (Volusian, respectively Gallienus).

The percentage of some more rare reverses might be altered perhaps by further data. Concerning the more frequent reverses we hope to have sufficient bases from the 10 dealt with hoards showing a great similarity. On Tables VII and VIII we attempted to establish, based on the hoards new rarities of antoniniani minted in this time in Rome. Our list shows many variants of one of the RIC.

Among 28 antoniniani belonging to Valerian minted in Rome only 5 reverses and among 29 ones of Gallienus only 3 reverses are in accordance with the data of the RIC really C (common). The majority of these 57 listed reverses can be regarded contrary to the data of the RIC as R (rare) and 7 reverses as S (scarce).

Sonnevend György

István király denára

Az önálló magyar pénzverés kezdetét, az első magyar pénz megjelenésének körülményeit sokáig pénztörténetünk legtisztázottabb fejezetének tekintették. Egészen a legújabb időkig elfogadták azt a magyar kutatás kezdetén megállapított véleményt, hogy az első magyar pénzt István király verette, azt a típust, amit Réthy Corpusa[1] szerint CNH.I.1.-nek nevezünk. Istvánt jelenti az előlap STEPHANVS REX-e, hátlapjának felirata — REGIA CIVITAS — pedig székhelyére, — Esztergom, vagy Székesfehérvár — utal. Megállapították[2] átlagsúlyát, finomságát, rámutattak Regensburggal való kapcsolatára. István pénzverésének megindulását dátumszerűen nem tudták meghatározni forrás hiányában, de feltételezték, hogy koronázása utáni első években megjelent pénze.

A hosszú időn keresztül megcáfolhatatlannak hitt véleményt az utóbbi időben több irányból vették revízió alá. László Gyula annak a véleményének adott hangot,[3] hogy a STEPHANVS REX feliratú pénzek egy csoportját Géza fejedelem verette, aki a keresztségben ugyancsak István nevet kapott. Csak így véli László áthidalhatónak azt a Hómannál részletesen kifejtett súlymegállapításokkal kapcsolatos ellentétet, amely szerint a CNH.I.1. átlagsúlya a 995-ben meghalt II. Henrik bajor herceg pénzeihez igazodik. László Gyula feltevését Huszár Lajos nem tartja bizonyítottnak,[4] mert a leletadatok ellene mondanak, amennyiben a X. századból nem ismerünk CNH.I.1-et is tartalmazó éremleletet.

Igen nagy vihart váltott ki a magyar pénzverés kezdete körül Vera Hatz tanulmánya.[5] A gotlandi Bosarve községben előkerült XI. századi éremleletből ismertet egy kereszt-templom típusú, előlapján ...PHANVS REX, hátlapján ....RESLAVVA CIV... feliratú denárt, amelyet István királynak Pozsonyban vert első pénzének vél. Az elméletileg logikus tanulmányhoz Christian Turnwald — feladva néhány bajor utánveret magyar eredeztetésének elméletét[6] — és Josef Hlinka csatlakozott azonnal,[7] hosszan fejtegetve a bosarvei példány vélt magyar eredetét, lényegében azonban a Vera Hatz tanulmányában kifejtett véleménynél nem mondottak többet. Szerintünk erre is Huszár Lajos adta meg idézett cikkében a helyes választ, amennyiben a bosarvei példány is Észak-Európában készült utánveret. Bár véleményünk szerint Huszár érvei elegendők, hogy a bosarvei példányban ne István király első pénzét és a ...RESLAVVA CIV... feliratban ne Pozsonyt lássuk, még egy lényeges érvet tudunk felhozni. A XI. század közepéről származó átiratban fennmaradt pannonhalmi alapítólevél[8] városnevei történészeink és nyelvészeink kutatásai szerint eredeti alakban kerültek az átiratba és eszerint István uralkodásának elején a magyar király udvarában „Poson"-nak nevezték Pozsonyt. S ha a biztosan hivatalos udvari szóhasználatban ez fordul elő, akkor teljesen kizártnak kell tartanunk, hogy egy másik hivatalos kibocsátáson más névalak szerepelne. Ez és Huszár Lajos érvei teljesen egyértelművé teszik, hogy a bosarvei példány olyan Magyarországon kívül készült utánveret, amelynek egyik mintája István obulusa volt.

[1] Réthy L.: Corpus Nummorum Hungariae. I. Bpest 1899.

[2] Elsősorban Hóman B.: Magyar pénztörténet 1000—1325. Bpest, 1916. és Huszár L.: Szent István pénzei. Szent István Emlékkönyv, Bpest. 1938. II. 335—364. munkákra gondolunk.

[3] László Gy.: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica. Tom. IV. 1962. 27—53.

[4] Huszár L.: Bemerkungen zur Frage der ersten ungarischen Oboltyp. Numizmatikai Közlöny LXIV—LXV. (1965—1966). 29—31.

[5] Hatz, V.: (B)RESLAVVA CIV(ITAS). Zum Beginn der ungarischen Münzprägung. Dona Numismatica. Walter Hävernick zum 23. Januar 1965. dargebracht. Hamburg 1965. 79—85.

[6] Turnwald, C.: Denare vom ältesten ungarischen Oboltyp. Numizmatikai Közlöny LXIV—LXV. (1965—1966.) 19—27. — Noch zum Münzwesen Stephans I. Numizmatikai Közlöny LXVI—LXVII. (1967—1968.) 23—27.

[7] Hlinka, J.: Breslavva Civitas — Bratislava. Prispevok k zaciatkom uhorského mincovnictva. Numismaticky Sbornik. 10. (1968.) 65—77.

[8] Szentpétery I.: Szent István király oklevelei. Szent István emlékkönyv. II. 169—170.

Az első magyar pénzzel kapcsolatos új állásfoglalások mégis előtérbe állították István pénzverését, szükségessé tették az új elméletek értékelését, felvetették a hagyományos kép esetleges és részletes átértékelésének, illetve módosításának szükségességét.

Mindazok, akik a különböző utánvereteket első magyar pénznek kívánták feltüntetni, annak érdekében — konkrét bizonyítékok hiányában is — a CNH.I.1. obulust István későbbi veretének nyilvánították. Ezért szükségessé vált a CNH.I.1. obulus kormeghatározásának megkísérlése. Írott forrásokra nem támaszkodhatunk, így régészeti módszerhez kell folyamodnunk. A pénz anyagát tekintve régészeti tárgy, tehát használhatunk is ilyen módszert. Ennek során megvizsgáltuk azokat a jól feltárt, térképpel rendelkező XI. századi temetőket, amelyekben István veretei is előfordulnak. Megállapításunk szerint a XI. század elején kezdődő temetők kezdeti szakaszában nincs pénz, amikor pedig a sírokban megjelenik a CNH.I.1., rögtön tapadnak hozzájuk Péter, Aba Sámuel, I. András veretei, néha keverednek — még egy síron belül is — egymással. Az István veretek korát néha többszáz éves római pénz előzi meg. Ez minden esetre azt látszik bizonyítani, hogy az István pénzek István uralkodásának vége felé kerültek mellékletként a sírokba.[9]

Temetőelemzéseken kívül összegyűjtöttük azokat a — mind magyarországi, mind külföldi — kincsleleteket, amelyekben István-obulus is volt. Nyolc magyarországi kincslelet[10] közül mindössze egy volt, amely nem tartalmazott pénzt István utódaitól is. Az észak-európai István obulusokat tartalmazó éremleleteket a lengyel Ryszard és Theresa Kiersnowski, Jacek Slaski, Stanislaw Tabaczynski, A. Gupieniec, Marian Haisig és Janusz Reyman,[11] a szovjet V. M. Potin,[12] a cseh Emanuela Nohejlová-Prátová és Pavel Radomersky[13] munkáiból vettük, a skandináviai leletekre pedig Stenberger[14] és Skovmand[15] munkáit használtuk. Az éremleletekben előforduló utolsó kibocsátó első uralkodási éve természetesen csupán azt jelenti, hogy a lelet csak ezután kerülhetett földbe, arra azonban nem ad választ, hogy mennyivel utána. E célra a fent említett munkából 97 leletet találtunk alkalmasnak vizsgálatokra. A 97-ből kettő volt olyan — az utolsó kibocsátó első uralkodási évét tekintve — amely a XI. század első évtizedére esett és további kettő, amely a második évtizedre, vagyis a leletek 95,88 %-a biztosan 1020 után került földbe, 76 %-a pedig István halála után.

A megfigyelt jelenségek alapján úgy véljük, hogy az évezred — és egyben István uralkodásának — második évtizedében kellett kezdődjék a CNH.I.1. obulus verése. Ha ez igaz, akkor néhány ellentmondást meg kell szüntetni. Elsősorban a súlyviszonyokra gondolunk, ezekre azonban később térünk vissza. Értelmetlennek kell, hogy tűnjék a REGIA CIVITAS felirat, amelynek mintáját — REGINA CIVITAS — a bajorok 1004 után már nem használták.

Nem kevésbé jelentősek a történelmi ellentmondások. A X. század végére kialakultak azok a gazdasági, társadalmi és politikai feltételek, amelyek indokolttá tették az önálló magyar pénz megjelenését. István koronázása a tényleges helyzet formai elismerése volt. A fiatal magyar állam és királyának nemzetközi tekintélye — aminek ugyancsak formai elismerése István házassága a császári rokonnal, Gizellával — pedig megkövetelte mindazoknak a felségjogoknak gyakorlását, ami egy szuverén, koronás uralkodónak járt; s ezek közé tartozott a pénzverés is. Istvánnak tehát koronázása után közvetlenül el kellett kezdeni pénzverését. Ha a CNH.I.1. obulust uralkodásának második évtizedénél előbb nem verhette, akkor fel kell merüljön a kérdés, melyik típus volt István első pénze.

Módszertanilag nem helyeselhető egy logikailag kikövetkeztetett tárgy kutatása. Több jelenség azonban arra figyelmeztetett bennünket, hogy a magyar pénzverés szempontjából

[9] A részletes térkép- és leletelemzések: Gedai I.: A magyar pénzverés kezdete. Kézirat. (Kandidátusi értekezés.)

[10] Huszár L.: Szent István pénzei. Szent István Emlékkönyv. Bpest. 1938. II. 354—355.

[11] J. Slaski i S. Tabaczynski: Wczesnosredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Warszawa. 1959., T. i R. Kiersnowscy: Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Warszawa—Wroclaw. 1959. R. Kiersnowski: Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Polabia. Wroclaw—Warszawa—Krakow. 1964., A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy: Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Polski Srodkovej, Mazowsza i Podlasia. Wroclaw—Warszawa—Krakow. 1965., M. Haisig, R. Kiersnowski, J. Reymann: Wczesnosredniowieczne skarby srebrne z Malopolski, Slaska, Warmii i Mazur. Wroclaw—Warszawa—Krakow. 1966.

[12] В. М. Потин: Топография находок западноевропейских монет X—XIII. вв. на территории двевней Руси.

[13] E. Nohejlová Prátová: Nálezy minci v Cechách, na Morave a ve Slezsku. II. Praha. 1956. — P. Radomersky: Obol mrtvych u Slovanu v Cechách a na Morave. Sbornik Národniho Musea v Praze IX-A. Historicky C. 2.

[14] M. Stenberger: Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit. Stockholm-Lund. 1947.

[15] R. Skovmand: De danske skattefund fra Vikingetiden og den aeldeste middelalder indtil omkring 1150. Aarbörger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Kjobenhawn. 1942.

komolyan vizsgáljuk meg a Dannenberg 1706/a számú, előbb modern hamisítványnak, majd bajor utánveretnek tartott denárt (I. tábla 1. kép). Leírása:

E) két sima vonalkör között: +LANCEA REGIS, középen zászlós lándzsát tartó kéz.

H) +REGIA CIVITAS. Középen karoling templom, benne alul REGI.

Dannenberg jó munkának tartja; a szöveg és éremkép tiszta. Nyilván ez vezethette annak feltételezésére, hogy a kétségtelen bajor típusú pénzt modern hamisítványnak tartsa.[16]

Egy dél-skandináviai lelet azonban megdöntötte a modern hamisítás elméletét. Berghaus foglalkozott egy leletben előkerült példánnyal.[17] Bajor veretnek véli, bár a lándzsának ilyen túlértékelése érthetetlen előtte. Keltezése is bizonytalan, II. Konrád császárt véli számításba jöhetőnek. Pontosabban keltezhető leletre kell várni, írta. A templom alatti REGI felirat talán egy pénzverő mester (Reginald?) nevét jelentheti.

Ha Berghaus magyarázatát nem találjuk kielégítőnek, akkor először is rögzítenünk kell, hogy a veret tiszta egyértelműsége alapján nem gondolhatunk utánveretre, hivatalos kibocsátásnak kell tartanunk, ahol mind a feliratnak, mind az éremképnek megvan a maga jelentősége, értelme.

Az előlap felirata — LANCEA REGIS — és éremképe egyet jelent: lándzsának, mint hatalmi jelvénynek ábrázolását, szövegbeni megjelölését. Vizsgáljuk meg milyen szerepe volt a lándzsának a X—XI. században Európában és ezen belül Magyarországon.

A német irodalom történetkutatásuk korai szakaszától fogva igen sokat foglalkozott a lándzsa szerepével. Mégis az az érzésünk, hogy éppen a pénzábrázolásokat figyelembe véve, a kérdés nem tekinthető megnyugtató módon lezártnak. Először is kétféle lándzsa szerepét kell rögzítenünk. A császár uralkodói jelvénye a szent lándzsa — „lancea sacra" — Szent Mór lándzsája, egy az Úr keresztjéből származó szöggel. Ennek jelentőségét Robert Holtzmann igen világosan fogalmazta meg.[18] Ez a lándzsa szimbolizálja a császári hatalmat, birodalmat, a császárnak, mint a keresztény világ fejének — és nem mint német királynak — uralkodói jelvénye. Annak a császárnak, aki minden keresztény uralkodó felettinek tartotta magát, függetlenül attól, hogy a vazallitásnak megvolt-e a realitása, avagy sem.

A szent lándzsán kívül van egy másik lándzsatípus. Ennek szerepét újabban Heinrich Mitteis rögzítette[19] legjobban, amely szerint ez a lándzsa, többnyire zászlóval ábrázolva, éppen a feudális függés kifejezője. Ilyen értelemben ír Friedensburg is.[20]

Az irodalom alapján úgy vélhetnénk, hogy a szent lándzsa szimbolizálja a császári hatalmat, ugyanakkor pedig a feudális függést is lándzsával fejezték ki. Ha azonban az éremkép-ábrázolásokat megvizsgáljuk, a kérdés sokkal bonyolultabbnak tűnik. A vázolt elmélet szerint ugyanis a császári vereteken csak a szent lándzsát találhatnánk, a tartományi vereteken pedig ez nem tűnhetne fel; bár elképzelhető, hogy valamely pénzkibocsátó valamilyen formában kapcsolatba került a szent lándzsával és ennek emlékére ezt a tényt a szent lándzsa ábrázolásával örökítette meg. Pl. V. Ottó oberlausitzi őrgróf egyik brakteatáján szárnyakkal ábrázolt szent lándzsát találunk.[21] A zavart inkább azok a veretek okozzák, amelyek — a felirat (REX, IMP) szerint — királyi, illetve császári veretek, az uralkodó kezében mégis zászlós lándzsa van. Ilyenek pl. III. Henrik speyeri (Dannenberg 2055.), IV. Henrik dortmundi (Dannenberg 760.) veretei. Az éremképek tehát úgy módosítják az említett feltevést, hogy a szent lándzsa valóban a császári hatalmat fejezte ki, amelynek szakrális jellegét az éremkép ábrázolások is alátámasztják, mint pl. az említett szárnyas lándzsa, valamint II. Konrád egyik maestrichti verete, ahol középen lándzsaábrázolás van, mellette pedig alfa és omega. Elfogadható, hogy lándzsa (de nem a szent lándzsa!) a hűbériség kifejezője volt, ám nem minden esetben, mert a császár kezében nem ezt jelentette.

Zászlós lándzsát széles körben alkalmaztak, megtaláljuk egyházi vereteken is, mint pl. I. Henrik magdeburgi érsek veretein (Dannenberg 665.). A világi tartományi veretek sorában pedig még Jaromir cseh herceg denárát említjük meg, ahol az előzőekhez hasonló zászlós lándzsa ábrázolás van. Jaromir után, de még a XI. században még szélesebb körű cseh pénzeken a lándzsa-ábrázolás. Gyakran találunk uralkodót lándzsával, vagy éppen lándzsát tartó kezet. Ezek azonban egészen más megfogalmazásúak. Bár éremkép nem örökíti meg, tudjuk, hogy

[16] Dannenberg, H.: Die deutsche Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit. Berlin. 1876.

[17] Berghaus, P.: Beiträge zur deutschen Münzfunde des XI. Jahrhunderts. Hamburger Beiträge zur Numismatik. Heft 6/7. 1952—1953. II. 61—62.

[18] Holtzmann, R.: Geschichte der sächsischen Kaiserzeit. Berlin 1955. 332.

[19] Mitteis, H.: Der Stadt des hochen Mittelalters. Weimar. 1955. 66—67.

[20] Friedensburg, F.: Die Symbol der Mittelaltermünzen. Berlin 1913. 227—228.

[21] Haupt, W.: Oberlausitzer Brakteatenfunde des 13. Jahrhunderts. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege. 4. (1954.) 18. t. No. 200—201.

jelentős jelvény volt a lándzsa a lengyeleknél. III. Ottó Gnieznovoban Boleslavot a birodalom patriciusává avatta, s ennek látható jeléül diadémot és Szent Mauritius lándzsáját, illetve másolatát — „. . . lancea sancti Mauricii . . .” — neki adta.[22] Ezt a lándzsát Boleslav nyilván használta, mint jelvényt.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a lándzsa szerepét Magyarországon. Kovács Lászlónak közelmúltban megjelent tanulmánya[23] kitűnő áttekintést ad e témáról. A forrásokból kétségtelenül kitűnik, hogy a lándzsa a magyar királynak uralkodói jelvénye volt. Származásáról sajnos csak egy kétségbevont hitelű krónika — Ademarus Cabannensis — tudósít.[24] Eszerint Szent Bruno Géza fejedelmet megkeresztelte, aki a keresztségben István nevet kapta. Ottó császár pedig Szent Mór lándzsáját küldte Gézának. A krónikának ez a része csupán egy 1159 után készült változatában maradt fenn, a XI. századi változatból hiányzik. Deér József nagy adatfelhasználással utasítja el hitelességét,[25] Tóth Zoltán viszont elfogadta.[26] László Gyula is mint elfogadható adatot használta fel idézett, Géza pénzveréséről írt tanulmányában, és a német irodalom is inkább a szavahihetősége mellett foglal állást. Kovács László az összes feldolgozásokat értékelve — homályosan — Deér József álláspontját fogadja el.[27] Az elutasítás azonban csak a lándzsa eredetére vonatkozik, nem pedig arra a tényre, hogy a magyar király használta a lándzsát, mint uralkodói jelvényt. Több forrás[28] említi, hogy 1044-ben a ménfői csatában Aba Sámuel aranyozott lándzsája — „. . . lancea deaurata . . .”, „. . . lanceam insigne regis . . .”, „. . . lancea regis (!) . . .” — III. Henrik császár kezébe került. A források egy része szerint ekkor küldte Henrik Rómába, mások azt állítják, hogy 1045-ben, amikor a császár Péterhez jött, Péter „. . . Magyarország királyságát aranyozott lándzsával átadta császári urának . . .”. Henrik a lándzsát a pápának küldte, amit más források — Arnulf milanói érsek, Bonizo sutri püspök — is igazolnak. Az azonban világosan kitűnik, hogy a lándzsa a magyar király méltóságának, sőt szuverenitásának a jelvénye. Henrik akkor vette el, amikor Péter hűbérurának vallotta, egyértelmű tehát, hogy a magyar lándzsa nem lehetett a vazallitás kifejezője, mint nyugaton, ellenkezőleg, éppen a független királyi hatalomnak látható jele.

Lándzsaábrázolás azonban már Istvánnál is előfordul, pontosabban az egyetlen korabeli István-ábrázolás — a koronázási palástón — lándzsával történt (I. tábla 2. kép). Véleményünk szerint nem lehet szó sablonábrázolásról; nem valószínű, hogy Istvánt azért ábrázolták lándzsával, mert a palástón a harcos szentek kezében is az van. A királyi udvarban — ahol a palást készült — tudni kellett, mi a király hatalmi jelvénye és azzal is ábrázolták. A lándzsát tehát tudatosan tették István kezébe. Ezt bizonyítja az is, hogy a harcos szentek keze nyújtott, míg István hajlított kézben tartja a lándzsát, ami Vajay Szabolcs szerint uralkodói kéztartás.[29]

A magyar uralkodói lándzsa eredetét azonban nem feltétlenül szükséges tőlünk nyugatra keresni. Le Coqu a keleti kultúrkörből közölt éppen zászlós lándzsát;[30] a nagyszentmiklósi kincs 2. sz. korsóján levő lovasnak pedig ugyancsak lándzsája van. Az itt ábrázolt lovas kétségtelenül nem egyszerű harcos, sajnos azonban a kutatás mai állása szerint nem tudunk kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy a nomád népeknél milyen hatalom jelvénye volt a lándzsa, így a nagyszentmiklósi kincs ábrája ki lehetett. A lándzsa lényeges hatalmi jelvény szerepe azonban mindenképpen nyilvánvaló.

Az említettek alapján a lándzsa ábrázolásából nem lehet a kérdéses denárt kibocsátóhoz kötni, verhették a német-római császárságban, bármely tartományban, Cseh- és Lengyelországban, valamint Magyarországon.

A lehető verdehelyek számát csökkentendő, elemezzük a feliratot. A LANCEA alanyesetben, a REGIS birtokos esetben áll; tehát a pontos jelentése: a király lándzsája. Ha a krónikások néha tévedtek is a helyes címhasználatban, a hivatalos kiadványok — oklevél, pénz — soha. Ebben az időben pedig még a cseh és lengyel uralkodók nem címeztették, mert nem címeztethették magukat rex-nek, hanem csak dux-nak, ritkán princeps-nek, a különböző tartományurak pedig számításba sem jöhetnek. Itt tehát LANCEA REGIS feliratú pénz nem készülhetett. A szöveg csak királyi kibocsátót tesz lehetővé. Ha viszont német eredetű lenne, akkor a szent

[22] Holzmann, R.: i. m. 361.

[23] Kovács L.: Die Budapester Wikingerlanze (Geschichtsabriß der ungarischen Königslanze). Acta Archaeologica. 22. (1970.) 323—339.

[24] Gombos, A.: Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. Bpest. 1937. I. 15—16. No. 72.

[25] Deér J.: A magyar királyság megalakulása. Bpest. 1942. 13.

[26] Toth, Z.: Attila's Schwert. Bpest. 1930. 87—93.

[27] Kovács, L.: i. h. 328.

[28] Kovács, L.: i. h. 333—334.

[29] Vajay Szabolcs szíves szóbeli közlése.

[30] A. von Le Coqu: Bilderatlas zur Kunst- und Kulturgeschichte Mittel-Asiens. Berlin. 1925. 18.

lándzsát ábrázolná, erre vonatkozhatna a LANCEA REGIS felirat. Már pedig a német birodalmi szent lándzsát „lancea sacra"-nak, „lancea sancti Mauricii"-nak nevézték, nem pedig „lancea regis"-nek, míg a magyar király lándzsáját „lancea regis"-nek, „lancea deaurata"-nak, „lancea insigne regis"-nek.

Bár — mint láttuk — a császárság területén nem válik el egyértelműen a szent lándzsa ábrázolása a zászlós lándzsától, mégis rögzítenünk kell, hogy a XI. század elejéről — amikorról keltezhető a Dannenberg 1706/a — nem ismerünk császárt zászlós lándzsával. Ismerünk viszont egy képet, amely II. Henrik koronázását ábrázolja,[31] Henrik kezében kard és a szent lándzsa. Ezt figyelembe véve a Dannenberg 1706/a zászlós lándzsája inkább Magyarország felé mutat.

A denár hátlapja olyan típusú templomot ábrázol, amelyet ebben az időben német területen csak Bajorországban használtak, a regensburgi, augsburgi, salzburgi, nabburgi, chamineuburgi és eichstädti verdékben. Nem kétséges, hogy a Dannenberg 1706/a. REGIA CIVITAS, felirata Regensburg REGINA CIVITAS pénzeivel mutat rokonságot. Regensburgban mind ez a templomábrázolás, mind ez a felirat 1004 után nem található meg. Ha a Dannenberg 1706/a sz. denárának hátlapi feliratát — REGIA CIVITAS — nem egy példány esetlegességének tartjuk — mint ahogy nem tarthatjuk annak, — akkor a feltételezhető kapcsolat ellenére sem lehet azt állítani, hogy REGINA CIVITAS hibás elirata. Ha viszont tudatos, következetes ez a felirat, akkor csak ott készülhetett, ahol a más típusú REGIA CIVITAS feliratú pénzek készültek. Ezt a feliratot pedig csak Magyarországon használták, István király pénzén. A Dannenberg 1706/a számú denárának REGIA CIVITAS-a tehát csak István pénzverő városát, Esztergomot, vagy Székesfehérvárt jelentheti.

A CNH.I. obulus REGIA CIVITAS felirata is csak erről a denárról vehette a mintát. Ugyanis ha az obulust István uralkodásának második évtizedében verték, nem vehették alapul a regensburgi denárok REGINA CIVITAS feliratát, mert ezt a feliratot — mint említettük — 1004 után már nem használták. A Dannenberg 1706/a denárt István így 1000—1004 között kezdhette veretni.

Bár többször elhangzott, hogy a régészeti bizonyíték, leletelterjedés nem döntő bizonyíték, csak erősítő, nézzük meg, milyen leletekben fordul elő ez a típus.

Dannenberg egy példányt ismert, amit magángyűjteményből vett, lelőhelye tehát ismeretlen. Az irodalom a továbbiakban egyetlen példányról tud — az idézett Berghaus által feldolgozott leletből — amely egy dél-svédországi leletből származik. A X—XI. századi skandináviai, baltikumi éremleletek összetételének ismeretében ez a lelőhely távolról sem tekinthető verőhelymeghatározónak. Az irodalom több leletről nem tud, de a skandináviai lelet távolról sem zárja ki a magyar származtatás lehetőségét.

Még egy — leletekkel kapcsolatos — jelenséget kell rögzíteni. Németország területéről ismerünk XI. század elejéről származó kincsleleteket, míg Magyarország területéről származót nem említ irodalom. Ha a Dannenberg 1706/a bajor veret lenne, bizonyára előfordult volna hasonló korú, hasonló összetételű leletekben.

További vizsgálatainkhoz egy, a közelmúltban előkerült magyarországi kincslelet ad forrásanyagot. 1968-ban a Nagyharsány község feletti kőbánya területéről jelentették a pécsi Janus Pannonius Múzeumba egy kincslelet előkerülését. A leletet dr. Kiss Attila régész szedte össze és adta át feldolgozásra.

Összesen 70 db ezüst és 3 db aranyérem van a leletben; az éremanyaggal együtt volt egy arany karika, két aranylemez és 23 db S-végű hajkarika. A kincslelet között volt 2 db kerámiatöredék is.

Az érmek meghatározása:

1. Magyar, István király denára, Dannenberg 1706/a	40 db
2. Augsburg, I. Siegfried püspök (1000—1006) Dannenberg 1024/a	1 db
3. Augsburg, Bruno püspök (1006—1029) Dannenberg 1025. tip.	1 db
4. Regensburg, II. Henrik császér 1002—1004 között vert denára, Dannenberg 1074. változatai	2 db
5. Salzburg, Dannenberg 1130. utánzatai	4 db
6. Csehország, II. Boleslav (967—999) Fiala 202., 205., 83. feliratváltozatai	3 db
7. Cseh utánveretek, hasonlók Cach[32] 168—180 közötti képekhez	11 db
8. Cseh, Fiala 300—301. utánverete	1 db
9. Cseh, Fiala 432 utánverete	1 db

[31] Jantzen, H.: Ottonische Kunst. München 1947. 85. 89. kép.

10. Worms II. Ottó 973—983, vagy III. Ottó (983—1002) Dannenberg 842/a 1 db
11. Ottó-Adelhaid denár, Dannenberg 1167. 1 db
12. Bizánc, VII. Konstantinos és II. Romanos (945—959), BMC.60—65. körülnyírt solidusa 3 db

Mint említettük, a leletben még volt 5 db kis ezüstlapka, egy kicsi ezüstpogácsa, 23 db hajkarika, egy aranykarika, két kicsi aranylemez és kerámiatöredék.

A lelet kormeghatározásához II. Henrik király 1002—1004 közötti regensburgi, I. Siegfried (1000—1006) és Bruno (1006—1029) augsburgi püspökök, II. vagy III. Ottó wormsi, III. Ottó bizonytalan verdehelyű, valamint II. Boleslav (967—999) vereteit vehetjük alapul. Az utánvereteket — bizonytalanságuk miatt — csak fenntartással kezelhetjük, ám ezek — II. Henrik, II. Boleslav, Sobeslav, Jaromir — is ugyanarra a korszakra utalnak, mint a hivatalos kibocsátású pénzek. A bizánci solidusok kormeghatározás szempontjából nem befolyásoló tényezők. A legfiatalabb veret Bruno püspök denára. Mivel az összes többi pénz ezt az egyet megelőzi, feltételezhető, hogy az első veretei között kell szerepeljen ez a típus. Végső megállapításunk a lelet elrejtésének idejét 1010 körülre tehetjük.

Figyelemre méltó a lelet összetétele. A 40 db Dannenberg 1706/a fenti bizonyítékaink alapján magyarnak tekinthető. Bár a régészeti bizonyíték — lelet — nem tekinthető döntő bizonyítéknak, mégis az a tény, hogy eddig csupán a Dannenbergnél leírt bizonytalan lelőhelyű, valamint Berghaus által közölt dél-skandináviai lelet példányai voltak ismertek és most Magyarországon 40 db került elő egy XI. század elejére keltezhető leletből, erősíti azt a feltevésünket, hogy ez a típus az első magyar pénz.

Jogosan feltételezhető, hogy Gizella királynéval nagyszámú kíséret jöhetett, s nemcsak lovagok. Eddig is úgy vélték, hogy a kíséretben bajor pénzverők is lehettek, ez a még tipikusabban bajor pénz ezt látszik megerősíteni. Mégsem merjük határozottan állítani. Ugyanis nemcsak egy ötvösre, de egy műhelyre is vannak jellemző sajátságok, talán elsősorban a technikánál. Régen megállapított tény, hogy a magyar pénzeket elsősorban eltérő technikával készült verőtöveik választják el a nyugati, bajor pénzektől. Ez a helyzet a Dannenberg 1706/a esetében is. Teljes bizonyossággal állapítható meg ugyanis, hogy a Dannenberg 1706/a denárok verőtövét nem vésték, hanem poncolták.[33]

A X. századi magyar társadalom vezetőrétegének magasfokú ötvösmunka igényét ötvöseinknek ki kellett elégíteni. A törzsfők, fejedelmek, majd a király udvarában egészen biztosan jelentős ötvösműhely működött. Ennek a királyi műhelynek kellett megkapnia a pénz-verőtő elkészítésének feladatát és elkészítették ezt az itt használt technikával, talán bajor segítséggel. Az udvari ötvösműhely bizonyára több műremekkel látta el magas megrendelőit. A továbbiakl ban csak röviden említjük az ún. Gizella-keresztet, amelyet a korábbi kutatás[34] 1008 körü. készült magyar ötvösmunkának tart. A kereszt feliratának betűtípusai — különösen az E és G betűk — olyan feltűnő egyezést mutatnak a Dannenberg 1706/a denárral, hogy a verőtő és kereszt egy műhelyben történt készítésének felvetése indokoltnak látszik. A kereszttel újabban Kovács Éva foglalkozott,[35] aki szerint a kereszt feliratának betűit hátulról, ponccal domborították, ami a nyugat-európai párhuzamoknál ismeretlen.

Természetesen nem lehet határozottan és véglegesen megrajzolni az István királynak dolgozó ötvösműhelyt, különösen az ötvösök származását illetően. Azt azonban rögzítenünk lehet és kell, hogy a magyar származású Dannenberg 1706/a denárt — amelynek többirányú regensburgi hatása nyilvánvaló — István udvarában nyugaton nem használt ponc-technikával készítették a XI. század első évtizedében és ennek a denárnak betűformái és készítése módja összevethető a Gizella-kereszttel.

A nagyharsányi lelet 40 példány Dannenberg 1706/a-nak részletes vizsgálata azt a meglepő eredményt hozta, hogy a 40 példány mindössze két verőtővel készült. Mindkét verőtő használat közben kissé megsérült, megkarcolódott, azonban tovább használták. Ez ugyancsak azt bizonyítja, hogy a verés helye nem lehetett messze, mert nem szóródtak szét, valamint, hogy a kiverés és elrejtés között sem telhetett el hosszú idő.

A súlyviszonyok tisztázásához, átlagsúly-megállapításhoz csak ép és hibátlan példányok használhatók. Ez meglehetősen nehéz, mert a középkori al marco verés nagyfokú eltolódásokat

[32] Cach, F.: Nejstarsi ceské mince. Praze. 1970.
[33] E megfigyelésnél Gonda Lajosnak, az Állami Pénzverő főmérnökének kell köszönetet mondanom.
[34] Gerevich, T.: Magyarország románkori emlékei. Bpest. 1938. 238., CCLIII. T.
[35] Kovács Éva szíves szóbeli közlése.

okozhat. Ezt figyelembe véve a 40 db Dannenberg 1706/a denárból végül is 17 példányt találtunk alkalmasnak súlyvizsgálatokra. A 17 példány összsúlya 21,5307 gramm, ami 1,2665 gramm átlagsúlynak felel meg. A CNH.I.1. obulussal kapcsolatos kutatások szerint István II. Henrik herceg 1,596 grammos denárának felét — obulusát — vette alapul. István Dannenberg 1706/a denárának itt megállapított átlagsúlya ettől messze van. Még ha figyelembe vesszük a szélső értékek — 1,7000 és 0,9438 gramm közötti rendkívül nagy eltérést, akkor sem gondolhatunk arra, hogy esetleges további leletek ezt nagymértékben módosítanák. Hóman szerint az e korabeli átlagsúlyok:

II. Henrik bajor herceg	1,596
IV. Henrik bajor herceg	1,398
Boleslav Chrobry lengyel herceg	1,300

Kérdés, hogy Hóman, részben Dannenbergre támaszkodó megállapítása mennyiben fogadható el. Véleményünk szerint a középkori pénzverésnél teljes bizonyossággal alig állapítható meg átlagsúly. Ennek bizonyítására a berlini Bodemuseumban végzett méréseink adatait idézzük.[36]

II. Henrik herceg 31 db denárának összsúlya 50,90 g., átlagsúlya 1,64 gramm.

IV. Henrik herceg 23 db denárának összsúlya 28,82 gramm, átlagsúlya 1,25 gramm.

II. Henrik király 1002—1004 között vert 36 denárának összsúlya 50,58 gramm, átlagsúlya 1,40 gramm.

II. Henrik király 1009—1014 között vert 8 denárának összsúlya 12,34 gramm, átlagsúlya 1,54 gramm.

Eredményképpen azt tapasztaljuk, hogy IV. Henrik — István sógora — könnyebb pénzlábra tért át, majd mint király ismét magasabb súlyú denárokat vert. Az átlagsúly számszerinti adatai eltérnek Hómanétól. Nem kívánjuk határozottan azt állítani, hogy ezek az adatok a helyes átlagsúlyok, csupán azt rögzítjük, hogy a berlini példányok adatai nem egyeznek. IV. Henrik herceg denárainak átlagsúlyát Hóman 1,398 grammra tette, a berlini példányoké 1,25 gramm. Mindenesetre ez annyira közel áll a Dannenberg 1706/a denár 1,2665 grammos átlagsúlyához, hogy nem gondolhatunk véletlenségre, hanem állíthatjuk, hogy annak pénzlába alapján készült. Az átlagsúly végeredményben azt bizonyítja, hogy István nem apósának, hanem sógorának 995—1002 között vert pénzeit vette alapul. A CNH.I.1. obulus súlyának eredetére nézve több lehetőség kínálkozik. Egyik szerint István később kisebb súlyú pénzt kívánt kibocsátani, de nem akarta saját denárának felét venni, ezért egy nehezebb denársúlynak megfelelő obulust veretett, minden újabb bajor befolyás nélkül. Feltételezhető azonban ismételt közvetlen bajor hatás is. Mint említettük, II. Henrik 1009—1014 közötti vereteinek átlagsúlya 1,54 gramm. Ha esetleg túl szigorú volt a válogatás, s több példány kisebb átlagsúlyt adna, még akkor is igen közel lenne a CNH.I.1. 0,7682 gramm átlagsúlynak megfelelő 1,5364 gramm denár átlagsúlyhoz. Ezek alapján nem lehet elutasítani azt a feltevést, hogy István obulusa súly tekintetében sógorának későbbi vereteihez igazodott.

Végezetül hangsúlyozzuk a nagyharsányi lelet fontosságát, s elsősorban nem a régészeti bizonyíték miatt, hanem a Dannenberg 1706/a létezésének megerősítése miatt. Amíg csak a dél-svédországi leletből volt ismeretes, onnan is csak egy példányban, — gondolhattunk bajor utánveretre. A magyarországi lelet 40 példánya azonban ezt kizárttá tette; a típus logikai úton való magyar származtatásának közvetlen bizonyítékát adta.

Gedai István

DER DENAR KÖNIG STEPHANS

Das bisher am meisten als klargestellt vermutete Kapitel der ungarischen Münzprägung — der Beginn — wurde in der letzten Zeit von verschiedener Seite unter Revision genommen. Gyula László lässt den Ursprung des ersten ungarischen Geldes vom Fürsten Géza stammen. Vera Hatz und auf ihrer Spur Christian Turnwald und Josef Hlinka vermeinen, durch ein aus einem südskandinavischen Fund veröffentlichten, von uns als Nachprägung betrachteten Exemplar, das erste Geld des Königs Stephan gefunden zu haben und als dessen Prägeort Pressburg festgestellt haben. Die neuen Theorien beantwortete Lajos Huszár; er sieht die Münzprägung Géza's nicht bewiesen und hält die aus dem Bosarve-Fund bekanntgegebene Münze

[36] A méréseket magunk végeztük; engedélyéért dr. Lore Börnernek mondok köszönetet.

als Nachprägung. Gegenüber der neuen Theorien stehen auch wir auf Lajos Huszárs Standpunkt; können jedoch seine ablehnende Meinung durch ein weiteres Argument unterstützen. Gemäss unserer Forscher ist die Aufzählung der Städte im Gründungsdokument von Pannonhalma die getreue Kopie des ursprünglichen Dokumentes, welches dem Anfang des 11. Jahrhunderts entstammt. In diesem findet sich der Ortsname Pressburgs in der Form »Poson«. Wenn nun Stephans Dokument »Poson« schreibt, so scheint es unwahrscheinlich, dass auf einer anderen offiziellen königlichen Ausgabe — dem Geld — dieselbe Stadt Breslavva genannt worden wäre.

Die neuen Theorien machten es jedoch notwendig, diese zu bewerten, ev. das überlieferte Bild umzuwerten, neuzuformen. Durch Ergebnisse von Untersuchungen mit archeologischen Methoden kamen wir zu den Schluss, dass der Obol CNH.I.1 nicht vor dem Ende des zweiten Jahrzehnts der Herrschaft Stephan's geprägt werden konnte. In diesem Falle treten jedoch schwierig erscheinende Widersprüche auf, hauptsächlich betreffs der Gewichtsverhältnisse, sowie der Aufschrift. Es wurde nämlich die der Aufschrift des ungarischen Obols »Regia Civitas« als Vorlage dienende bayrische Aufschrift: »Regina Civitas« nach 1004 nicht mehr benützt. Die geschichtlichen Widersprüche sind bemerkenswert. Ende des 10. Jahrhunderts reiften bei den Ungarn die wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und politischen Voraussetzungen, welche die selbstständige Münzprägung bedingten. Das internationale Ansehen des ungarischen Staates — dessen förmlicher Beweis Stephans Heirat mit der kaiserlichen Verwandten, Gisella, sowie die Krönung Stephans war — forderte von Stephan, dass er alle jene Hoheitsrechte, welche einen souverainen, gekrönten Herrscher zustanden, ausübte. Unter diese gehörte auch die Münzprägung. Wenn nun Stephan am Anfang seiner Herrschaft Geld prägte, so entsteht die Frage, welcher Typ dies war, wenn der Obol CNH.I.1. erst im zweiten Jahrzehnt des 11. Jahrhunderts geprägt wurde.

Mehrere Anzeichen lenkten unsere Aufmerksamkeit auf den Denar Dbg. 1706/a.

V/ Zwischen zwei Linienkreisen: + LANCEA REGIS in der Mitte eine Lanze mit Wimpel haltende Hand.

R/ + REGIA CIVITAS Eine karolingische Kirche, darinnen: REGI.

Dannenberg hielt die Münze wegen dem klaren Münzbild und der Inschrift für eine moderne Fälschung. Doch publizierte Berghaus aus einem südskandinavischen Fund ein Exemplar; demnach kann es keine moderne Fälschung sein. Berghaus hält es für eine bayrische Prägung, vielleicht von Konrad II.

Das Münzbild, sowie die Inschrift betont die Rolle der Lanze. Die Lanze hatte im deutschrömischen Reich eine besondere Bedeutung. Der eine Lanzentyp war die heilige Lanze — »lancea sacra« — das Machtsymbol und Machtabzeichen des Kaisers. Gleichzeitig drückte man das feudale Abhängigkeitsverhältnis mit einer Lanze anderen Typs aus. Auf den Münzbildern ist dies nicht so eindeutig, denn die Abbildung der heiligen Lanze kommt auch auf Provinzprägungen vor, manchmal aber finden wir in der Hand des Kaisers eine Lanze mit Wimpel. Auf den böhmischen Prägungen des 11. Jahrhunderts ist die Abbildung der Lanze ebenfalls häufig, doch auf polnischen Münzen finden wir keine solche, obwohl Otto III. die Kopie der heiligen Lanze Boleslav übergab.

Bei den Ungarn war die Lanze ein bedeutungsvolles königliches Abzeichen. Nach einigen — zwar von manchen bezweifelten — Chroniken bekam noch Géza die Lanze von Otto. Tatsache ist jedenfalls, dass 1044 der Kaiser, Peter unterstützend, die Lanze des Samuel Aba — »lancea deaurata« in die Hand bekam und diese zum Papst sandte. Also zur Zeit, als König Peter — für die Wiedererwerbung seines Thrones — den Kaiser als Lehnsherr anerkannte, gab ihm der Kaiser die Lanze nicht zurück. Unmissverständlich war die ungarische Lanze der Ausdruck der Souveränität. Eine wichtige Quellenangabe für ihre Rolle ist, dass durch den königlichen Hof Stephan am Krönungsmantel mit der Lanze in seiner Hand abgebildet wurde. Die Aufschrift des Denars Dbg. 1706/a: LANCEA REGIS verengert den Kreis der in Betracht kommenden Prägeorte. Der Gebrauch des Titels REX läßt böhmische, polnische — welche damals Dux oder Princeps waren — oder deutsche Gebietsherren als Münzherren nicht zu. Theoretisch kommt bloß eine deutsche, zwar wegen des Kirchentyps, eine in Bayern geprägte Münze, oder eine königlich ungarische Prägung in Betracht. Wenn die Münze deutschen Ursprungs wäre, so wäre es die heilige Lanze — »lancea sacra«, »lancea sancti Mauricii«. Sie wird jedoch »lancea regis«, also Lanze des ungarischen Königs genannt. Aufgrund der bekannten deutschen Funde ist es übrigens unwahrscheinlich, daß wenn der Denar Dbg. 1706/a bayrisch wäre, er in diesen Funden nicht vorkommen würde.

Den Kirchentyp der Rückseite verwendete man in den Prägestätten von Regensburg, Augsburg, Salzburg, Nabburg, Cham, Neuburg und Eichstädt; die Aufschrift — REGIA CIVITAS — weist jedoch auf Regensburg, REGINA CIVITAS. Falls diese Aufschrift nicht ein Zufallsstück ist — was sie sicher nicht ist — dann kann sie nur dort entstanden sein, wo auch andere Münzen mit der Aufschrift REGIA CIVITAS geprägt wurden. Diese wurde aber nur in Ungarn benützt, zwar auf den Münzen des Königs Stephan. Die Inschrift REGIA CIVITAS auf Dannenberg 1706/a bedeutet daher den Prägeort des Königs Stephan — Esztergom oder Székesfehérvár.

Die Inschrift des Obols CNH.I.1. konnte deshalb nur von dieser Vorlage stammen, denn in Regensburg wurde die Inschrift REGINA CIVITAS damals nicht mehr gebraucht.

Obwohl die Verbreitung der Funde keinen entscheidenden Beweis bringt, muss sie dennoch untersucht werden. Bisher lag nur das bei Dannenberg erschienene Exemplar unbekannter Herkunft vor; sodann wurde das von Berghaus publizierte Stück bekannt. 1968 kam jedoch im südlichen Teil Ungarns — in Nagyharsány (Komitat Baranya) — ein aus 73 St. bestehender Münzfund zu Tage, in welchem 40 St. des Dbg. 1706/a Typs enthalten waren. So spricht auch ein archeologischer Beweis für die ungarische Herkunft des Dbg. 1706/a.

Die ungarischen Münzen werden von den übrigen westeuropäischen Münzen durch ihre abweichende Technik geschieden. Das Stempeleisen der ungarischen Münzen wurde nämlich nicht graviert, sondern punziert. Die Stempel der Dbg. 1706/a sind ebenfalls punziert. Die 40 St. Dbg. 1706/a sind insgesamt mit zwei Stempeln gefertigt. Dies beweist ebenfalls, dass der Prägeort nicht weit sein konnte, da die Prägungen sich nicht verstreuten.

Aufgrund der unbeschädigten Exemplare des Fundes von Nagyharsány kann das Durchschnittsgewicht des Dbg. 1706/a mit 1,2665 Gramm angenommen werden. Die bayrischen Münzen haben nach Bestimmung im Berliner Bodemuseum folgende Durchschnittsgewichte:

Hz. Heinrich II	1,64	Gramm
Hz. Heinrich IV. (995—1002)	1,25	,,
Kg. Heinrich II. (1002—1004)	1,40	,,
Kg. Heinrich II. (1009—1014)	1,54	,,

Die 1,2665 Gramm der Dbg. 1706/a stehen den zwischen 995—1002 geprägten Münzen des Heinrich IV — Stephans Schwager — mit ihrem Durchschnittsgewicht von 1,25 Gr. derart nahe, dass man beruhigt annehmen kann, dass Stephan auch bezüglich des Gewichtsverhältnisses die Münzen seines Schwagers als Muster genommen hat, während das Durchschnittsgewicht des Obols 0,7682 Gramm ebenfalls dem Gewicht des späteren Denars seines Schwagers 1,54 Gramm entsprechend mit 0,77 Gramm Obolgewicht angeglichen wurde.

THE DENARIUS OF KING STEPHEN

A chapter in the history of Hungarian minting, that of the beginnings — considered heretofore as offering no problems more — has been, in the last times, from several angles revised. Gyula László suggests the person of Prince Géza as the first one to issue Hungarian coins. Vera Hatz and following her Christian Turnwald and Josef Hlinka consider a specimen, published from a South Scandinavian find, — in our opinion an imitation —, as the first coin of Stephen (István) I of Hungary, whose mint office would have been consequently in Pozsony (Bratislava). These new theories were discussed by Lajos Huszár who does not consider the minting of Géza as proven and looks upon the specimen of the Bosarve find as an imitation. While subscribing to Huszár's opinion in regard these new theories, we try herewith to confirm his negative attitude drawing attention to a further fact. Our scholars agree that the list of the towns in the Pannonhalma deed of endowment is an authentic copy of the original deed from the beginning of the 11th century. In this we find the name "Poson"; when in a diploma of King Stephen the form "Poson" appears, it is highly improbable that another official royal issue — a coin — would name the same town "Breslava".

In the view of these problems, an evaluation of the new theories and, if necessary, a revaluation of modification of the former ones would seem advisable. An investigation carried out with archaeological methods indicates that the obolus CNH. I. 1 could not have been issued by Stephen earlier as the end of the second decade of his reign. In this case, however, seemingly serious contradictions would emerge, especially concerning the weight relations and the legend. The Bavarian obolus, bearing the legend REGINA CIVITAS, which served as a prototype for the Hungarian one inscribed REGIA CIVITAS, was namely no longer in use after 1004. In Hungary at the end of the 10th century economical, social and political conditions for an independent minting were already given. The international prestige of the Hungarian state, manifested among others in facts as the crowning of Stephen or his marriage with Princess Gisela, a kinswoman of the Emperor, would made necessary for the Hungarian king to exercise royal prerogatives to whom the right of coinage belonged as well. Provided that Stephen enforced his right of coinage from the beginning of his reign on, further that the obolus CNH. I. 1 could not be issued earlier as the second decade of the 11th century, we have to look among the known types for this supposed first mintage of his.

Several signs called our attention to the denarius Dbg 1706/a.
Observe: Between to plain linear circles: + LANCEA REGIS, in the middle a hand holding a spear with pennon.
Reverse: + REGIA CIVITAS. A Carolingian church, with the inscription inside REGI.
Because of the clear design and legend this coin was considered by Dannenberg as a modern fake.

Berghaus published, though, a specimen from a South Scandinavian find, which fact excludes the possibility of being a modern fake. Berghaus regards it as a Bavarian mint, perhaps a coin of Conrad II.

Both legend and design of the observe underline the importance of the lance. Spears and lances had a considerable significance in the Holy Roman Empire. A type of them, the Holy Lance, — "lancea sacra" — belonged to the imperial insignia, as a symbol of the imperial power. Lances of other types expressed feudal dependence. As represented on coins, the problem seems to be not so unambigious as that, for on territorial mints we find representations of the Holy Lance and on the other hand we see the Emperor sometimes holding a spear with pennon. Bohemian mints of the 11th century often show the representation of lances, we don't find it, though, on Polish coins, in spite of the fact that Boleslav was presented by Otto III with a copy of the Holy Lance.

In Hungary the lance belonged to the important royal insignia. There are data — though doubted by some — in the chronicles indicating that the lance was given by Otto to Prince Géza. It is a fact, however, that in 1044, when King Peter of Hungary was given aid against his adversary Samuel Aba, the "lancea deaurata", "lancea regis" of the latter was captured by the Emperor and consequently sent to the Pope. It is an interesting fact that while Peter, in order to regain his throne, rendered homage to the Emperor, his lance was not given back to him. Here the Hungarian lance appears unambiguously as a symbol of sovereignty. For the importance of the Hungarian lance we have a foundamental source in the coronation mantle, a work executed in the Royal Court, which represents Stephen holding a lance. The identification of the mint place of type Dbg. 1706/a is facilitated by the legend: LANCEA REGIS, The King's lance. The use of the title "rex" excludes Bohemian and Polish rulers, who were, at this time, called dux or sometimes prince, as well as German territorial mints; it would mean that only a German king — and considering the church type we can restrict it to one of Bavarian blood — or the King of Hungary can be taken into consideration. On a German coin, however, the lance would be called "lancea sacra", or "lancea Sancti Mauritii", but as our legend reads "lancea regis", the rex in question must be the King of Hungary. With the knowledge of the finds from Germany it would seem highly improbable that Dbg. 1706/a, if minted in Bavaria, would not occur in finds from this country.

The church type on the reverse was used on coins of the Regensburg, Augsburg, Salzburg, Nabburg Cham, Neuburg and Eichstadt mints; together with the legend REGIA CIVITAS it would point to the REGINA CIVITAS of Regensburg. Provided that this legend does not occur on this one specimen accidentally — and we can exclude this possibility — the coin could be minted only at the place where coins of other types, bearing the same legend REGIA CIVITAS were issued. The said legend occurs, though, in Hungary, on the coins of King Stephen. The REGIA CIVITAS of the denarius Danneberg 1706/a would mean therefore the mint place of King Stephen, Esztergom or Székesfehérvár.

The legend REGIA CIVITAS of the obolus CNH. I. 1 could be copied only from this mint, for the inscription REGINA CIVITAS was not used in Regensburg after 1004.

The spreading of the finds is not a convincing proof, it must be taken, all the same, into consideration. Up to the present only two specimens of this type were known, one having been dealt with by Danneberg, of an unknown find place, and another published by Berghaus. In 1968, however, a coin find, consisting of 73 pieces, was unearthed in the southern part of Hungary (Nagyharsány, County Baranya), which contained 40 items of the type Dbg. 1706/a. Archaeological evidence points thus to a Hungarian origin of the Dbg. 1706/a.

Hungarian coins are separated from the Western European mints by their different technology. The dies of the Hungarian coins were namely punched and not chased. Now the die of Dbg. 1706/a is punched as well. The forty specimens of Dbg. 1706/a found at Nagyharsány were minted only with two dies; they are not dispersed, which is a further proof of a near mint place.

Based on the intact specimens of the Nagyharsány find we can indicate the average weight of Dbg. 1706/a as 1,2665 grams. Results of weighing carried out on Bavarian coins in the Bode Museum, Berlin, are as follows:

Prince Henry II	1,64 grams
Prince Henry IV (995—1002)	1,25 ,,
King Henry I (1002—1004)	1,40 ,,
King Henry II (1009—1014)	1,54 ,,

The 1,2665 grams of the Dbg. is as near to the 1,25 grams, the average weight of the coins, minted between 995 and 1003, of Prince Henry IV, brother-in-law of King Stephen, that we can maintain the assertion that Stephen copied the coins of his brother-in-law even in regard of the weight relations, his obols of a later issue with an average weight of 0,7682 grams having been adjusted to a later issue of his brother-in-law, its denarius weight of 1,54 grams corresponding to an obolus weight of 0,77 grams.

Héber betűjeles Árpád-házi pénzek

A magyar pénzverésben I. Endre királyunk pénzeivel kezdődő sziglarendszer, II. Endre uralkodása idején ér véget. Tehát mintegy két évszázadon keresztül — a XI. század közepétől, a XIII. század első harmadáig — tart. Ettől az időtől kezdve, kb. egy évszázadon át — Károly Róbert 1338. évi intézkedéséig, amelyben elrendeli a verdejelek használatát — látszólag semmiféle ellenőrzést szolgáló jelzés nem volt a pénzeinken. Ebben az időszakban vert pénzek közül azonban feltűnnek olyan pénztípusok, amelyeken héber betűjeleket lehet felfedezni. Ezekről a héber betűjelekről feltehető, hogy az ez időben működő zsidó származású kamarabérlők nevére utalnak.

Ilyen héber betűjelek a következők:

א	ח	פ	ט
alef	*chet*	*ef*	*teth*

Történelmünknek erről az időszakáról tudjuk, hogy a Szentföldről visszatért II. Endre, kincstárát kifosztva, üresen találta, mint ezt egy 1219-ben kelt levelében panaszolja a pápának: „. . . . amikor Magyarországba visszaérkeztünk, nem Magyarországot, hanem egy elgyötört, feldúlt és minden jövedelméből kifosztott (országot) találtunk, úgy, hogy sem adósságunkat, amelybe zarándoklatunk kevert bennünket, megfizetni, sem országunkat előbbi állapotába visszaállítani még 15 esztendő alatt sem tudjuk."[1]

A kincstárát gyorsan feltölteni — az egyébként is állandó pénzzavarokkal küzdő, könnyelmű uralkodó — csak úgy tudta, hogy Gertrud királyné magyar származású unokatestvérének, Apod fia Dénes tárnokmesternek pénzügyi reformjait elfogadván, bevezette a rendkívüli hadiadót, évente többször is veretett és váltatott be új pénzt (mint ezt a felettébb sok pénzfajta is mutatja), valamint több új pénzverőkamarát állíttatott fel: Budán, a csanádi egyházmegyében, Szerémségben és Szlavóniában. Ezeket egyenként bérbe adta, mint a többi királyi jövedelmet is, hiszen több kamarabérlőtől nagyobb bérösszeggel lehetett gyarapítani az üres királyi kamarát, mintha csak egy kamarabérlőtől kapja a bért. De olyan meggondolás is húzódhatott meg e mögött az elhatározás mögött, hogy a királyi tisztviselő nem engedhetett meg olyan kisebb-nagyobb visszaélést ezekkel a jövedelmekkel kapcsolatosan, amelyeket viszont a magas bérösszeg, s az ezen túlmenő kölcsönök fejében — tehát a kincstár gyors feltöltése érdekében — a király a kamarabérlőknek elnézett. Ebben az új rendszerben a királytól csak a kamarabérlők függtek, a többiek e bérlők magánalkalmazottai voltak.

Ekkor kerültek a pénzverő kamarák élére a zsidó kereskedő tőkések, mint a pénzverő kamarák bérlői. Ennek jelentőségét felmérhetjük, ha arra gondolunk, hogy az Aranybullán kívül is sok más korabeli okirat foglalkozik a királyi regálék zsidóknak és izmaelitáknak történő bérbeadásával. Az Aranybulla megtiltja ezt, s az uralkodó csak 1230-ban adja ismét bérbe a királyi jövedelmeket, amiért 1232. február 29-én a pápa interdictum alá vette az országot,[2] ami azt jelentette, hogy a templomokat bezárták, a papok nem kereszteltek, nem eskettek, nem temettek. Ezen túlmenően a királyi pénzügyigazgatás vezető tisztviselőit külön, személy szerint

[1] *Fejér György:* Codex Diplomaticus Hungariae. (Buda, 1829—1842.) (A továbbiakban: Fejér). III/1. köt. 250. old.

[2] *Dr. Friss Ármin:* Magyar Zsidó Oklevéltár. (Bp. 1903.) (A továbbiakban: MZsO.) I. köt. 8, 10, 12, 13, 15. sz. Magyar Törvénytár. (Milleniumi emlékkiadás.) I. köt. 140. old. Fejér III/2. köt. 49, 241, 299, 319. old. *Kohn Sámuel:* A Zsidók Története Magyarországon. (Bp. 1884.) (A továbbiakban ZsT.) 100. old. *Knauz Nándor:* Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. (Esztergom, 1874—1882.) (A továbbiakban: MES) I. köt. 235, 281. old.

is kiközösítették. Mindez azért, mert a zsidók és izmaeliták továbbra is bérelhették az állami jövedelmeket, köztük a pénzverést is. Ez az — abban a korban igen súlyos — intézkedés az egyház részéről, arra kényszerítette az uralkodót, hogy 1233. augusztus 20-án megkösse a pápával az ún. „Beregi Egyezményt", ami ismét eltiltotta a zsidókat a közhivatalok viselésétől.[3]

Ezekben a viszályokban Béla az „ifjabb király" (később IV. Béla néven király) mindig szemben állt apjával, s követelte a zsidók elmozdítását a közhivatalokból, így a pénzverő kamarák éléről is. Ami ellen Béla — mint ifjabb király — küzdött, azt később — mint uralkodó — szintén kénytelen volt követni: IX. Gergely pápától engedélyt kért 1239-ben, hogy a királyi regálékat bérbe adhassa zsidóknak és izmaelitáknak. 1242-től már ismét találkozunk ilyen kamarabérlőkkel, sőt a tatárjárás után már majdnem kizárólag ők a királyi kamara tisztviselői. IV. Orbán pápa 1263-ban ismét megintette a magyar királyt, izmaelita kamaraispánjai miatt, de még V. István korában is tovább folytatódott ez a gyakorlat.[4] Sőt 1270 és 1272 között a királyi pénzverő vezetője, az országos kamaraispán is zsidó származású volt.[5] Ezzel kapcsolatosan az utolsó tilalom, az 1279. évi budai zsinaton hangzott el, de okleveles adatunk van, hogy még IV. László korában, sőt még a középkor végén is volt példa erre.[6]

Ez a gyakorlat nem volt egyedülálló Magyarországon, ugyanezt láthattuk más országokban is, pl. a bizánci pénzügyigazgatás — a régi római rendszer folytatásaként — bérleti alapon állt, és jól bevált ez a módszer. Ami pedig kifejezetten a zsidó kamarabérlőket illeti, Portugáliában és Lengyelországban is úgyszólván a zsidók monopóliuma volt a pénzverés.[7] III. Mieszkó lengyel királynak (1183—1202) ismeretes egy ezüst denárja, amelyen héber betűkkel olvasható a felirat: „Mieskó krol polski" (Mieszkó lengyel király).[8]

A fentiek ismeretében vizsgáljuk most már meg, a héber betűjeles árpádházi pénzeinket. Elsőként azt amelynek denárján együtt láthatunk egy keresztet, egy csillagot és egy héber betűjelet. Obulusán pedig az egyik oldalán egy fordított „T" betűt, a másik oldalán pedig ugyanazt a héber betűjelet figyelhetjük meg, amit a denáron láthattunk. Ez a héber betűjel a latin „T"-nek megfelelő héber „teth" betű. Tehát egyazon pénzen láthatjuk egyrészt a keresztet, csillagot és a héber „T" betűt, másrészt pedig az obuluson a latin és a héber „T" betűt. (Lásd II. tábla 1—4. kép. Az ábrákat erősen felnagyítva közöljük.)

E „T" betűnek a feloldását THEKA kamaragróf nevében látom, aki okleveleink tanúsága szerint II. Endre és IV. Béla királyok uralkodása alatt élt. Bár első okleveles említése csak 1225-ből való, tudjuk, hogy Bessenyő birtokot még az apja kapta a királytól. Kozár származású volt, családja Ausztriából költözött Magyarországra. Nevének fordítása azt jelenti: „Dachauból való". Birtokához tartozott a Sopron melletti Röjtök is. Neve szerepel II. Endre és Lipót osztrák herceg békekötésében is, ahol Lipót tartozásaiért vállal kezességet 2000 márka ezüst erejéig. Ezt szintén tekintélyének bizonyítékául foghatjuk fel.

Később mivel nem tudta bizonyítani Röjtökhöz való tulajdonjogát, ezt a birtokot Simon aragóniai lovagnak ajándékozta a király. Később Theka szintén Simon lovagnak — aki a győri ispán volt — adta el 500 márka ezüstért, az apjától örökölt Bessenyő birtokát, hogy kiegyenlíthesse a kincstárral szemben fennálló tartozását. A zsidókkal szemben bevezetett szankciók elől Bécsbe vándorol és 1235-ben már itt foglalkozik zálogüzletekkel. Amikor IV. Béla ezeket a rendelkezéseket visszavonta, ismét visszatért Theka Magyarországra, régi hivatalába, s ekkor a királytól még Csenke birtokot is kapta adományba, amit az uralkodó Simon lovagtól vett most már el. Nem sokkal a tatárjárás után Theka nyomtalanul eltűnt, birtokait Simon lovag kapta: Csenke pusztát még 1243-ban, Röjköt pedig az örökösök hosszú pereskedés után 1299-ben.[9]

Névjele, a „teth", szerepel még az Unger 284 (Réthy 347), az Unger 319 (Réthy 349), az Unger 320 (Réthy 348), az Unger 243 (Réthy 244, Rupp 190, Rengjeo 44) és a Rengjeo 46 számú

[3] Fejér III/2. köt. 49, 241, 367. old.
[4] MZsO 24. sz. Fejér IV/3. köt. 861. old. ZsT 141. old. MES I. köt. 487. old.
[5] Zst 141. old.
[6] MZsO I. köt. 30. sz. Történelmi Tár 1881. évf. 543, 547. old. ZsT 123, 141. old.
[7] MZsO I. köt. 20. sz. Fejér IV/1. köt. 174, 175. old.
[8] Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeumról. *(Réthy László:* Jelentés a spanyolországi tanulmányútról.) 1906. év. 147. old.
[9] Ujvári Péter: Zsidó Lexikon. (Bp. 1929.) (A továbbiakban: ZsL.) 887. old. MZsO I. köt. 9, 11, 14, 21, 33. sz. Fejér III/2. köt. 9, 141, 271. old. IV/1. köt. 273. old. VI/2. köt. 227, 229. old. *Horváth Tibor Antal—Huszár Lajos:* Kamaragrófok a középkorban. (Numizmatikai Közlöny 1955—1956. év) (A továbbiakban: Horváth—Huszár.) 22. old. *Szentpétery Imre:* Regesta . . . (Bp., 1923—1927.) (A továbbiakban: Szentpétery.) 495. sz.

denárokon, valamint az Unger 244 (Réthy P 46) számú obuluson is.* (Lásd II. tábla 7. kép és III. tábla 11. kép.)

A következő héber betűjel a latin „H"-nak, vagy inkább „CH"-nak megfelelő, héber „chet" betű, amelyet az Unger 238 (Réthy 241, Rupp 260, Rengjeo 42) és az Unger 322 (Réthy 350, Rupp 262) számú denárokon, ill. az Unger 239 (Réthy 242, Rupp 261, Rengjeo 43) számú obuluson láthatunk. (Lásd III. tábla 8. kép.) E betű feloldása, nézetem szerint, HENOCH kamaragróf nevében keresendő, aki IV. Béla alatt látta el a királyi jövedelmek kezelését. Nevét a bibliai Énok-ból származtatják. Ő is Ausztriából került Magyarországra. Az uralkodótól Komárom várát kapta, 21 faluval és egy malmot Tata mellett. Négy fia volt: Altman, Lublinus, Nikolaus és Volvelinus. Bár egyes nézetek szerint csak három gyermek volt, mert a Lublinus név, a Volvelinus névnek egy rosszul írt alakja lehet. Nikolaus (Nickel, Neklinus, Miklós) és Volvelinus (Wolf, Wluelmus), valamint — ha élt — Lublinus, osztrák kamaragrófok voltak. Altman pedig, mint látni fogjuk, magyar kamaragróf. Ezekkel az osztrák—magyar pénzügyi kapcsolatokkal, amelyek egyszersmind családi kapcsolatok is voltak, talán megtalálhatjuk a láncszemet a bécsi denárok és ezek magyarországi utánvereteinek kérdéséhez is. Henoch 1265-ben bekövetkezett halálakor hatalmas összeggel adós maradt a kincstárnak, aminek fejében az uralkodó elvette családjától a komáromi birtokot és eladta azt Walter kamaragrófnak.[10]

Fiai közül ALTMAN kamaragróf névjelét látom abban a latin „A" betűnek megfelelő héber „alef" betűben, amely az Unger 278 (Réthy 297, Rupp 223), az Unger 283 (Réthy 351, Rupp 222) és az Unger 285 (Réthy 352) számú denárokon, valamint az Unger 279 (Réthy 298, Rupp 224) számú obuluson látható. (Lásd III. tábla 14—15. kép.)

Bár Altman kamaragróf, apja adósságának rendezése után a komáromi birtokot járulékaival együtt visszakapta és továbbra is bérelhette a harmincadot, azonban ő is adós maradt a kincstárnak 800 márka ezüsttel, ezért kénytelen volt a komáromi birtokot zálogba adni, valamint a tatai malmot is. Ezeket nem tudván kiváltani, birtokai a királyra szálltak.[11]

Az utolsó héber betűjel az Unger 274 (Réthy 292, Rupp 218) számú denáron és ennek Unger 275 (Réthy 293) számú obulusán fordul elő. Ez nézetem szerint a latin „F"-nek megfelelő héber betű, ami FREDMAN kamaragróf névjelének tekinthető. Fredman szintén Ausztriából Magyarországra származott zsidó kamaragróf volt.[12] (Lásd III. tábla 13. kép.)

Az előzőekben elsorolt árpádházi pénzeink vizsgálatakor azonnal feltűnik, hogy ezek bizonyos sorozatokat alkotnak, pl. a „teth" és a „chet" betű egy rózsakoszorúnak nevezhető díszítmény középpontjában foglal helyet. De ezzel a motívummal van egy denárunk, az Unger 146 (Réthy 224, Rupp 249) és egy obulusunk, az Unger 147 (Réthy 225), ahol a középpontban a héber betűjel helyén kettős kereszt látható. Úgy hiszem ez volt az az alaptípus, amelyből a sorozat kifejlődött az Unger 192 (Réthy 211, Rupp 311) számú denáron keresztül, amelynél a középpontban már csillag szerepel, jelölve talán azt, hogy zsidó kamaragróf vereti a pénzt. S ez a zsidó kamaragróf, aki csillaggal jelöli pénzeit, talán SÁMUEL kamaraispán. Ez után következnek a sorozatban a „teth"-tel és a „chet"-tel jelölt példányok, amelyek az Unger 238 (Réthy 241, Rupp 260, Rengjeo 42) számú denár és ennek az Unger 239 (Réthy 242, Rupp 261, Rengjeo 43) számú obulusának kivételével mind az osztrák kapcsolatokra utaló, bécsi típusú denárok. (Lásd II. tábla 5—7. kép és III. tábla 8. kép.)

A másik sorozatban szintén a „teth" és a „chet" héber betűk találhatók meg, jelölésként, mint a Theka, ill. a Henoch által veretett pénzek. Ezekre a pénzekre az jellemző, hogy a jelzések nem „rózsakoszorúban", hanem „BELAE REX" körirat középpontjában találhatók meg. Itt szintén megtalálhatjuk a sorozat bevezetőjeként a kereszttel, ill. csillaggal jelzett (Sámuel

* Meg kell jegyezni, hogy sajnálatos módon, néhány ebből az időből származó pénzünk Éremhatározó és CNH száma nem egyértelműen van azonosítva. Ugyanis — mint ismeretes — a CNH szöveges részének sorszámai, néhány helyen nem egyeznek meg a képtábla számaival. Ezért szükségesnek látom ezt tisztázni:

Unger 283 = Réthy 351 (szöveg), ill. 347 (kép).
Unger 284 = Réthy 347 (szöveg), ill. 348 (kép).
Unger 320 = Réthy 348 (szöveg), ill. 350 (kép).
Unger 321 = Réthy 353 (szöveg), ill. 351 (kép).
Unger 322 = Réthy 350 (szöveg), ill. 353 (kép).

Én a szövegrész számozásait követem.

[10] ZsT 37, 101, 117, 118, 382. old. ZsL 357. old. Horváth—Huszár: 22. old. *Thallóczy Lajos:* A kamara haszna története. (Bp., 1879.) 223. old. *Gárdonyi Albert:* Budapest Történetének Okleveles Emlékei. (Bp., 1936.) I. köt. 82. old. Fejér IV/3. köt. 282—284. old. MES I. köt. 520—521. old. Szentpétery 1439. sz.

[11] MZsO I. köt. 26, 27. sz. Fejér IV/3. köt. 283, 443—456. old. X/8. köt. 131. old. ZsT 118, 122, 382. old. MES I. köt. 521, 551. old. Hazai Okmánytár (Bp., 1890—1891.) (A továbbiakban: HO.) VIII. köt. 205. old.

[12] MZsO I. köt. 31. sz. HO VIII. köt. 206, 221. old. Horváth—Huszár: 22. old.

kamaragróf?) példányt. Érdekessége ennek a sorozatnak — amelyre érdemes felfigyelni — hogy a pénzeknek mindkét oldala teljesen megegyező, csupán az egyes jelzések a körirat közepén, jelentik a különbözőséget. Ez azt a következtetést látszik alátámasztani, hogy az egyes jelzések nem időrendi egymásután következőséget jelentenek, hanem azt, hogy az egyes emissziók mindegyik pénzverőhelyen ugyanolyan típusú pénzek verését jelentették — ami természetes is, ha a kötelező pénzbeváltásokra gondolunk — s az egyugyanazon emisszión belül az egyes jelzések a különböző pénzverő helyekre utalnak. (Lásd III. tábla 9—11. kép.)

A mindkét oldali azonos éremképtől ebben a sorozatban csupán a Rengjeo 46 számú denár tér el, ahol az egyik oldalon a sorozatra jellemző „BELA REX" köriratban a héber „teth" betű látható, a másik oldalon pedig a későbbi szlavon denárokra jellemző éremkép a két egymással szembe forduló koronás fővel. Ez talán az első szlavóniai pénzverdéből kikerült pénzünk?

A következő sorozatot azok a pénzek képezik, ahol a jelzés két — egymásnak háttal álló, de egymás felé néző — madár (vagy állat) között található meg. A sorozatot itt is a csillaggal jelzett példány nyitja meg. (Sámuel kamaragróf?) Ebben a sorozatban ezen kívül még Altman kamaragróf „alef"-jével és Fredman „ef" betűjével találkozhatunk. A sorozat Unger 285 (Réthy 352) számú denárában egy késői bécsi típusú denárt ismerhetünk fel. (Lásd III. 12—15. kép.)

Talán meg lehet említeni még azt, hogy a „BELAE REX" köriratos sorozatban ismétlődő hátlapot láthatjuk még IV. (Kun) László királyunk Unger 286 (Réthy 310, Rupp 228) számú denár hátlapjaként is, azonban itt már az előlapról hiányzik a körirat („REX LADISLAI") középpontjából a jelzés, helyette koronás fő látható. Az Unger 238 (Réthy 241, Rupp 260, Rengjeo 42) számú denár és ennek Unger 239 (Réthy 242, Rupp 261, Rengjeo 43) számú obulusnak előlapjával pedig az Unger 237 (Réthy 240, Rupp 259, Rengjeo 41) számú denár készült. Ennél azonban a „rózsakoszorú" és ennek középpontjában helyet foglaló jelzés helyett, a hátlapon egy koronás főt és alatta csillagot láthatunk.

A rendelkezésemre álló leletleírásokat (borossebesi lelet, vaskohsziklási lelet, egervári lelet, losovicei lelet, margitszigeti lelet, füzesteleki lelet, egy délmagyarországi lelet) átvizsgálva, arra a megfigyelésre jutottam, hogy ezek a héber betűjeles pénzek általában friesachi és bécsi típusú pénzekkel fordulnak elő.[13] A korrend az előbb elmondottakból következik: Theka és Henoch a XIII. század közepén, Altman és Fredman a XIII. század végén voltak kamaragrófok. A korrendre biztos támpontot az uralkodó nevével jelzett példányok (Béla, István) és az előbbiek során említett kamaragrófokra vonatkozó életrajzi vonatkozások adnak.

A borossebesi leletben a darabszám fogyó sorrendjében, a következőként jelennek meg az egyes típusok: Unger 278 (Réthy 297, Rupp 223) — „alef" betűjellel — 204 db, Unger 238 (Réthy 241, Rupp 260, Rengjeo 42) — „chet" betűjellel — 119 db, Unger 158 (Réthy 226, Rupp 257, Rengjeo 38) — a kereszttel, csillaggal és a „teth" betűjellel együtt — 67 db, Unger 243 (Réthy 244, Rupp 190, Rengjeo 44) — a „BELAE REX" körirat középpontjában látható „teth" betűjellel — 38 db, Unger 162 (Réthy 299, Rupp 219, Rengjeo 54) — a két állat között csillaggal — 30 db.

A vaskohsziklási leletben a „chet"-el jelzett példányok nagyobb példányszámban fordulnak elő (28 db), mint az „alef"-fel jelzettek (25 db), de ez onnan adódhat, hogy a leletet akkor rejtették el, amikor még nem volt eléggé elterjedt Altman pénze. A „teth" itt alacsonyabb példányszámban fordul elő, két típusban (13 ill. 7 db).

A többi leletekben a magyar pénzek példányszáma oly kevés volt, hogy e miatt következtetések levonására nem alkalmasak. Minden esetre érdekes az, hogy az Unger 238 (Réthy 241, Rupp 260, Rengjeo 42) és az Unger 158 (Réthy 226, Rupp 257, Rengjeo 38) számú denárok, kettő kivételével, mindegyik leletben előfordultak.

Rádóczy Gyula

[13] Archaeologiai Értesítő. VI. évf. 293. old. XIV. évf. 60. old. Numizmatikai Közlöny. 1922—1923. év 12. old. 1906. év 19. old. 1915. év 99. old.

ÁRPÁDENMÜNZEN MIT HEBRÄISCHEN BUCHSTABENZEICHEN

Als das durch zwei Jahrhunderte verwendete Siglensystem aufhörte und bevor die von Karl Robert angeordneten Münzzeichen in Gebrauch kamen, also im zweiten und dritten Drittel des 13. Jahrhunderts tauchen im Münzbild der ungarischen Denare hebräische Buchstabenzeichen auf. Diese hebräischen Buchstaben sind das »alef«, das »chet«, das »ef« und das »teth«. Die Buchstabenzeichen bilden, mit Sterne und Kreuze ergänzt, gewisse Reihen, indem die Zeichen in einem »Rosenkranz« bzw. im Mittelpunkt einer Umschrift (»BELAE REX«), sowie zwischen zwei voneinander abgewendete, jedoch zurückblickende Vögel (oder Tiere) untergebracht sind.

Die Auflösung der Zeichen ist im seinerzeitigen Kammer-Pachtsystem, d. h. in den Namen der an der Spitze der Münzkammern stehenden jüdischen Kammerpächter zu suchen. Nach dieser Theorie weist das »alef« auf Altman, das »chet« auf Henoch, das »ef« auf Fredman, das »teth« auf den Kammerpächter Theka. Der Stern könnte das Zeichen des Kammerpächters Samuel sein.

Altman und seine beiden Brüder (Nicolaus und Wolf) waren Söhne Henoch's. Vielleicht findet sich hier eine Erklärung betreffs der ungarischen Nachprägungen der Wiener Pfennige.

Diese Münzen mit hebräischen Buchstaben kommen in den Funden meist mit Friesacher oder Wiener Pfennigen vor, gewöhnlich auch gemeinsam.

MONNAIES SIGNÉES DE LETTRES HÉBRAÏQUES AU TEMPS DU RÈGNE DES ÁRPÁDS

C'est après l'abolition du système «sigla», durant 200 ans, et avant la disposition du roi Charles Robert d'Anjou concernante les signes de monnaie, qu'au deuxième et troisième tiers du XIIIe siècle se font voir les signes de lettres hébraïques sur les monnaies hongroises. Les lettres citées sont connues dans l'alphabet hébraïque sous les noms de «alef», «chet», «ef», «teth». Ces lettres, complétées d'une étoile, ou d'une croix composent de diverses séries, où les signes occupent le milieu d'une couronne de roses, ou d'une inscription (BELAE REX), ou bien ils sont placés entre deux oiseaux (deux animaux), qui se regardent, quoique à dos tournés.

La solution du problème peut être donnée dans le système de bail de la Chambre royale, formé des circonstances économiques du pays. C'est à dire dans les noms des loueurs de la Chambre royale juifs. Selon cette supposition «alef» veut signifier le comte de Chambre Altmann, «chet» Henoch, «ef» Fredman, «teth» Theka. L'étoile peut être considérée comme le signe du comte de Chambre, Samuel. Altman et ses deux frères (Nikolaus et Wolf), qui revêtirent aussi la charge du comte de Chambre d'Autriche, étaient les fils d'Henoch. Probablement c'est par cette circonstance, qu'on peut expliquer les copies des deniers viennois, frappées en Hongrie.

Les monnaies des signes de lettres hébraïques, si elles ne composent une trouvaille entière, paraissent parmi les deniers de Friesach ou de Vienne.

A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai

(I. rész)

A pénztörténeti kutatások számára három megbízható forrásadat áll rendelkezésre, úgymint az éremleletek és írott források anyaga, valamint természetesen a kiverésre került érmek tömege. Minél korábbi időszak pénztörténetére nézve próbálunk világot vetni, annál inkább az éremleletek jönnek elsősorban tekintetbe az írott források hiánya következtében, viszont minél későbbi idők pénzviszonyait vizsgáljuk, egyre jobban nyernek jelentőséget az oklevelek és egyéb írott források az éremleleteknek viszonylag szűkebb körre szorítkozó adatai mellett.

Nemzeti történetünk zivataros évszázadai következtében alig akad olyan város, intézmény vagy hatóság, melynek középkori iratai nagyobb időszakot felölelve, együtt lennének. Számos hazai és külföldi levéltárban szétszórva található az az okleveles forrásanyag, melyből a sajnos elég gyér számú pénzverésre vonatkozó adatokat össze lehet gyűjteni. Mi ezúttal kivonatos ismertetésben azokat a középkorból származó okleveleket kívánjuk felsorolni, melyek lényegileg a pénztörténettel állanak összefüggésben, illetve pénztörténeti rendelkezéseket tartalmaznak. Nem arról van tehát szó, hogy az összes középkori oklevélben szereplő pénztörténeti adatot (fizetések, pénzértékek, vételek és eladások stb.) kijegyezzük, hanem a kizárólag vagy főként pénztörténeti tárgyú okleveleket ismertetjük időrendi sorrendben. Tekintve azonban, hogy az Árpád-korból igen kevés nemcsak az okleveles adat, hanem általában minden hasonló feljegyzés a pénztörténeti viszonyokra nézve, az 1301 előtti korból az oklevelek mellett a fontosabb egyéb forrásokból (krónikák, kódexek stb.) eredő pénztörténeti feljegyzéseket is felemlítjük az összeállítás használhatóbbá tétele érdekében.

Ennek az összeállításnak nem az a célja, hogy az említett pénztörténeti vonatkozású okleveleknek és egyéb forrásoknak részletes tartalmi kivonatát vagy egyenesen hű szövegét adja magyar fordításban, hanem csupán annyi, hogy regeszta-szerű kivonatokban röviden utaljon az illető írott forrás adataira, illetve jelezze ezek célját és lényegét. Ezek a kivonatok tehát semmiképpen sem pótolják az eredeti okleveleket, csak felhívni kívánják azokra a figyelmet, illetőleg megkönnyíteni az utánuk való esetleg sok fáradságot igénylő keresgélést.

A közölt anyag hosszú időn keresztül rendszeresen folytatott gyűjtés eredménye. Átnézésre került csaknem minden középkori okleveleket közlő kiadvány. Ebből következik az is, hogy a közölt oklevelek csekély kivételtől eltekintve már publikált források, tehát adataikat többé-kevésbé felhasználta már az eddigi kutatás. Minthogy azonban az anyag eléggé szétszórt helyeken került kiadásra, mégis célszerűnek látszik egy ilyen összeállítás közzététele. A dolog természetéből következik azonban, hogy egy ilyen összefoglalás soha sem lehet teljes és állandóan kerülhet még elő olyan anyag, ami elkerülte a figyelmet.

Ebben a viszonylatban a középkor végét 1526. évben jelöljük meg. Kizárólag pénztörténeti vonatkozásban vesszük ezt az időpontot határul, mert a mi pénztörténetünkben a Habsburgok trónrakerülése jelentett nagy fordulópontot nemcsak a tallérverés megindításával, hanem az egész pénzügyi adminisztráció átszervezésével is. A régi okleveles gyakorlatot felváltja a pénzügyi kamarák irat gyakorlata. Tekintve azonban, hogy Szapolyai János király idejében még a régi okleveles gyakorlat folyt tovább és pénzverése is még voltaképpen szerves része volt a középkori magyar pénzverésnek, ezért az általa kiadott okleveleket is felvettük a sorozatba, habár ezek 1526 után kerültek kiadásra.

A felsorolt regeszták közlik az illető forrás keltét, kiadási helyét, kibocsátóját és tartalmának rövid ismertetését, illetve arra utalást, végül a rávonatkozó irodalmat. Amennyiben az illető írott forrás több helyen is ki van adva, csak egy-két legfontosabb és legkönnyebben elérhető irodalmi helyre utalunk, minthogy a közlés céljának ez tökéletesen megfelel.

Azokat az irodalmi adatokat, melyekre gyakrabban hivatkozunk, rövidítésekben említjük, a ritkán szereplő kiadványokat viszont teljes címmel közöljük az egyes regeszták után.

Az egész középkori okleveles anyagot hasonló regeszta sorozatban több részben kívánjuk közreadni. Ez az első rész a legrégibb időktől 1386-ig terjedő anyagot öleli fel, tehát az Árpád-kor és Anjou-kor pénztörténetére vonatkozó okleveles anyag ismertetését foglalja magában.

A gyakrabban idézett kiadványok rövidítései

Anjou Okm.	= Anjoukori Okmánytár I—VI. szerk. Nagy Imre VII. k. Nagy Gyula. Budapest 1879—1920.
Corpus Juris	= Corpus Juris Hungarici. Milleniumi emlékkiadás. Szerk. Márkus Dezső. Budapest I. 1899.
Enchiridion	= Enchiridion fontium historiae Hungarorum .... compusuit Henricus Marczali. Budapest 1901.
Endlicher	= Endlicher, Stephanus Ladislaus: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli 1849.
Fejér	= Fejér, Georgius: Codex Diplomaticus Hungariae. I—XI. Buda 1829—1844.
Gárdonyi	= Gárdonyi Albert: Budapest történetének okleveles emlékei. Budapest I. 1936.
Gombos Cat.	= Gombos, Albin Ferenc: Catalogus fontium historiae Hungariae 800—1301. Budapest, 1937—1943.
Hóman MP	= Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000—1325. Budapest 1916.
Hóman KR	= Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest 1921.
Knauz	= Knauz, Ferdinandus—Dedek, L. C.: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I—III. Strigonii 1874—1924.
Kovachich, Formulae	= Kovachich, Martinus Georgius: Formulae solemnes styli in cancelleria. Pest 1799.
M. G. Sz.	= Magyar Gazdaságtörténeti Szemle
Mon. Vat.	= Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Ser. I—II. Budapest 1881—1909.
NK	= Numizmatikai Közlöny
Szentpétery	= Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I—II. 1—3 f. Budapest 1923—1961.
Thallóczy	= Thallóczy Lajos: A kamara haszna története. Budapest 1879.
Tört. Tár.	= Történelmi Tár (vagy Magyar Történelmi Tár)
Truhelka	= Truhelka, Ćiro: Die slavonischen Banaldenare. Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und in der Hercegovina. VI. Wien 1899.
Wenzel	= Wenzel, Gustav: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I—XII. Pest 1860—1874.
Závodszky	= Závodszky Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest 1904.
Zimmermann—Werner	= Zimmermann, Franz und Werner, Carl: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I—III. Nagyszeben 1892—1902.

A forrásanyag ismertetése az 1000—1386 közötti időből

1. *1000—1038*

I. István I. és II. törvénykönyvében a birságok általában tinóban vannak megszabva (1 tinó = 40 solidus), de említve van aranypénz is.
Corpus Juris I. 19—43., Závodszky 145—152, Bartoniek Emma: Szent István törvényeinek XII. századi kézirata. Budapest, 1935.

2. *1060—1063*

A Képes Krónika szerint (52. c.) Béla herceg nagy alakú ezüstpénzt veretett és bizanciusokat hozott forgalomba az ország területén. Az ezüst dénárokból 40 db ért egy aranyat. Tehát 40 db dénárt aranynak neveztek, mert ennyi volt egyenlő egy bizanciusszal.
Gombos, Cat. I. 628., Hóman MP 219., Madzsar Imre: A bécsi képes krónika. Budapest, 1900. 21—22.

3. *1060—1063*
Kézai Simon mester a krónikájában (59. c.) azt írja, hogy Béla az ország területén bizánci aranyakat hozott forgalomba, melyeket 40 ezüst dénárért kellett beváltani. Ettől kezdve máig 40 dénárt aranynak neveznek, mivel 40 ezüst dénár ér egy bizanciust.
Endlicher 116., Hóman MP 219—220., Szabó Károly: Magyarország történetének forrásai. Pest 1860—1864. III. k.

4. *1070 előtt* (valószínűleg I. András neje életében)
Jehuda-ha-Cohen zsidó rabbi (+1070) jognyilatkozata a Ruben és Simon között támadt vitában, akik engedélyt nyertek Hagar országban (Magyarország) a királytól, hogy a saját ezüstjükből a pénzverés felügyelőjénél pénzt verethessenek, de Ruben panasza szerint Simon megkárosította őt.
Tört. Tár 1880. 99., Wenzel VI. 573—574.

5. *1092*
I. László I. törvénykönyve a bírságot többször is pensában szabja meg, de a 42. pontban „nummus" említve.
Corpus Juris I. 50—65., Závodszky 160—165.

6. *1077—1095*
I. László II. törvénykönyve a bírságot általában pensában állapítja meg, de 11. pontban említve „bizancius", a 14. pontban pedig „denarius" is.
Corpus Juris I. 66—74., Závodszky 167—171.

7. *1077—1095*
I. László III. törvénykönyve a büntetéspénzeket általában pensában szabja meg, de 8. és 20. pontokban dénár összegek is szerepelnek.
Corpus Juris I. 74—89., Závodszky 171—180.

8. *1095—1114*
Kálmán I. törvénykönyve a pénzértékekkel kapcsolatban általában pensát vagy dénárt említ, a 79. pontban pedig a dénár adó beszedéséről intézkedik.
Corpus Juris I. 92—121., Závodszky 188—194.

9. *1095—1114*
Kálmán király II. törvénykönyvében pénzértékekkel kapcsolatban dénár vagy pensa szerepel.
Corpus Juris I. 121—127., Závodszky 194.

10. *1100*
Az első esztergomi zsinat határozatában a büntetéspénz pensában van megadva.
Endlicher 355., Závodszky 203.

11. *1147—1148*
Babenberg Ottó freisingeni püspök művében említi, hogy Magyarországon a királyon kívül senki sem mer pénzt verni.
Gombos, Cat. III. 1767., Hóman MP 329. és 419.

12. *1173—1196*
III. Béla korából a Magyarország állapotát ismertető kódex szerint az esztergomi érseknek 6000 márka pénzverési tizede van. Magyarország királyának pedig a pénzverésből évi 60 000 márka jövedelme van.
Fejér II. 217—218., Endlicher 245—246., III. Béla magyar király emlékezete. szerk. Forster Gyula. Budapest 1900. p. 139—140.

13. *1189*
A Tageno-féle gráci kézirat a pénzváltással kapcsolatos károsodásról panaszkodik, minthogy a magyarok 2 kölni dénárért csak 5, 2 friesachiért csak 4 és 1 regensburgiért csak 1 magyar dénárt adnak, pedig az utóbbi alig ért egy veronai dénárt. A bizánci aranyat 120 brakteátáért (stamen) vették át.
Jesse, Wilhelm: Quellenbuch zur Münz- und Geldgeschichte des Mittelalters. Halle-Saale 1924. p. 40., NK 10. (1911) Adattár n. 16.

14. *1190*
III. Béla a pécsi püspökség részére adott kiváltságlevelében megengedi, hogy Pécs városa mentes

legyen a pénzváltók vagy pénzverők erőszakoskodásától és a királyi pénzt a püspökség népei kereskedelem útján szerezhessék be.
Fejér II. 257., Szentpétery 151. (szerint hamis).

15. *1192*
Cencius szentszéki camerarius adókönyvében felsorolja, hogy Magyarországon a püspökségek mennyit adóznak a Szentszéknek (főként aranyról van szó).
Fejér II. 282., Endlicher 247.

16. *1211. febr. 12*
III. Ince pápa jóváhagyja az esztergomi és kalocsai érsek között létrejött megegyezést, mely szerint a pénzverésből származó tizedjövedelem az esztergomi érseket illeti, bárhol verik is a pénzt Magyarországon, még akkor is, ha az egységes pénzverés helyett bármi más következne.
Fejér III. 1. 131., Knauz I. 198.

17. *1212. (máj. 7. után)*
II. Endre a német lovagrend részére adott kiváltságlevelében biztosítja őket, hogy a pénzváltók nem léphetnek az ő erdélyi földjükre.
Zimmermann—Werner I. 13—14., Szentpétery 275., Archiv des Vereins für Siebenbürg. Landeskunde 1863. p. 155.

18. *1219. okt. 19. Viterbo*
III. Honorius pápa közli a váradi püspökkel a csanádi püspök jelentése alapján, hogy az Ittebő-i (Withu) monostorban az apát és a szerzetesek az egyházi kincsekből hamis pénzt vertek, majd megszöktek.
Fejér III. 1. 282—284. és 314—315.

19. *1221. ápr. 20. Lateran*
III. Honorius pápa a magyar királyhoz intézett levelében megerősíti az esztergomi érsek jogát a csanádi egyházmegye területén vert pénzek után járó pénzverési tizedre nézve.
Fejér III. 1. 347—348. (hibás dátummal), Knauz I. 228—229.

20. *1222. (máj. 7. előtt)*
II. Endre visszaadja a német lovagrendnek Borza földet, visszaadja nekik a szabadok dénárjait, megtiltja, hogy a pénzváltók az ő földjükre menjenek és az új pénzből nyerhető hasznot nekik engedi át. Mindazonáltal semmiféle királyi pénzt nem verhetnek királyi engedély nélkül.
Fejér III. 1. 373., Zimmermann—Werner I. 19—20., Szentpétery 380. (nem kétségtelenül hiteles).

21. *1222*
II. Endre Aranybullájában a 23. pont a pénzújításról, a 24. pont pedig a kamaraispánok személyéről intézkedik.
Knauz I. 232., Corpus Juris I. 130—145., Szentpétery 379.

22. *1223*
III. Honorius pápa megerősíti a német lovagokat azokban a kiváltságokban, melyeket II. Endrétől kaptak, vagyis pénzváltó nem mehet az ő birtokukra, viszont királyi engedély nélkül nem verethetnek pénzt.
Fejér III. 1. 422., Zimmermann—Werner I. 22—23.

23. *1224. nov. 30. után*
II. Endre kiváltságlevelében (Andreanum) biztosítja a szászokat, hogy senki sem megy a szebeni ispánságba pénzváltás céljából. A kamara haszna fejében évi 500 márkát tartoznak fizetni. Végül megengedi nekik, hogy a királynak tartozó összeget a négy és fél ferto és egy kölni dénár súlyú szebeni márkával fizethetik.
Enchiridion 145—147., Zimmermann—Werner I. 32—34., Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde 1863. p. 156.

24. *1231.*
II. Endre korábbi szabadságlevelének újabb megerősítésében (decretum II.) a 31. pontban ígéri, hogy a pénzverőkamarák élére zsidókat és szaracénokat nem állít.
Fejér III. 2. 255—261., Endlicher 428—433., Szentpétery 479.

25. *1233. aug. 20.*
II. Endre az ún. beregi egyezményben újból ígéri, hogy a 7. pont szerint a kamarák élére zsidókat, szaracénokat vagy izmaelitákat nem állít.
Fejér III. 2. 319—326., Endlicher 436—442., Szentpétery 500.

26. *1235*
II. Endre átírja több elődje által a pécsi egyházmegye részére adott oklevelet, melyben biztosítja a püspökséget, hogy nem kell tartania a pénzverők és pénzváltók alkalmatlankodásától.
Fejér III. 2. 428—429. és III. 3. 421., Szentpétery 544. (szerint hamis).

27. *1242. Zuyo*
Cattan tatár khán elrendeli, hogy az ő pénzét, közönségesen Keser chunich Tatar pensa-t a székelyek és oláhok úgy fogadják el, mint a bizánci pénzeket.
Tudománytár XI. 224—225., Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története I—III. kötetéhez. 1870—1888. I. 18—19. (hamis).

28. *1244. okt. 15. előtt*
IV. Béla Pest város kiváltságait újból írásba foglalva, ebben megtiltja hogy a tárnokmester embere a pénzverőkkel együtt közöttük tartózkodjék, ehelyett a városnak egy hites embere csatlakozzék hozzájuk, aki a pénzváltást ellenőrizze.
Fejér IV. 1. 326—329., Endlicher 468., Gárdonyi I. 41—43.

29. *1245*
Az esztergomi keresztesek konventje előtt bizonyos birtokügyben említve vannak az esztergomi pénzverők.
Fejér IV. 1. 357—358., Knauz I. 360.

30. *1249. nov. 28*
IV. Béla a velencei származású Archinus kamaraispánnak birtokot adományoz.
Fejér IV. 3. 39., Knauz I. 379., Szentpétery 914.

31. *1253. okt. 3. Győr*
IV. Béla jóváhagyta több Besenev községi lakos javainak a kalocsai érsek részére való adományozását, minthogy az említett lakosokat hamispénz verésén tettenérték, őket elítélték és a pénzverő szerszámokat tőlük elvették.
Fejér IV. 2. 171—173.

32. *1255.*
IV. Béla a besztercei telepeseknek az új pénz forgalomba hozatala alkalmából a pénzváltók részéről ugyanolyan elbánást biztosít, amilyenben az esztergomiaknak és a budaiaknak van részük.
Fejér IV. 2. 296—299., Knauz I. 426—427., Gárdonyi I. 59.

33. *1255. júl. 25*
IV. Béla felsorolja a nyulakszigeti apácák vámtételeit, melyben a 8. pont szerint pénzújítás idején, amikor még teljes értékű a pénz, minden 4 köböl után 1 dénár szedendő, mikor pedig a dénár értéke csökkenni kezd, 3 köböl után szedendő 1 dénár. Majd a 12. pontban a vámok alól mentesíti az esztergomi pénzverőket, míg azok a budai várban az új pénz verésén dolgoznak.
Fejér IV. 2. 310—313. és V. 1. 66—67., Knauz I. 421., Szentpétery 1044.

34. *1256. dec. 16*
IV. Béla megerősíti az esztergomi egyház kiváltságait és elrendeli, hogy úgy a kamara haszna, mint a pisetum behajtásában, valamint a kamara pénzverőszerszámainak őrzésében senki se merészelje az esztergomi egyházat vagy tisztviselőit háborgatni vagy megcsalni.
Fejér IV. 2. 386—387., Knauz I. 436—437., Szentpétery 1122.

35. *1256. dec. 16*
IV. Béla bizonyítja, hogy Benedek mester zágrábi kanonok, gerchai főesperes nem mint a zágrábi püspök embere tartózkodik a Puckruch-i kamarában, hanem mint István bán megbízottja és ebből nem származhat kár az esztergomi egyházra és semmi jogot nem támaszthat a zágrábi püspök.
Fejér IV. 2. 371., Knauz I. 438., Szentpétery 1123.

36. *1256. dec. 16*
IV. Béla bizonyítja, hogy a drávántúli kamarai tized az esztergomi érseket illeti, mert Benedek mester zágrábi kanonok és gerchai főesperes nem mint a zágrábi püspök embere, hanem mint István bán megbízottja tartózkodik ott.
Fejér IV. 2. 370—393., Knauz I. 439., Szentpétery 1124. (szerint hamis).

37. *1262. okt. 28*
IV. Béla megerősíti az esztergomi egyház régebbi kiváltságait, mely szerint az érsek tizedet kap a kamarai jövedelmekből a pisetum kivételével, melyet az érsek tisztjei kapnak a pénzverőszerszámok őrzéséért.
Fejér IV. 3. 133. és VII. 5. 331., Knauz I. 473—476., Szentpétery 1302a.

38. *1265. ápr. 1*
IV. Béla Komárom falvát Walter ispánnak adományozza Komárom városához, mely utóbbit már korábban neki adta, minthogy a vár Henel néhai kamaraispánnak a fiairól a királyra visszaszállott.
Fejér IV. 3. 283—284., Knauz I. 520—521., Szentpétery 1439.

39. *1266. jún. 20. előtt. Viterbo*
Kelemen pápa megerősíti V. István oklevelét, melyben ő teljes rendelkezési joggal anyjának adja a szerémi kamarát, Posega területét és az izmaelitáknak Rugas nevű földjét.
Fejér IV. 3. 364—367., Szentpétery 1489.

40. *1271. nov. 24*
V. István a szepesi szászoknak adott kiváltságlevelében a 40. pontban az új pénz beváltásáról intézkedik, mely Virágvasárnaptól kezdve hat hétig tart. A 11. pontban kijelenti, hogy ötödrészig égetett ezüstből kívánja veretni a pénzt. Az említett hat hét elteltével a pénzváltás megszűnik és a pénz egész éven át forogjon a következő pénzújításig.
Fejér V. 1. 132. és IX. 3. 562., Endlicher 521.

41. *1572. márc. 29. előtt*
V. István előtt az esztergomi érsek bebizonyította, hogy az esztergomi érsekséghez tartozik a drávántúli kamara haszna tizede és az érsekség a drávántúli kamara haszna collectája szedésének birtokában vagy quasi birtokában volt és van. Ennek folytán a király minden ezzel ellenkező adományát visszavonja és az érsekségnek ítéli a drávántúli kamara haszna tizedét.
Fejér V. 1. 251., Knauz I. 595—596., Szentpétery 2180.

42. *1272. márc. 29. Buda*
Lóránd bán kéri az esztergomi érseket, hogy a drávántúli kamara hasznából eredő tizedeket, melyekről elismeri, hogy az érseket illetik, ebben az évben engedje át neki szüksége enyhítésére.
Knauz I. 596—597.

43. *1279*
Miklós bán előtt történt birtokeladás alkalmából említve van 26 zágrábi dénár, melyekből akkoriban 5 pensa ért egy márkát.
Fejér V. 2. 603.

44. *1281—1286*
Gerardus de Mutina pápai adószedő számadásaiban szerepelnek pénzszámítási adatok (említve aranyforint, velencei garas, bizánci arany, velencei kis dénár).
Mon. Vat. I. 1., M. G. Sz. VIII. (1901). 202.

45. *1291*
III. Endre törvényében a 12. pontban említve a pénzújítás, a 13. pontban pedig tiltja bárkinek is, hogy rézből verjen pénzt.
Endlicher 615—621., Enchiridion 186—191.

46. *1294. jún. 23. Buda*
III. Endre a zágrábi kamarát Gyanus ispánnak adományozza azzal, hogy a zágrábiakat többé ne háborgassa, hanem védelmezőjük legyen.
Truhelka 460.

47. *1298*
III. Endre törvénykönyvében a 37. pontban rendeli, hogy az egész országban csak egyféle királyi pénz legyen éspedig a következő két évben ötöd részig égetett ezüstből, azontúl pedig tized részig égetett ezüstből. A 38—39. pontokban az új pénz forgalomba hozataláról intézkedik, a 40. pontban pedig tiltja, hogy bárki is pénzt veressen a birtokán vagy a házában.
Fejér VI. 2. 138—142., Enchiridion 192—197.

48. *1308—1342—1400*
A magyarországi pápai adószedők számadásaiban sok pénztörténeti adat.
Mon. Vat. I—II., M. G. Sz. 8. (1901). 196—211. és 233—266.

49. *1321. máj. 21*
Károly Róbert a kassaiakat mentesíti a kamara haszna és a fél ezüst ferto rendkívüli adótól. Az új dénárok beváltására csak hat héten át kötelezhetők. A hat hét elteltével bármilyen pénzzel szabadon kereskedhetnek.
Thallóczy 147—149.

50. *1323. jan. 6. Temesvár*
Károly Róbert az erdélyi káptalannak írja, hogy jó, új, állandó értékű és az egész ország területén érvényes pénzt veret. Ennek érdekében egy évben a jobbágyokra és az ország minden más lakosára telkenként fél ferto ezüstöt vetnek ki. A király az egész ország kamaraispánságát öt nemes úrnak adta bérbe. Az új pénz nyolcadrészig égetett ezüstből készül a régi báni dénárok súlyában. 1 új dénár = 2 régi jó báni dénár = 3 bécsi dénár, egy cseh garas = 3 új dénár.
Fejér VIII. 7. 153—154., Anjou Okm. II. 59—60.

51. *1323. márc. 21*
Károly Róbert megengedi Pozsony városának, hogy a király pénzét akaratuk ellenére nem tartoznak elfogadni, hanem szabadságukban áll bármilyen dénárfélét használni.
Fejér VIII. 2. 474—475.

52. *1323. ápr. 10. Buda*
Károly Róbert Sopron városának megengedi, hogy a pénzét nem tartoznak elfogadni, hanem régi szabadságukkal élhetnek és a fél fertós adót is elengedi nekik.
Tört. Tár IX. 1861. 113—114., Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I—VI. (Oklevelek és levelek.) Sopron 1921—1927. I. 1. 37—39.

53. *1330. márc. 21. Visegrád*
Károly Róbert értesíti Ung vármegye hatóságait, hogy a szomolnokbányai kamarát bérbeadta Frichko mesternek, aki kétféle pénzt tartozik ott veretni, ti. garast és kis dénárt. A tizenhatod részig égetett ezüst márkából 72 garas készül. Beváltásnál 3 új garas = 4 régi cseh garas. A harmadrészig égetett ezüst márkából 10 pensányi kis dénár készül. Évenként egyszer legyen pénzbeváltás. Minden egy márkánál nagyobb vagyonú mansiotól vagy embertől fél fertonyi ezüstöt vagy régi dénárt szedjenek éspedig úgy, hogy egy nehezéknyi ezüstért egy és fél márkányi régi dénárt, 2 nehezékért pedig 3 nehezéket, fél fertoért 9 nehezéket mérvén le.
Hóman KR 258—259.

54. *1330. júl. 30*
A pécsi káptalan előtt Nicolaus Loch egyházi praebendarius, aki Johannes de Bonaghunta kamaraispán mellé lett küldve a pénzváltáshoz, személyesen jelentette, hogy Nicolaus és Korradus mesterek a birtokaikon a pénzváltást teljesítették.
OL. Fol. Lat. 3669. p. 449. (Révay lev.). Horváth Tibor Antal közlése.

55. *1330. júl. 30*
A pécsi képtalan oklevelében a jelenlegi pénz beváltásával kapcsolatban említve Johannes de Bonaghunta mester királyi kamaragróf neve.
OL. Fol. Lat. 3669. p. 449. (Révay lev.). Horváth Tibor Antal közlése.

56. *1335. márc. 26*
Károly Róbert 1335. március 26-tól kezdve egy évre bérbeadja a körmöci pénzverőkamarát Hippolit mester árvai várnagynak egy évre 600 márka ezüstért. Háromféle pénzt kell veretnie, úm. aranyforintokat a firenzei aranyforintok mintájára, de azoknál valamivel nehezebbeket, garasokat a tavaly vert budai garasok mintájára a 16-od részig égetett ezüst márkájából 72

darabot és kis dénárokat a budai dénárok mintájára a harmad részig égetett ezüst márkájából 14 pensányit. A háromféle pénz az egész ország területén egyformán forog.
Fejér VIII. 4. 82. és VIII. 7. 268., Knauz III. 255—257., Tört. Tár 1911. 7—11.

57. *1336. márc. 25. Visegrád*
Károly Róbert 1336. márc. 25-től kezdve bérbeadja az erdélyi pénzverőkamarát Endre mesternek évi 1000 márkáért. Háromféle pénzt tartozik veretni (ugyanolyan pénzláb szerint, mint az 1335. márc. 25-i körmöci bérleti szerződés előírja). A továbbiakban technikai kérdésekről és az adószedés módjáról van szó.
Knauz III. 278—281., Tört. Tár. 1911. 12—15.

58. *1338. márc. 29. Visegrád*
Károly Róbert 1338. márc. 29-től kezdve egy évre bérbeadja a szomolnoki és körmöci pénzverőkamarákat Frithko mesternek évi 950 + 600, össszesen 1550 márkáért. Veretni fog kétféle állandó értékű dénárt, melyek közül a nagyobb dénárokban annyi ezüst legyen, mint a teljes súlyú széles bécsiekben és ezekből 8 pensa menjen egy ezüst márkára. A kisebb dénárok pedig obulus néven a nagyobb pénz felét érik és annyi ezüst legyen bennük, mint a teljes súlyú fél bécsiekben és 16 pensa ér belőlük egy márka ezüstöt. A továbbiakban részletes intézkedés történik a pénzváltásról, nemesfémbeváltásról, a pénzforgalomról, pisetumról, a pénzverés technikai kérdéseiről stb. Elrendeli, hogy a kamaraispánok jele a pénzen rajta legyen.
Fejér VIII. 4. 304., Knauz III. 306—312., Tört. Tár 1911. 16—23.

59. *1338. okt. 1*
A velencei tanács elhatározta, hogy követet küld Doymus grófhoz hűségeskü letétele és a hamis pénzek miatt, melyek Szlavóniában készülnek.
Truhelka 135.

60. *1338*
A velencei tanács levele Bertalan vegliai grófhoz a hamis soldinusok miatt, melyek Fiumében készülnek és amelyek a velencei soldinusokra hasonlítanak. Szigorú intézkedést kér a hamisítás megszüntetésére és a további hamisítás megelőzése érdekében.
Truhelka 135—136.

61. *1339. máj. 8*
A velencei tanács elhatározta, hogy újabb követet küld Frangepan Bertalan grófhoz a soldinusok szlavóniai hamisítása miatt. Állítólag az ő birtokán készülnek ezek és a tanács már korábban is küldött követet ezügyben és a gróf akkor megigérte a veretés megszüntetését, de azóta is egyre romlott a helyzet.
Truhelka 136.

62. *1339. jún 8.*
A velencei tanács izenetet küld Doymus grófnak, többek között segítségét kérve, hogy a területén található hamis pénzeket semmisítse meg. Ugyanakkor elrendeli, hogy írjanak Bertalan grófnak a területén folyó pénzhamisítás miatt. Már két követet is küldtek, de nem kielégítő választ adott. Szigorú intézkedést kérnek.
Truhelka 137.

63. *1339. júl. 31*
A velencei tanács elhatározta, hogy a szlavóniai hamis soldinusok tárgyában a tanácsosok által megállapított időpontot a jelen helyzetben a következő augusztus közepére halasztja el.
Truhelka 137.

64. *1340. ápr. 12. Visegrád*
Károly Róbert a szentgotthárdi apát által bemutatott Endre király oklevelét megerősíti, melyben a monostor és népei mentességet kapnak a lucrum camerae fizetése alól.
Ol. Batthyány lev. Alm. 2. lad. 8. St. Gotthard 5c. Horváth Tibor Antal közlése.

65. *1341. júl. 25. Esztergom*
Csanád esztergomi érsek meghagyja Chempelinus Endre mesternek, a szerémi és pécsi pénzverőkamara ispánjának, hogy a budai nyulakszigeti apácák jobbágyaitól a kamara hasznát ne merje behajtani. Az új dénárokat azonban az apácák jobbágyai közt is vezesse be.
Knauz III. 392.

66. *1342. febr. 2. Visegrád*
Károly Róbert bérbeadja a szerémi és pécsi pénzverőkamarát Chempelény Endre mesternek évi 1500 márkáért. Veretnie kell dénárokat 1/3 részig égetett ezüst márkájából 12 pensányit, a megelőző években vert dénárok formájára. Intézkedik a pénzbeváltásról, nemesfémbeváltásról, nemesfém kiviteli tilalmáról, hamisításról, a kamara haszna adó fizetéséről, valamint egyéb technikai és adminisztrációs kérdésekről. A kamaraispán jelét rá kell tenni a kivert pénzekre.
Fejér VIII. 4. 500. Knauz III. 412-419., Tört. Tár 1911. 24-33.

67. *1342. jún. 22. Damas*
Károly Róbert utasítja Szatmári Miklós mestert, a budai és esztergomi pénzverőkamara ispánját, hogy a budai (margitszigeti) apácák jobbágyait ne zaklassa a kamara haszna miatt.
Tört. Tár 1911. 35—36.

68. *1342*
Károly Róbert meghagyja Chempelini mesternek, a szerémi és pécsi pénzverőkamara ispánjának, hogy fizesse ki a pisetumot az esztergomi érseknek.
Fejér VIII. 4. 559—560.

69. *1343. ápr. 20. Visegrád*
I. Lajos intézkedik, hogy Hipolit mesternek a budai és körmöci kamarák grófjának serviensei, tisztviselői és pénzverői felett a kamarát érintő ügyekben csak a kamaraispán illetékes ítélkezni. Ha pedig ő ezt hanyagul végezné, akkor a tárnokmester tegyen igazságot.
Tört. Tár 1911. 36.

70. *1344. nov. 11. Zágráb*
Miklós szlavón bán bérbeadja a báni pénzverést 30 márka új dénárért, márkáját 5 pensával számítva. Verjenek a negyed részig égetett ezüst márkájából 9 pensa és 12 darab egész dénárt, obulusokat és kis dénárokat 20 pensát. A dénárokból 72 érjen egy aranyforintot és a beváltásnál 1 új dénár = 3 régi dénár = 4 régi obulus és 2 új dénár = 4 bécsi dénár. Intézkedik a nemesfém kiviteli tilalmáról, az új pénz forgalmáról és egyéb a pénzverést illető technikai és adminisztrációs kérdésekről.
Truhelka 138—139. Fejér IX. 1. 255.

71. *1345. febr. 2. Visegrád*
I. Lajos a szerémi és pécsi pénzverőkamarákat bérbeadja Szatmári Miklós mesternek évi 1300 márkáért részint aranyforintokban, részint garasokban fizetve. Verni kell olyan dénárokat, mint amilyeneket az előző évben Lóránt mester Budán veretett. 6 ilyen dénár = 1 új garas vagy 7 bécsi dénár. 1 aranyforint = 84 dénár. Verni kell féldénárt is ugyanolyan finomságban. Intézkedik az új dénárok forgalmáról, a kamara hasznáról, a nemesfém kiviteli tilalmáról, hamisításról, a városi taxákról, a kamaragróf ítélkezési hatásköréről, a pisetumról és egyéb adminisztrációs kérdésekről.
Knauz III. 558—562., Hóman KR 261 ff.

72. *1346. szept. 8. Buda*
I. Lajos a szomolnoki és telkibányai kamarák ispánjainak meghagyja, hogy a sárosi, eperjesi és szebeni polgárokat szabadságuk ellenére ne zaklassák.
Iványi Béla: Eperjes levéltára 1931. p. 19.

73. *1347. máj. 31. Buda*
I. Lajos meghagyja Charckh fia Miklós szomolnoki és telkibányai kamaraispánnak, hogy a sárosi, eperjesi és szebeni polgárokat szabadságuk ellenére ne zaklassa.
Iványi Béla: Eperjes levéltára 1931. p. 21.

74. *1350. szept. 4.*
István szlavón—horvát—dalmát herceg István és Craterius mestereknek, a budai és esztergomi kamarák ispánjainak tudtul adja Lajos király 1344.-i körrendeletét a kamara hasznáról, amelyet átírt.
Thallóczy 159—160.

75. *1351*
I. Lajos decretumának 4. pontja kimondja, hogy kamara haszna adó fejében minden telek után a királyi kamarákban vert 3 garas fizetendő (1 garas = 6 dénár = 6 széles bécsi dénár).
Corpus Juris I. 166—181., Enchiridion 219.

76. *1352*
Országgyűlési tárgyaláson a nemesek egyhangúlag bizonyos Dominicust a pénzhamisítás bűnében ártatlannak nyilvánítják.
Kovachich, M. G.: Supplementum ad vestigia comitiorum I. 1798. 79—80.

77. *1356. júl. 30.*
Visegrádon bizonyos házvételi üggyel kapcsolatban említve van Gunther pénzverő felesége, majd Pesczo pénzverő özvegye és a királyi kamara épülete.
Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1928. p. 66. n. 345.

78. *1357. jan. 29*
I. Lajos király György fiának, Mihály budai polgárnak az erdélyi sókamara és a lippai pénzverőkamara grófjának birtokot adományoz.
Anjou Okm. VI. 535.

79. *1359. máj. 8. Visegrád*
I. Lajos király Behan fia Istvánnak a budai és esztergomi kamara grófjának, valamint tisztviselőiknek meghagyja, hogy a borsi apátság jobbágyait a kamara haszna követelésével ne zaklassák.
Fejér IX. 7. 177—178.

80. *1364. júl. 25. Gerencher*
I. Lajos király István zágrábi püspököt megbízza, hogy a szlavóniai nemesekkel és polgárokkal együtt az új királyi pénznek Szlavónia területére való beengedését intézze el, amit különben az említett nemesek és polgárok kértek tőle.
Truhelka 139—140.

81. *1367. júl. 28.*
I. Lajos király Ibrancsi Miklós fia Jakabnak adja az Esztergom megyei Béla birtokot, mely még atyja idején szállott a koronára hamispénzverőktől hűtlenség cimén.
NK 43. (1944) 16. (1376. jún. 3-i átírásban.)

82. *1375. márc. 15*
A zobori konvent előtt Zamardi Miklós fia Laco a birtokát elzálogolja 18 márka azon időben forgó olyan dénárokra, melyeken Szerecsen mester képe van és amelyeknek a márkája 10 pensával számítandó.
OL. DL. 62523. (Motesiczky levéltár.) Horváth Tibor Antal közlése.

83. *1377. ápr. 12. Fyred*
I. Lajos Kassa város polgárainak a kérésére rendeli, hogy két aranyforint vagy két aranyforint értékű dénár egy dénármárka értékben számíttassék.
Weszerle J. kéziratos jegyzetei (NM. Éremtár) 8. p. 5.

84. *é.n. (I. Lajos kora)*
I. Lajos meg nem nevezett megye ispánjával közli, hogy új pénzt veretett saját képével, melyről úgy rendelkezik, hogy élete végéig forogjanak. Churcz mester kamaragróf intézkedjék, hogy ezt az új pénzt megtekintésre, valamint beváltás és forgalomba hozatal végett az ő képviselője, valamint az esztergomi érsek és a tárnokmester emberei minden vásáros helyen kihirdessék, beváltsák és forgalomba hozzák.
Fejér IX. 5. 637—639. és IX. 7. 478—479., Kovachich, Formulae 19—20.

85. *é.n. (I. Lajos kora)*
A király rendeletére meg nem nevezett megye két alkalmas embert jelölt ki, akik a kamaraispán képviselőjével, az érsek és a tárnokmester embereivel együtt Eger várában a pénz váltását intézzék. De egy környékbeli Comes embereivel együtt ezekre rátört, őket megsebesítette, a pénzváltó asztalt fellökte és az aranyforintokat, garasokat, dénárokat 60 márka értékben szétszórta, úgyhogy azok elvesztek.
Kovachich, Formulae 19—20.

86. *é.n. (I. Lajos kora)*
Meg nem nevezett város felirata a királyhoz az ott felállítandó királyi kamara és kamaraispánság ügyében. Minthogy azonban már korábban Károly Róbert idején székelt köztük kamaraispán, ami a város lakóira nézve sok hátránnyal járt, kérik a királyt, hogy ne helyezzen közéjük sem kamarát, sem kamaraispánságot.
Fejér IX. 5. 641—643.

87. *é.n. (I. Lajos kora)*
Meg nem nevezett város válasza a király levelére, melyben közli a király, hogy a polgárok vagy megengedik a városban a királyi kamara felállítását pénzverés és pénzváltás céljára és a kamaraispánt maguk közé fogadják vagy fizetnek évi 100 márkát. Minthogy a városban a korábbi időben a kamaraispán működése miatt sok zavar keletkezett, most közös akarattal a polgárok inkább vállalják a 100 márka fizetését lucrum camerae fejében.
Fejér IX. 5. 644.

88. *1384*
Mária királyné rendelete van közölve ezzel a dátummal quartingok veréséről, azonban nyilvánvaló tévedés, mert ez a rendelet a Zsigmond 1430. márc. 6-án kiadott rendeletével azonos, és semmiesetre sem származhat Mária korából.
Fejér X. 8. 120., Cat. numorum Hung. ac. Transilv inst. nat. Széchenyiani Pest II. 1807. 303—304.

89. *1384. márc. 14. Esztergom*
Mária királyné Rambuculus de Florencia harmincadgróf útján tudomást szerzett arról, hogy némelyek vonakodnak az új koronás nevű dénárokat elfogadni és az illetékeket azzal fizetni. Azért elrendeli, hogy az új pénz mindenütt forogjon és minden tizedet, collectát, adót stb. ezzel az új koronás pénzzel kell fizetni, melyből egy aranyforintra 100 darabot kell számlálni.
Fejér X. 1. 151—153., NK 17. (1918) 86.

90. *1384. Buda*
Mária királyné rendeli a zágrábi polgároknak, hogy az egész országban forgó új pénz közöttük is forogjon és minden fizetést ebben kell tenni. Egyben értesíti őket, hogy az új királyi pénz verését az ottani pénzverdében Simon de Talentis kassai polgár és Aczom Gallicus mestereknek engedte meg, akiknek ezen munkájukban legyenek segítségükre.
Truhelka 140.

Huszár Lajos

DIE URKUNDLICHEN QUELLEN DER UNGARISCHEN MITTELALTERLICHEN MÜNZGESCHICHTE

Die dokumentarischen Quellen der mittelalterlichen ungarischen Geldgeschichte geben den Inhalt der zeitgemässen Dokumente und eventuell auch anderer schriftlichen Quellen, welche ausgesprochen geldgeschichtliche Dispositionen enthalten, registerartig an. Der erste Teil enthält den Zeitraum zwischen 1000 und 1386.

CHARTERED SOURCES OF THE MEDIEVAL HUNGARIAN MONETARY HISTORY

The written documents of the Medieval Hungarian monetary history are in the first place charters, further all source material containing monetary measures. The first part, published here, contains the material of the period between 1000 and 1386.

V. László pénzverése

(1453—1457)

Albert király utószülött fiát, Lászlót, édesanyja Erzsébet királyné már háromhónapos korában — 1440 májusában — koronáztatta meg, hogy ezzel apja trónjait biztosítsa a gyermek számára. Ugyancsak ő küldte ki Giskra János cseh zsoldosvezért a Felföld megszállására. Ez elfoglalta a körmöcbányai és kassai pénzverőkamarák területét, ezt a királyné korai halála után (1442) egy évtizedig (1452-ig) hatalmában tartotta. Erzsébet már 1440 második felében a kis László nevére verette a pénzt[1] s ezt a pénzverést folytatta Giskra az általa a Habsburgok részére elfoglalva tartott területen a kis király nagykorúsításáig, az „interregnum" általi megszakítással.[2] Az 1440—1452 között vert, László nevére szóló pénzek — s ezek a László-veretek többségét képezik — tehát nem László király tényleges uralkodása alatt (1453—57) verettek, hanem azt megelőzően, csecsemőkora óta, a Habsburg-pártiak által elfoglalt területen készültek. Ugyanakkor az ország nagyobb részén I. Ulászló választott király, majd ennek halála után Hunyadi János kormányzó nevére verték a pénzt.

V. László még 13 éves sem volt, amikor gyámja, III. Frigyes német-római császár, az őt székhelyén, Bécsújhelyt ostromló elégedetlen osztrák rendek nyomására kiadni kényszerült. Frigyes Lászlót a nagybátyjának, Cillei Ulriknak adta át, aki ügyei intézését kézbe vette s különösen magyarországi kormányzatát irányította.

Hunyadi még 1450-ben abban egyezett meg Frigyes császárral, László gyámjával, hogy a kis király 18 éves koráig Frigyesnél marad. Hunyadi ekkor, addigi királyválasztó álláspontját feladva, Lászlót örökösödés alapján ismerte el királyának; viszont Frigyes, mint törvényes gyám, László király nevében Magyarország kormányzójának ismerte el Hunyadit.[3] A kis király idő előtti kiadása tehát keresztezte Hunyadi terveit, aki később is tanácsadója kívánt maradni fiatal királyának. Ezt a szerepet most Cillei Ulrik vette át s a politikai döntések az ő akarata szerint történtek.

Hunyadi 1452 december végén érkezett Bécsbe és ott lemondott kormányzói tisztségéről. De tekintettel a kialakult helyzetre, hatalmi pozíciói zömét s a kezében levő területre vonatkozó országos jövedelmek kezelését megtartotta.[4]

Ezek szerint az ország ténylegesen — legalábbis egyelőre — továbbra is két külön kormányzott részre oszlott. A Cillei által irányított udvari kormány kezére került terület több részből tevődött össze. Még az előző évben a magyar országgyűlés, az osztrák rendekkel való tanácskozás alkalmával Pozsony várát és városát jelölte ki a kiszabadítandó király lakhelyéül.[5] Most Hunyadi várnagyát, sóvári Sóos Györgyöt leváltották s helyébe az udvar a megbízhatónak vélt wolfstali (A.- Ausztria) várurat, Reigker Györgyöt[6] — a későbbi hamispénzverőt — állította, kit Kapler, majd Baumkircher András követett. Felső-Magyarország Giskra által megszállt területe most szintén az udvar kezére került. Giskrát tekintélyes kártalanítás ígéretével leváltották és helyébe 1453 szeptember végén Újlaky Miklós került, felsőmagyarországi főkapitányként.[7] Ezáltal ezt a befolyásos főurat egyidejűleg elvonták Hunyaditól. Minthogy a Vág mentén nagy kiterjedésű

[1] Pohl A.: Erzsébet királyné L-betűs verdejegyű pénzei N.K. 1965—66. A CNH. II. 200, 201A és B, 202 és 198 sz. tekinthetők Erzsébet királyné vereteinek László nevével.

[2] Huszár Lajos: Giskra pénzverése. N.K. 1963—64. — Giskra felsőmagyarországi főkapitánysága alatt a következő pénzfajokat verték László nevével: CNH. II. 176, 177, 178. 181, 183, 187, 188, 189, 190A és B, 191, 192, 193, 194A és B, 195, 196, 197 és 199. Ezeket 1441 és 1452 között verték.

[3] Pohl A.: Hunyadi János pénzverése. N.K. 1969—70. 54. p. 1450. X. 22-én.

[4] Teleki J.: A Hunyadiak kora Magyarországon. Pest, 1853—57. X. kt. 379. Hunyadi címe ekkor: „Capitaneus regie maiestatis in Regno Hungarie constitutus, administratorque proventum regalium."

[5] Chmel J.: Materialien, I. 374.: Megállapodás a két ország rendjei között 1452. március elején Albert király végrendelete értelmében. (Oklevél 84 pecséttel)

[6] Ortvay T.: Geschichte d. kg. Freistadt Pressburg. Pozsony 1892—1912. III. kt. 202. p.

[7] OL. D1. 14728 (Galgócz, 1453. 9. 23. és OL. D1. 14750 (Prága 1453. 11. 19.).

birtokokat kapott,[8] szívesen hagyta ott a törökök által folytonosan veszélyeztetett délvidéki birtokait. Az északkeleti részek, Kassa, Lőcse és Eperjes vidéke már előzőleg — Giskrával szemben — Cillei védelme alá helyezték magukat.[9] A dunántúli nagyurak — akik mindenkor Hunyadi ellenzékét képezték — mint 1453. évi pénzverésük is jelzi — rögtön az udvari kormány mellé álltak. Hunyadi dunántúli bizalmi emberét, lévai Cseh Lászlót 1455-ben Cillei hívei: Baumkircher András pozsonyi várnagy és Ellerbach Berthold határmenti nagybirtokos fegyveres erővel kiszorították Kőszeg körüli birtokaiból[10] s így a Dunántúl is teljesen az udvari kormány befolyása alá jutott.

Ezzel szemben Hunyadi az Alföldön és Erdélyben tartotta kezében a hatalmat és a főváros, Buda — ahol Bodó Gergely volt a várnagya — szintén befolyása alatt állt.

A király 1453-ban részletesen intézkedett a pénzverés újjászervezésére vonatkozóan.[11] Az osztrák „Hubmeistert" (pénzügyminisztert) Holczler Konrádot bízta meg ezzel és küldte ki Körmöcbányára, ahova most a pénzverés összpontosult. A kiverendő pénzfajokat részletesen leírta; majd június 6-án Henckel György lőcsei polgárt bízta meg az egész országra vonatkozóan probátornak, vagyis az arany és ezüst finomságának vizsgálatával.[12]

Fenti intézkedés szerint az aranyforintot néhai Albert király forintjának mintájára kellett veretni. Eltekintve a szükséges névváltoztatástól, a CNH. II. 170 és 171-es a.ft-fajok felelnek meg rajzukban Albert király forintjának, ezek tehát a királyi rendelet szerinti aranyforintok. A kettő csak a címerelemek lényegtelen eltolódásában különbözik egymástól és mindkettőt a verdejegyeik tanúsága szerint 1453-tól 1457-ig, László király haláláig, párhuzamosan verték.

Ugyancsak a rendeletben közölt előírásoknak felel meg az ezüstpénzek közül a CNH. II. 180 számú denár, hátlapján Szent László álló alakjával. Ez előírás szerinti, kb. 8 latos, tehát jó minőségű ezüstből készült.[13] Mindezen körmöci veretek Holczler Konrád verdejegyével K-h-val készültek.

Azonban nemsokára azonos rajzzal, de részben eltérő körirattal, eltérő nagyságban s főleg silányabb minőségben hasonló denárok jelentek meg (CNH. II. 180 var. és CNH. II. 179), melyeket — verdejegyeik szerint — a Dunántúlon régebben pénzverésre jogosultak hoztak forgalomba. Ezek — a veszprémi püspöki engedély volt jogosultjai és az alsólendvai Bánfi család — ezáltal nyilván az I. Ulászló király által engedélyezett, de Hunyadi kormányzósága alatt visszavont pénzverési jogukat kívánták felélesztení. László király kormánya azonban jó pénz verésére törekedett és további pénzverésüket leállította, nyilván a meg nem felelő minőség miatt.

Hunyadi területén — a budai, nagybányai és erdélyi pénzverőkamarában — ekkor ezüstpénzverés nem folyt.[14] Azonban négy fajta aranyforint ismeretes szebeni verdejeggyel (h—G-vel), melyek a király által — az ismertetett rendeletében — előírt rajztól erősen eltérnek. Szeben Hunyadi területén fekszik és mivel Hunyadi a bécsi megegyezés szerint e területen a királyi jövedelmek kezelője (administrator proventum regalium) s azonkívül számos jelentékeny aranybánya magántulajdonosa,[15] feltehetjük, hogy bécsi tárgyalásai során biztosította azon jogát, hogy területe aranytermelését pénzzé verethesse. Ezzel magyarázható az a körülmény is, hogy a királyi udvartartásra évi 24 000 és Cilleinek évi 12 000 aranyforintot fizethetett.[16]

Ha az említett szebeni aranyforint fajtákat szemügyre vesszük, feltűnik, hogy a valószínűleg legkorábbi, 1453-ra tehető CNH. II. 175 számú rajza csaknem azonos a Hunyadi kormányzósága alatt vert CNH. II. 154 sz. aranyforint rajzával. A változás csak annyi, hogy az utóbbi címerében látható Hunyadi-holló helyébe még egy királyi kettőskereszt került. A további veretek fokozatosan megközelítik a királyi előírás szerinti címerrajzot, de a cseh oroszlán rajza mindvégig elmaradt. A CNH. II. 174-es számúnál a második kettőskereszt helyébe a Habsburg-

[8] OL. D1. 14726 (Pozsony, 1453. 9. 14.).

[9] Szilágyi S.: A magyar nemzet története. Bpest, 1896. IV. kt. 115. p. (Bécs, 1450. III. 8-i okl.)

[10] Lichnovsky E.: Geschichte d. Hauses Habsburg. 6 kt. regeszták 1455.

[11] Krizskó P.: A körmöci régi kamara és grófjai, Bp. 1880, 31. p. László király rendelete (Vienne, feria secunda post festum Ascensionis 1453).

[12] Huszár L.: A budai pénzverés története a középkorban, Bp. 1958. 93 p. 267. megj.

[13] A rendelet szövegében: „. . . Prefato vero monete argentee mixtura hoc modo fiet, quod vni marce argenti finii admiscebitur et apponetur vna marca cupri ex quibus duabus marcis sic mixtis cudi debebunt denarii forme albe mille trecenti quorum ducenti denarii vnum florenum auri valebunt . . ."

[14] A Huszár Lajos által említett (A budai pénzverés tört. 93. p.) hibrid C. 183/179 próbaveret lehetett, mivel egyedi darab.

[15] Pohl A.: Hunyadi János pénzverése. N.K. 1969—70, 51. p. 7. és 8. megj.

[16] Szilágyi S.: A magyar nemzet története. IV. kt. 122. p. 5. megj. Aeneas Sylvius levelei X. 25. és X. 26-áról.

I. táblázat

V. László király pénzverése

1453—57.

1453—1457.

Királyi aranyforintok:

CNH. II 170

CNH. II 171

Hunyadi részére vert szebeni aranyforintok:

CNH. II. 175 (1453)

Ezüstpénzek:

1453—1454.

CNH. II. 180 denár

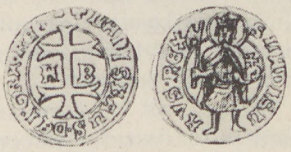

CNH. II. 179 den. (billon)

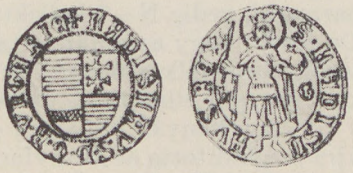

CNH. II. 174 (1454)

1455

CNH. II. 182 denár
részben inflációs veretekkel

CNH. II. 173 (1455)

1456

CNH. II. 184, den.

CNH. II. 221
obulus

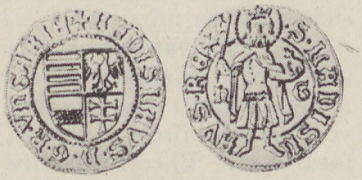

CNH. II. 172 (1456)
Az eltérő rajzú a.ft.-ok verése Hunyadi halálával megszűnik. Ezután Szeben is C. 171 a.-forintot ver.

1457

CNH. II. 186 den.
1 aft. = 200 d.

CNH. II. 230
obulus

pólya lép s a következő kettőnél már a sas is szerepel. A sorozat az 1456-os évben zárul. Hunyadi halála után Szebenben szintén királyi rajzú aranyforintot vernek, Wenzel Oswald akkori szebeni polgármester és kamaragróf verdejegyével, h—O-val.

A kezdeti pénzverés az 1454-es évben változatlanul folytatódik. Csak az aranyforint jelent meg Körmöcbányán Jung Péter körmöci kamaragróf[17] K—P verdejegyével, valószínűleg azért, mert Holczler Konrád szervezési munkáját befejezve az udvarhoz tért vissza. Ebben az évben már lázas tanácskozások kezdődtek a Konstantinápoly elestéről beérkezett riasztó hírek hatására. Ezen tanácskozások numizmatikai kihatásai azonban csak a következő évben mutatkoztak.

Az 1455-ös év denárja kétségtelenül a CNH. II. 182-es, melyet Körmöcbányán Jung Péter kamaragróf K—P és Kassán a városi kezelést jelző C-liliom kollektív jeggyel vertek, még megfelelő minőségben. Ez időben Giskra a kassai verdét követelése törlesztésére igénybe akarta venni, a kassaiak azonban a királyhoz apellálva ellenálltak.

Az előző évi tanácskozások eredményei a C. 182-es denár további vereteinél észlelhetők. Mindeddig felismerhető volt a királyi kormány azon igyekezete, hogy az ezüstpénzt általában jó minőséggel, 7—8 latosan veresse. Most azonban jóval silányabb billon és rezes veretek tűnnek fel. Nagybányán, ahol eddig — László uralma alatt — nem vertek pénzt, Hunyadi két olasz kamaragrófja működött.[18] Itt az év denárját háromféle verdejeggyel verték, melyek közül kettő a hagyományos — Zsigmond király kora óta ismeretes — deszpóta verdejegy n—S és n—W; a harmadik pedig N—* kollektív jegy. Ezek a veretek már elég silány rezes anyagból készültek. De jelzik, hogy az említett tanácskozásokon Brankovics deszpota — legalábbis ideiglenesen, a török elleni felkészülés céljára — visszanyerte nagybányai pénzverési jogát és a két említett verdejeggyel ellátott C. 182-es denár az ő részére készült.

Nagybányán 1455-ben a két olasz kamaragróf — mint tudjuk Hunyadi familiárisai — újra megindította az aranyforintverést. Ez szintén összefüggésben lehetett a már említett török-ellenes készületekkel. Érdekesek a kihozott verdejegy-változatok; az egyik (C. II. 170—9) oly jegyet visel, mely Hunyadi kormányzósága idején volt használatban és mivel a hátlap Szent László alakjának oldalán kardmarkolat látszik, mint a Hunyadi részére vert aranyforintok legnagyobb részén, ez bizonyára az ő részére veretett. A másik (C. II. 170—8) verdejegye Újlaky Miklós felsőmagyarországi főkapitány egyik címere (keretbe foglalt kerék), tehát ez kétségtelenül részére készült. A harmadik változat (C. II. 170—10) keretben korona felett csillagot mutat. Lehetséges, hogy ez a változat az ekkor Budán időző udvar részére készült, de az is lehet, hogy ez a verdejegy Brankovics deszpóta részesedését jelzi, kinek fontos szerepe volt a tárgyalásoknál. Fejedelem lévén, a korona használata őt is illette. Mindezen veretek a hadi felkészülést szolgálhatták.

Körmöcbányán ugyanez év júliusában Giskra kapott pénzverési jogot.[19] A már említett előző évi memorandumában a király felszólította az országgyűlést, hogy Giskrának fizessék ki a hátralevő kártalanítási összeget. Ez nyilván elmaradt, viszont a király Giskra katonai erényeit a török elleni harcban hasznosítani kívánhatta s ezért, hogy kielégítse, zálogba adta neki a körmöcbányai kamarát. Giskra Rüssel Konrádot helyezte Körmöcbányára kamaragrófnak, aki silány, billon minőségben verte a C. 182-es denárt, K—R verdejegyével.

A legzavarosabb az újra kezdődő budai denárverés kérdése. Semmiféle okmányunk nincs arra, hogy ki működött ekkor itt kamaragrófként, vagy ki részére verhettek itt ezüstpénzt. A már említett emlékiratban, melyet a király az előző évben három osztrák főúrral küldött, szó volt többek között Hunyadi helyzetéről, Giskra kártalanításának fizetéséről, az udvar pénzellátásáról stb. Ebben a király Magyarországra jövetelét a kérdések tisztázásától tette függővé. E memorandumban egy rövid, homályos célzás talán az ezüstpénzveréssel függ össze.[20] A C. 182-es denár budai verdejegyeinek tekinthetők a B—S[21] és a B—L jegy (billon minőségűek), de nincs kizárva, hogy az L-oroszlán verdejegyű változat (C.182—7) szintén Budán készült a tanácskozások folytán és ez esetben a verdejegy oroszlánja talán Perényi János tárnokmester (1438—58) címerében szereplő oroszlán lehetne. Anyaga ennek a veretnek is silány. Mind az

[17] Jeszenszky jegyzet szerint 1453—55 körmöci kamaragróf.

[18] Szász Károly: Adatok a nagybányai pénzverő középkori kamaragrófjairól. N.K. 1955—56. 1455-ben: Anthonius Záthy ac Christophorus Italici camerarii de Rivuli dominarum . . .

[19] Századok, 1869. 618. és Selmeci lt. I. 11. — Giskra közli, hogy a király reá ruházta a körmöci kamara igazgatását és ő Rüssel Konrádot nevezte ki oda.

[20] Szilágyi S.: A m. nemz. tört. IV. 132—134. p. és 134. p. 1. megj. „Item de facto Reynoldi pro argento et officiolatu . . .”

[21] A 165/1914. ÉT. leletben.

V. László uralkodásának pénzverése

	Körmöcbánya	Kassa	Buda	Nagybánya	Szeben	Magánosok
1453	Holczler Konrád: K-h: C. 170-4 C. 171-4 C. 180-1				(Christophorus?) h-G: C. 175	Veszprémi társjog.: W-B: C. 180-2 W—h: C. 180-3 W-⚒: C. 180-4 W-O: C. 179-2 Alsólendva Bánfi cs. A-B: C. 179-1
1454	Jung Petrus: K-P: C. 170-5 C. 171-5				h-G: C. 174	
1455	K-P: C. 182-5+ K-P: C. 170-6 Rüssel Christian: K-R: C. 170-7 C. 171-6 C. 182-6	Városi kezelés: C-liliom: C. 182-3	? B-S: C. 182-11 B-L: C. 182-2 L-oroszlán? C. 182-7	Záthy Antonio & Christophorus It. C. 170-9 C. 170-10 Hunyadi-jellel és C. 170-8 Ujlaky-jellel. C. 182-9 N-*-vel. Brankovics részére: n-S: C. 182-8 n-W: C. 182-10	h-G: C. 173	
1456	Constorffer János: K-G: C. 170-2 C. 171-3 C. 184-2 C. 221-1		Jung Petrus B-P:	Széchy Albert: n-A: C. 184-3 C. 221-3	h-G: C. 172 Wenzel Oszvald: h-O: C. 184-1 C. 221-2	
1457	C. 186-4 C. 230-5+ K-G: C. 170-3 Bardi Bardo: K-B: C. 230-4	Greniczer Ágoston: C-G: C. 186-2 C. 230-2	C. 186-1 C. 230-1 B-V: C. 170-1 C. 171-1	Zápolya Emericus: n-e: C. 186-5 C. 230-6	C. 186-3 C. 230-3 C. 171-2	

említett budai, mind a nagybányai és Giskra körmöci verete a háborús előkészületekkel magyarázható inflációs jellegű billon pénzek.

Az 1456-os év nagy eseménye a nándorfehérvári csata volt. Hunyadi ezt követő halála (aug. 11) által végre teljesült Cilleiék kívánsága és kezükre jutott az egész ország.[22] Ezáltal az év második felében a pénzverés újra egységes irányítás alá került az egész ország területén. Hunyadi különleges aranyforintjainak veretése megszűnik és a keleti pénzverőkamarákban is megindul a rendszeres, központilag irányított királyi ezüstpénzverés. Ebből a célból mindenféle átcsoportosítást észlelhetünk. Az okmányok ez év végén (X. 24) Jung Pétert említik budai kamaragróf-

[22] Cillei és a vele tartó főurak talán Hunyadi kudarcát várva maradtak oly feltűnően távol a harctérről. Cillei ekkor szervezte a 70 határmenti és alsó-ausztriai nemes Frigyes császár elleni háborúskodását. Pálóczi, Perényi és az egri püspök Jászónál Talafusszal tárgyaltak. Ujlakyról hallgat a krónika. Hunyadihoz a főurak között csak Korógyi János, Kanizsay László és Rozgonyi Raynold csatlakozott.

ként.[23] Körmöcbányán viszont a verdejegyek szerint egy volt bécsi „Hausgenosse", Constorffer János vette át a kamara vezetését, bár őt az okmányok csak 1457-ben említik. Ez időtől kezdve a denárok mellett obulusokat is vertek és az ezüstpénz újra megfelelő minőségű lett.

Az 1456-os év denárjának — a verdejegyek alapján — a CNH. II. 184 számút tekinthetjük, melyhez a CNH. II. 221-es obulus járul. Körmöcbányán ezeket Constorffer jegyével, K—G-vel verték. Szebenben — nyilván az év második felében — Wenzel Oswald polgármester jegyével h—O-val verik mindkét fajtát, viszont Nagybányán ahol Széchy Albert vette át a kamarát. n—A-val jelennek meg.

Körmöcbányán a tapasztalt Constorffer mindkét királyi aranyforint fajtát, a C. 170—2 és C. 171—3-at hozta ki említett verdejegyével.

A következő 1457-es évben erőteljesen indult meg az aranyforintverés Budán is. A C. 170—1 és C. 171—1 az ismert budai kollektív verdejeggyel B—V-vel jelenik meg. Körmöcbányán Constorffer verdejegyén kereszttel jelzi az 1457-es aranyforint veretet, a C. 170—3-at. Szebenben pedig Wenzel Oswald most a királyi előírás szerinti C. 171—2 aranyforintot hozza ki h—O-val.

Az év jóminőségű denárja, melyről V. László 1456. okt. 31-iki, a szebeniekhez intézett levele szól,[24] a CNH. II. 186 számú, melyhez a CNH. II. 230. sz. obulus tartozik. Mind a denárt, mind az obulust most öt királyi pénzverőkamara készíti: Körmöcbánya, Kassa, Buda, Nagybánya és Szeben. Körmöcbányán Constorffer jegyével jelenik meg a két pénzfajta; de az obulus még egy további körmöci jeggyel C. 230—4—K—B-vel ismeretes. Feltehető, hogy ez már Constorffer utóda, az 1458-as év kamaragrófja, Bardi Bardo verdejegye. Kassán az ismét meginduló pénzverést Gremczer Ágoston volt városbíró irányította, a pénzek az ő ismert verdejegyét, C—G-t viselik. Budán Jung Péter verdejegyével B—P-vel jelenik meg a két pénzfaj, Szebenben pedig ugyancsak mindkét fajta Wenzel Oswald már említett h—O jegyével. Nagybányán a pénzeken már Zápolya Imre jegyét, az n—e-t látjuk, bár Zápolyáról az okmányok csak a következő év közepén emlékeznek meg.[25]

Ezen év mozgalmas eseményei, Hunyadi László kivégeztetése, a király Bécsbe, majd Prágába való elvonulása és ottani korai halála fejezik be a magyar történelem e szomorú, viszályokkal telt, de a belgrádi győzelem révén dicsőséges korszakát.

Pohl Artur

IRODALOM

Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban. Bp. 1958.
Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. Bp. 1880.
Lichnowsky Eduard: Die Geschichte d. Hauses Habsburg. Wien, 1842. VI—VIII. kt.
Ortvay Theodor: Geschichte d. kgl. Freistadt Pressburg. Pozsony 1892—1912. III. kt.
Réthy László: Corpus Numorum Hungariae II., Bp. 1907.
Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története, IV. kt. (Fraknói Vilmos) Bp. 1896.
Teleki József: A Hunyadiak kora Magyarországon, I—XII. Pest, 1853—57.

DIE MÜNZPRÄGUNG DES KÖNIGS LADISLAUS V. (POSTHUMUS) 1453—1457

Die Witwe des früh verstorbenen Königs Albrecht, Elisabeth liess im Mai 1440 ihren erst dreimonatigen Sohn ohne Zustimmung des Landtages krönen, um ihm die Throne seines Vaters zu sichern. Noch im selben Jahr liess sie auch Münzen mit seinem Namen prägen.[1] Sodann entsandte sie den böhmischen Söldnerführer Jan Giskra als Landeskapitän nach Oberungarn, der das Gebiet der Münzkammern Kremnitz und Kaschau besetzte und diese bis zum Regierungsantritt des Kindes hielt, obwohl Elisabeth schon 1442 verstarb. Er liess ein Jahrzehnt hindurch ebendort Münzen auf den Namen Ladislaus prägen,[2] sodass die überwiegende Mehrzahl aller Ladislausmünzen nicht während seiner tatsächlichen Regierung, sondern während seiner Kindheit geprägt wurde. — Im grösseren Teile des Landes wurde inzwischen auf den Namen des Wahlkönigs Wladislaus I, Jagiello, sodann für Gouverneur Johannes Hunyadi geprägt.

[23] Horváth—Huszár: Kamaragrófok . . . N.K. 1955—56, 29. old. — 1456. X. 24. Ego Petrus Jungk camere monetarum regalium Budensis camerarius . . .

[24] Széch. Appendix: 222—224. p.

[25] Horváth—Huszár: Kamaragrófok . . . 1458. VI. 26. egregii Emerici Litterati de Zapolya comes camare (nostre Ryvuli Dominarum) . . .

Ladislaus V. war noch nicht 13-jährig, als die unzufriedenen Stände Österreichs seinen Vormund, Kaiser Friedrich III, zwangen, ihn freizugeben. Er kam unter die Obhut seines Onkels Ulrich von Cilli, der nun besonders auf die Regierungsangelegenheiten Ungarns entscheidenden Einfluss nahm.

Hunyadi schloss noch 1450 ein Abkommen mit dem Kaiser, wonach Ladislaus bis zu seinem 18. Lebensjahr — von Hunyadi als Erbkönig anerkannt — in des Kaisers Obhut verbleiben sollte; wogegen der Kaiser Hunyadis Rang als Gouverneur Ungarns anerkannte.[3] So kreuzte die vorzeitige Entlassung des Kindes Hunyadis Pläne und anstatt unter seine Leitung, kam der Knabe in Ulrich von Cillis Hände, der Hunyadi wegen früheren Differenzen nicht wohlgesinnt war.

Als Hunyadi Ende Dezember 1452 in Wien eintraf, legte er wohl sein Amt als Gouverneur nieder, doch schloss er mit dem Hof einen Kompromiss, dessen Inhalt wohl nicht überliefert, aber aus den Geschehnissen zu folgern ist. Es ist sicher, dass er die Macht in einem grossen Teil des Landes behielt und auch die Landeseinnahmen dieses Teiles verwaltete.[4]

So verblieb die Regierung des Landes weiterhin zweigeteilt. Die von Ulrich v. Cilli geleitete Hofregierung hatte Pressburgs Schloss und Stadt, infolge des vorjährigen Abkommens der Stände Österreichs und Ungarns, zur Verfügung.[5] Hier wurde anstatt des Schlosshauptmanns Hunyadis, Georg Sóos de Sóvár, der als verlässlich betrachtete Burgherr aus Wolfstal, Georg Reigker eingesetzt; dem bald Andreas Baumkircher folgte.[6] Das von Giskra so lange gehaltene oberungarische Gebiet wurde ebenfalls übernommen und Giskra zog mit dem Versprechen einer bedeutenden Entschädigung ab. An seine Stelle kam im September 1453 der einflussreiche Magnat Nikolaus Ujlaky, der so von Hunyadis Partei abgezogen wurde.[7] Da er im Waagtal grosse Güter erhielt, verliess er gerne die gefährliche Nachbarschaft der Türken, die seine südungarischen Besitzungen ständig bedrohten.[8] Die Gegend von Kaschau, Leutschau und Eperjes stellte sich schon früher unter den Schutz Ulrichs.[9] Auch die transdanubischen Magnaten — ständig in Opposition zu Hunyadi, — schlossen sich der Hofregierung an und 1455 vertrieb Andreas Baumkircher und Berthold Ellerbach mit Waffengewalt den Vertrauensmann Hunyadis, Ladislaus Cseh de Leva aus Güns.[10] Demgegenüber behielt Hunyadi die Tiefebene, die Ostgebiete und Siebenbürgen, sowie die Hauptstadt Buda unter seinem Einfluss.

Anfang 1453 gab Ladislaus genaue Instruktionen zur Reorganisation der Münzprägung aus[11] und entsandte den Hubmeister Österreichs, Konrad Holczler nach Kremnitz. Der Instruktion nach musste der Goldgulden nach Muster jenes seines Vaters Albrecht geprägt werden. Die Goldgulden Réthy. II. 170 und 171 entsprechen dieser Vorschrift, sind also die vom König gewünschten Sorten. Beide Guldensorten wurden — ihren Münzzeichen nach — gleichzeitig von 1453 bis 1457 geprägt.

Der in dieser Instruktion genau beschriebene Silberdenar entspricht der R. II. Nr. 180; dieser war etwa 8-lötig herauszubringen.[13] Alle diese Münzen trugen das Münzzeichen Holczlers K-h. Bald erschienen aber auch weitere ähnliche Prägungen (R. II. 180var und 179) jedoch in verschiedener Grösse sowie schlechter Qualität. Diese stammten — ebenfalls den Mzz. nach — von jenen transdanubischen Prägestätten, deren private Besitzer seitens des Königs Wladislaus I seinerzeit Prägebewilligungen bekamen, welche ihnen jedoch vom Gouverneur Hunyadi entzogen wurden. Nun versuchten sie diese wieder aufleben zu lassen; doch die Hofregierung war bestrebt die Güte des Geldes aufrecht zu erhalten und stellte diese Prägungen (des Bistums Veszprém und der Familie Bánfi de Alsólendva) wieder ein.

In den drei Kammern des Machtgebietes Hunyadis (Ofen, Nagybánya und Siebenbürgen) wurde damals kein Silber geprägt.[14] Es sind jedoch vier Sorten von Goldgulden bekannt, welche, mit Mzz. h-G, also in Hermannstadt geprägt, der königlichen Vorschrift nicht entsprechen. Es ist deshalb anzunehmen, dass Hunyadi, im erwähnten Kompromiss, sich das Recht vorbehielt, die Goldproduktion seines Gebietes zu vermünzen, wobei ins Gewicht fällt, dass er bedeutende Goldbergwerke im Privatbesitz besass.[15] So konnte er auch den Hof jährlich 24.000 und Ulrich v. Cilli jährliche 12.000 Goldgulden zur Verfügung stellen.[16]

Das Wappenbild der vermutlich ersten dieser Guldensorten R. II. Nr. 175 entspricht fast vollkommen dem Goldgulden R. II. 154, welcher für Hunyadi als Gouverneur geprägt wurde; bloss anstelle des Raben erschien nun ein zweites Doppelkreuz. Die übrigen Gulden nähern sich schrittweise der kgl. Wappenzeichnung an, ohne jedoch den böhmischen Löwen einzuführen. Diese Goldgulden wurden bis 1456 geprägt. Nach dem Tode Hunyadis prägte Hermannstadt ebenfalls mit kgl. Wappenzeichnung.

Im Jahre 1454 erscheint der Goldgulden in Kremnitz mit dem Mzz. K-P des Kammergrafen Peter Jung[17] da wahrscheinlich der Hubmeister, nach Vollzug seines Auftrages, zum Hof zurückkehrte. Auf die Schreckensnachricht vom Falle Konstantinopels kam es nun zu fieberhaften Beratungen, deren numismatische Ergebnisse sich im nächsten Jahre auswirkten.

In diesem Jahr (1455) wurde der neue Denar R. II. 182 in Kremnitz von Peter Jung (K-P) und Kaschau in städtischer Verwaltung (C-Lilie) geprägt. Diese Prägungen waren noch von entsprechender Qualität, doch nun erschienen weitere Prägungen dieses Denars aus bedeutend schlechteren, kupfrigen Metall, wahre Inflationsmünzen. In Nagybánya prägte man mit dreierlei Mzz. Zwei davon (n-S und n-W) sind seit König Sigismunds Zeiten als Mzz. der serbischen Despoten bekannt, die bis 1443 in Nagybánya Prägerecht hatten. Dieses wurde scheinbar gelegentlich der Beratungen erneuert, um die Aufrüstung gegen die Türken zu erleichtern.

In Nagybánya wurde nun von den beiden italienischen Kammergrafen Christoforo und Antonio auch die Goldguldenprägung wieder begonnen. Dieser Neubeginn dürfte ebenfalls mit den erwähnten Beratungen im Zusammenhang stehen. Eine der Varianten dieser Gulden, (R. II. 170—9) trägt ein Münzzeichen, welches während des Gouvernements Hunyadis gebräuchlich war. Ausserdem zeigt bei dieser die Reversgestalt des Hl. Ladislaus einen Schwertgriff an der linken Seite — wie fast alle für Hunyadi geprägten Goldgulden. Das Münzzeichen der zweiten Variante (R. II. 170—8) enthält das eingerahmte Bild eines Rades; ein Wappen, welches Nikolaus Ujlaky, der Landeskapitän Oberungarns gebrauchte. Die dritte Variante (R. II. 170—10) enthält ein Wappenbild mit einer durch einen Stern überhöhten Krone. Diese Gulden wurden entweder für den Hof, oder für den Despoten Branković geschlagen, da dieser Fürst ebenfalls eine Krone führen konnte und bei den Beratungen eine wichtige Rolle innehatte. Alle diese Prägungen dienten sicherlich zur Aufrüstung.

In Kremnitz erhielt Mitte des Jahres der noch unbezahlte Giskra das Pfandrecht und setzte als Kammergrafen Konrad Rüssel ein[19] der ebenfalls in Billonqualität prägte. Giskra war bewährter Heerführer und wurde nun ebenfalls benötigt. Aber auch in der Hauptstadt erschienen einige Varianten des Denars in

schlechter Ausführung, doch lassen sich mangels Dokumente diese nicht an Personen binden. Alle diese Varianten des Denars R. II. 182 sind ausgesprochene Inflationsmünzen aus minderen Metall.

Das grosse Ereignis des Jahres 1456 war der Sieg Hunyadis über den Sultan bei Belgrad, sowie sein bald darauf erfolgter Tod. Nun schien die Cilli'sche Regierung am Ziel ihrer Wünsche, denn das ganze Land konnte nun übernommen werden. Im zweiten Halbjahr kamen alle Kammern unter einheitliche Leitung. Hunyadis separate Goldgulden wurden eingestellt und Umgruppierungen der Kammergrafen vorgenommen. So kam Peter Jung nun nach Ofen, der Wiener Hausgenosse Hans Constorffer übernahm Kremnitz. In Nagybánya übernahm Albert Széchy, während in Hermannstadt der Bürgermeister Oswald Wenzel die Kammerleitung übernahm.

In Kremnitz prägte Constorffer beide kgl. Goldgulden mit Mzz k-G. Der Denar des Jahres 1456 — nun wieder mit guter Qualität — war R. II. 184 und hatte einen Obol R. II. 221. Beide Sorten wurden sowohl von Constorffer in Kremnitz, wie von Oswald Wenzel in Hermannstadt und Albert Széchy in Nagybánya geprägt.

Im nächsten Jahr 1457 begann in Ofen die Prägung beider kgl. Goldguldensorten mit Mzz. B-V; in Kremnitz bezeichnete Constorffer die Jahresauflage des Guldens mit einem Kreuz ober seinem Namensbuchstaben (K-G) und auch Oswald Wenzel prägte in Hermannstadt den kgl. Goldgulden mit h-O.

Der Denar des Jahres, R. II. 186, sowie dessen Obol R. II. 230 wurde nun in allen fünf Münzkammern ausgeprägt. Auch Kaschau prägte mit C-G (Altbürgermeister Greniczer); Ofen mit B-P dem Mzz. Peter Jungs, Hermannstadt mit h-O. In Kremnitz prägt Constorffer beide Sorten, aber auch ein Obol mit Mzz. K-B tritt auf, dessen Urheber wohl der Kammergraf des nächsten Jahres, Bardo Bardi, war. In Nagybánya erscheinen die beiden Münzsorten mit dem Zeichen des neuen Kammergrafen Emericus Zápolya, dessen Familie bald einen steilen Aufstieg nahm.

Die traurigen politischen Ereignisse, die Hinrichtung des älteren Sohnes Hunyadis, der Abzug des Königs nach Wien, sodann Prag und sein dortiger früher Tod beschliessen dieses Jahr voll Zwist und Unruhe, welches nur durch den ruhmreichen Sieg von Belgrad, der das Land für zwei Generationen vom Türken bewahrte, erhellt wurde.

THE MINTING OF LADISLAS V POSTHUMOUS 1453—1457

Due to the intervention of the Austrian Estates, Ladislas V Posthumous was given over by his guardian, the Emperor Frederick III, in his 13th year of age to his maternal uncle, Ulric Cillei (Count of Cilli), who took over the affairs of his young nephew forming his Hungarian government as well.

János Hunyadi, Governor of Hungary, resigned his post, while maintaining the material sources and incomes of the territories in his power. The authority of Cillei was therefore restricted to the territories of Northern Hungary kept by Giskra after 1440 for the Hapsburgs and to Pozsony, designed by a contract of the Hungarian and Austrian Estates as capital of Ladislas. To these Transdanubia was added soon, where the commissary of Hunyadi, László Cseh of Léva, was ousted by the anti-Hunyadi magnates.

Körmöcbánya became now the main mint office of the Cillei Government; in Kassa coins were minted as well. The mint office of Körmöcbánya was reorganized on behalf of the king by Konrad Hölczler, the Austrian Hubmeister (Minister of the Finance). Gold florins were coined here, their type fixed by a royal decreee in 1453 (R. II. 170 and 171); silver denars of a good quality were minted here whose obverses varied yearly. Hunyadi coined gold florins too with coats-of-arms differing from those of the royal gold florins (R. II. 172—175). The year 1455 brought a change into this state of affairs. After the capitulation of Constantinople a Turkish offensive on a large scale was to expected. War preparations having made minting of gold and silver coins necessary, the Nagybánya minting office was started in the same year. Royal gold florins were coined for Hunyadi (R. II. 170—9), for Miklós Újlaky, General of Upper Hungary, (R. II. 170—8) and for the Serbian despote Branković (R. II. 170—10). The treasurers of Hunyadi, Christophorus and Antonius of Florence, minted silver coins for Hunyadi and the despote (R. II. 189—9; 182—8 and 10). At the same time Christian Rüssel, treasurer of Giskra called back to Hungary, minted gold and silver coins (R. II. 180—7; 171—6; 182—6). In Buda minting was practiced at this time, too, but the denarius of the year consisted of inflation mints of inferior quality all over the country. In the next year Hunyadi, relying mainly on popular forces, gained a hard-won victory over the Sultan at Belgrade, but fell a victim to the plague. Now the Cillei Government, having the whole country in its power, reorganized minting. The former Count of the Treasure at Körmöcbánya, Petrus Jung, left for Buda where he minted gold florins as well (R. II. 170—1). The Körmöcbánya mint was handed over to the "Hausgenosse" Johann Constorffer of Vienna, the Nagybánya one to a homo novus, Emericus Zápolya, whose family was to gain influence and power. In Szeben the royal gold florins and silver coins were minted now by Mayor Oswald Wenzel (R. II. 171—2). Ladislas' minting ceased at the end of the year 1457 when the young king succumbed to the plague in Prague.

Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából

(1759—1770)

Előző két cikkünk egyikében kisebb pénzügyi rendelkezéseket,[1] a másikban pedig Mária Terézia átfogóbb rendeletét tettük közzé.[2] Mindkettőben részletesebben kifejtettük azokat a politikai és gazdasági körülményeket, amelyek e rendelkezések megtételére késztették a bécsi kormányszerveket. Ezek ismétlésétől ezúttal — úgy érezzük — bízvást eltekinthetünk, hiszen azok minden érdeklődő számára könnyen hozzáférhetőek.

Annyit azonban itt is el kell mondanunk, hogy e pénztörténetileg fontos adatokra Balanyi Béla, a kecskeméti levéltár igazgatója hívta fel a figyelmünket. Az anyag feltárása évek óta folyik, de publikálása ezzel nem tud lépést tartani. Jelenleg az 1759—1770 közötti rendelkezéseket közöljük.

A megyei és városi hatóságok kínos érdeklődéssel figyeltek minden pénzt érdeklő királynői rendelkezést és siettek azt — saját érdekükről lévén szó — igen gyorsan közhírré tenni. Az intimátumok továbbítására Kecskemét város érdemes tanácsa lovas futárszolgálatát vette igénybe. A nagyobb nyomaték kedvéért és a lebonyolítás zökkenőmentességének érdekében külön currens készült a szövegek mellé. A currenseket a szolgabíró írta általában s a többnyire latin nyelvű rendelkezéseket magyarul summázta. Néha személyes utasításaival is megtoldotta a leveleket. Ezeket, esetleges viták és félremagyarázások elkerülése végett, kiküldetés előtt lemásolták és megőrizték. Kecskemét város levéltárosai a tucatnyi vaskos kötetet szerencsére a későbbiek során sem selejtezték ki, amint az más városokban történt, s így kerülhetnek jelenleg bemutatásra. A szövegek közlésénél időrendi sorrendben haladunk s betűhűségre törekszünk. Az okmányok önmagukért beszélnek, a csak más források ismeretével érthető és magyarázható részleteket a jegyzetek hivatottak feloldani.

1759. december 26.

Jelentik azomban még az is, hogy a' pénznek móstani Szükségére való nézve Felséges Asszonyunk meg engette légyen Nirnbergai[3] 20. és 10. Kraiczárosoknak foljó keletit; tilalmazza mindazon által továbbis az eddig tilalmaztatott más külső országoknak Monetáit.[4]

1760. május 2.

Jelentetik a' Biráknak az is hogy a' külső hatalmoknak, ugy mint Bavarusnak, Prussusnak Monetáit Kőrmeczi vagyis Nagy Bannjai pénz veréshez látó Tiszteknek kezekhez szolgáltassák az jövő Június Havának utólsó Napjáig és ottan a' mennyit azon Moneták magukban érnek, annjiban elveszik addig azután pediglen valamennji fog tanálkozni mind fog confiscáltatni.[5]

24. May 1761. érkezett Currens.

Isten Mind jókkal áldgya meg Kegyelmeteket A Felséges Királji Heljtartó Tanácsnak az Bavarus és Prussus Királyoknak pénzei iránt ezen Tekintetes Nemes Vármegye ujonan Intimátumát vette továbbis Felséges Asszonjunknak azon keménj rendelését jelentvén hogy azon emlitett Királjoknak pénzeik valahol tanálkoznak mindenütt confiscáltassanak és hogj ha va-

[1] Kőhegyi Mihály: Kecskemét város körözvényei a bankócédulák ügyében (1797—1806). Num. Közl. 1967—1968. 81—85.
[2] Kőhegyi Mihály: Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből. Num. Közl. 1969—1970. 63—72.
[3] Nürnberg bajor város.
[4] Kecskeméti Allami Levéltár — Kecskemét város levéltára, Prot. Currentalis 1755—1760. 174. old.
[5] KÁL — uott. 1755—1760. 181. old.

laki bátorkodná akár Földes Urak Közül akar pediglen az urak Tisztei közül az Jobbágyoknak a' vagyis Mester Embereknek erő hatalomal akár valamely joszágokat meg vévén azoknak árában, akár pediglen másképen olljatén pénzt fizetni, tehát az olljan Jobbágy vagy pediglen Mester Ember, a' vagy akár minémü renden lévő leg ottan hozzám foljamodjon és általam azonnal meg fog segittetni mivel aki azon már többet nem foljó nékie atta azzal ki fogom eötet jó foljó pénzel fizettetni és azon nem folyó pénze akár mellj Földes Ur légyen is eö Felsége számára fog confiscáltatni akár mennjire való fognais lenni, hogj mindazonáltal azon Urak a' vagj más akár minémü renden lévők az olljatén pénzüket mereven el ne veszejcsék tehát az irant tett Felséges Asszonjunknak az a' Kegyelmes rendelése, hogy azon már nem foljó pénzeiket a' Pesti Sós Házhoz vigyék az holott is fel válthattják ugyan de ollj moddal hogyha példának okaért száz forintig való olljas pénze lészen, tehát abból 45.—fl el marad eö Felsége számára és 55.— fl ig való jó foljó pénzt és nem többet fog vehetni kezéhez érette s következőképpen a'kinek száz garasig a'vagj Krajczárig való olljas nem foljó pénze fog fel váltatni, tehat mindenthébül 45. számig való fog defalcáltatni mellj Felséges Asszonjunknak rendelését köteleztetnek a' Birák mennél jobb móddal ki hirdetni, és a' Nép között Közönségessé tenni, hogy ki ki tudhassa magát Felséges Asszonjunknak ezen szoros parancsolattjához alkalmaztatni.[6]

1761. 22a Mens Xbr.[7]

Isten minden jókkal aldja meg Kegyelmeteket!

Minthogy az Vörös pénz melljnek eddig csak hiret hallottuk már ezen T. N. Vármegyénkben is lassankint le szivárog azért hogy annak foljása iránt a Birák és azok által nem csak a' Parasztok hanem minden renden lévők annjira is bizonjossabbak legyenek F. Aszszonjunknak azok felül, ki bocsaitott manifestumát Deák Njelvbül Magyar Nyelvre forditva a T. N. Vármegye altalam meg küldetni kivánta kiértis a' Birák további igazgatásukra le parialtassák és a'Népnek annak rendi szerént ki hirdettessék, jelentvén a' mellett, hogj egy Kraiczárnál felljebb kelő pénz azon Vörös rézből nem fog verettetni, hanem Kraiczárnál kissebbek fognak verettetni, ugy mint: fél Kraiczár egy negyed rész Kraiczár, kis pénz, fél kis pénz és Gressli fog kelendő lenni.[8]

Pesten 3 xbr 1761.

Maria Theresia etc. etc.

Noha az Héjanos idegen apróbb Monétáknak foljása gyakrabb Parantsolatok általis keménjen tilalmaztatott, sőtt ezen Parancsolatokat által hágók pénzek el vesztésével, s confiscáltatásával is büntettek, de ezen fenjítés és Tilalomnak, melljek által azon idegen pénznek ki kellett volna irtatni az országból kevés haszna tapasztaltatott, mert minden tilalmat és büntetéseket félre tévén a meg tiltott rossz pénzt bé hozni, a' jó pénzt ellenben az Fejedelmi Felségnek és Jobbágyoknak tetemes kárával is ki hordani meg nem szünnek; Melly dolognak okai midőn vizsgáltattak vólna az többi között tanálkozott Hogy az mindennapi Költséghez elkerülhetetlen kivántató aprobb Monétában nagy Szükség vagyon: Második főképpen való oka pedig ez: Hogy az országbéli mostani apróbb monétára ollj csekélj ezüst adatik, hogy nincs mit látni rajta azértis ezeknek formáját főképpen az Köznép Nehezen vagy nemis külőmböztetheti a' meg tiltott kilső pénzektül erre való nézve más több Potentiák példájok szerént kik tudni illik hasonló indulatból régtül fogva önön köz javainak nagyobbitásival apróbb Monétákat (:melljeket Közönséges Német Njelven SchiedMüntznek neveznek:) tiszta rézből veretnek, azon kevés ezüstet pedig mellj ennekelőtte ezekre fordittatván idővel semmivé lett sokkal jobb haszonnal Nagyobb Monétákra forditják.

Mi is Kegyelmessen el tekéllettük hogy ezentul valamint Austria, Cseh Ország és egyébb birodalmunkban, ugy Magyar Országbanis azon apró (Schiedmüntz nevezető:) Monéták Kraiczártul fogva kis pénzig ugy mint edj Kraiczár, fél Kraiczár, kis pénz és Gröshl névő pénz (:mellj 1741-ik esztendőbéli 32-dik Articulus[9] szerént Magyar Országban is kelendő ugy kis

[6] Uott — 1761—1771. 12—13. old.

[7] A keltezés: 1761. december 22.

[8] KÁL — uo. 1761—1771. 34. old.

[9] A törvény szövege: „Azt, hogy a Morva őrgrófság Gröschlnek nevezett pénze, mely a most említett tartományban forgalomban van, Magyarországon is árfolyamot nyerjen, s a hadi pénztáraknál is elfogadtassék, mint igazságos és helyes dolgot,

1 § Továbbá, hogy az országban használt garas, poltura és dénár nevű kisebb pénz a még szükségesnek látszó mennyiségben veressék: Ő Királyi felsége kegyelmesen megengedi." Csiky Kálmán—Márkus Dezső: 1740—1835. évi törvénycikkek. Budapest, 1901. 39.

pénzek mellyekből öt tészen edj garast:) az időnek szükségéhez képest és nem fellettébb való Számmal tiszta rézből verettessenek és kelendők legyenek. Hogy pediglen az kilső tilalmas Monétáktul annál könnjebben külömböztethetvén ezek miatt származható kárai az Jobbágyságnak el távoztathassanak Kegyelmessen rendeltük hogy ezen emlegetett monétáknak formaihoz a'mint alább külömb-külömb ki njomatva látni nem csak Nagyságoknak mértéke, de kilső ábrázati és formái is alkalmaztassanak kiknek végben menetelek éránt telljes hatalmunknak Authoritásával kivánjuk és parancsoljuk edjszersmind. Hogy az elöl számlált apró monéták az közönséges kereskedésekben, vagyis vásárlásokban minden vissza vonjás nélkül kelendők legyenek, de tetemessebb fizetésekbe ne adassanak nagyobb számmal mint az eddig járó közönséges apró Monéta pénzekbül. Többnjire az 1740. Esztendőbéli és más e'féle ki adatott njilván való parancsolatokat ujabb emlékezetbe hozván hozzá adatik azis hogy ezutánis az olljatin meg tiltott pénzeknek Confiscatioja fennt marad, és a' kik aztat bé mondják ha 25. ft-okat azon pénznek summája még nem hallad a'mennji el olvasztatván abból kijön az övék lészen, az kik pedig ezen parancsolatot továbbis vakmerőképpen által hágják és főképpen csalárdságban tapasztaltatnak az olljanok dolga meg itéltetvén testi vagy halálos büntetés alá vettetni fognak minden kegyelem nélkül. Amintis ezen dologban kegyes igyekezetünk és szándékunk be telljesitetni fog valósággal. Költ Bécsben 16. Martii Aö 1761.

Maria Theresia — Groff Pálffy Mihály M. P.

L. J. — Jablanczi Josef M. P.[10]

1762. 26. Januarii érkezett Currens.

Isten Minden jókkal áldja meg Kegyelmeteket.

Jelentik azomban a' Biráknak, hogy mivel már az Veres pénz a' portio fizetésben acceptálni fogják ugy só árában is beveszik azért annak foljasatul semmit ne irtózzanak sem a Birák sem pediglen a Lakosok hanem bizvást akar minémü foljó pénzt a joszagukért bé vehetik.[11]

Anno 1762. Die 1. Julij érkezett Currens.

Most folyó Esztendőbenn Junius havának 23ik Napján T. N. Vármegyénknek tartatott Particularis gyülése alkalmatosságával mi dolgok végeztettenek el alább irandó punctumok szerint hogy ki ki mihez tarthassa magát, és következendő kárait el távoztathassa; a végre currentaltatik.

I^mo^ Fölséges Királyi Heltartó parancsolattya szerint ujabban currentáltatik, és minden Nemes Vármegyékben Lakosoknak tudtára adatik: Hogy a réz pénzt magok Jószágaiknak elvesztése alatt kiki köteles lészen el venni; illy móddal: Hogy Summáit ha valaki el ád és hat garast adnak neki, az hatodik garast Rézpénzül tartozik elvenni; értvénn ezt forintokrais, hogy minden hatodik forintot réz pénzül köteles lészen fel venni nagy büntetés alatt.[12]

1762. nyarán.

Felséges Apostoli Királyunk parancsolattyára Carolius *vulgo Carlin* Arany pénz az országban folyó pénznek publicaltatik. Annak kissebje 4. Rként és 36 x az előtte való 9. Rként és 12 x tészen.[13]

1763. febr. 24.

Ezentul a veres réz polturákat és garas pénzeket is tartozzanak el venni az Lakosok, úgy nemkülömbenn a Raguzáni Denár nevü Horvát országi vörös rézpénzt is a mellynekis nem sokára folyása fogh lenni.[14]

[10] KÁL — uo. 36—37.
[11] KÁL — Uo. 40.
[12] KÁL — Uo. 48.
[13] KÁL — Uo. 49. Dátum nincs, de valamikor 1762 nyarán íródott. RKent = rénes forintokként.
[14] Raguza (jelenleg Jugoszláviában). KÁL — Uo. 71.

1763. die 21 Aug. Érkezett Currens.

Jelentetik harmadszor: hogy mivel valamelly hamis pénz verő Zsidók találkoztanak, akik azon 6 ftos és 12 ftos Souveraindor nevezetű Fölséges Aszszonyunknak formajara hamiss Aranyakat koholtanak, mellyeknek nagyobb része ezüst meg levén aranyozva, mellyeket e következendő jelekrül lehet meg ösmérni.

1mo Hogy Fölséges Aszonyunknak Ábrázattya rajta nagyobb legyen mint az igazon.

2do Nyolcz gránnal könnyebb az igaz Aranynál.[15]

3io Vastagabb az igaz arannál.

4 A pengése is más forma, mivel az hangzattya tompább mint az igaznak.

5tó Hogy azon Aranynak környületin a minemü bötük vannak mellettek punctumok nintsenek.

6tó Hogy G helett C Találkozik rajta.

7mo Hogy ezen Syllaba helett *Brab*, illy képpen találkozik rajta Bra.b.

Jol meg visgállyák azért az ollyatén Aranyakat beszedők, mivel az ollyatén hamiss aranyaknak belső ára nem megyen többre 2 ftnal es 44 xr.

Jelentetik azon fellyül hogy Fuldoviai Püspök[16] és Apatur Fridericus nevü Herczegnek a Forintossai, es két Forintossai, Eő Fölségének azon Speciesü Monetajaval a belső mivoltara nézve meg eggyezvén annak szabadfolyasa Hazánkban Ő Felségetül megengedtetett legyen.[17]

1764. 4 Februarii.

Az külső országokbani Aranjoknak mivoltokról szólló Manifestum érkezett hogy mellyek mennyit érő a végre hogy ámbár mindeddig Hazánkban nem igen láttattanak, ha idővel mind azon által hozzánk is béjutnak az Adók s vévök vélek meg necsalatkoztassanak módjuk Rendjek[18] a következendő.

	Ft	x
1° Régi Franczia Országi dupla Louis dór tészen	14	36
2° Franczia Országi Közönséges Louis Dór tészen	7	02
3° Még más féle Franczia Louis Dór	8	34
4° Franczi czimer alatt lévő Louis Dór	7	37
5to Spanjor Négyes Doppia tészen	28	25
6to Spanjor Dupla Doppia	14	12
7° Spanjor folyó Közönséges Dopia	7	06
8° Portugalliai Négyes Moidor tészen	28	53
9° Portugalliai Dupla Moidor tészen	11	34
10° Portugalliai Közönséges Moidor	5	45
11° Portugalliai Duplon Testons tészen	30	46
12° Portugalliai Közönséges Testons	15	28
13° Portugalliai Testons	7	41
14° Bavariai, Pfalcziti, és Vürtembergiai Carolin tészen	8	52
15° Bavariai Pfalcziti, Vürtembergiai fél Carolin	4	26
16° Bavariai egész Maidor tészen	5	54

Más féle Aranjok pediglen a'melljek edj Aranynak az árát fel nem érik és nem kelendők és másutt el sem vétetnek, egyedül az ő Felségének pénz verő Házaiban, és jelessül következendők utánuk ki tétetett Áron ugymint.

1° A Franczia fél Louis Dor nem vétetik fölljebb el hanem	3	31
2° A Spanjor fél Dopia vétetik el	3	33
3° Fél Moi Dor vétetik el	2	56
4° Egy ötöd rész Moidor vétetik el	1	07
5° Egy negyed réz Teston vétetik el	3	52
6° Egy Nyolczad réz Teston vétetik el	1	56
7° Fél May Dor vétetik el	2	57

[15] Grán = granum, régi súlymérték, mely 0,0729 grammnak felel meg.

[16] Fulda püspöki székhely az egykori Poroszországban.

[17] KÁL — Uo. 86—87.

[18] Nehezen olvasható két szó, de lényegében az egyes monéták átértékelésének rendjéről (új értékéről) van szó.

Ha azért illjetén Aranjok jutnak kivált képen a' kereskedőknek kezéhez tehát ő Felségének ezen Manifestuma által ki adatott módhoz alkalmaztassák Magukat, másként kárát vallják.[19]

1764. 29. Febr. Currens.

Ugyan azon Fölséges Tanácsnak Intimatuma erkezett a felől is, hogy mivel Cseh Ország a Kappan nevü Papiros pénzt vissza kivánnya váltani, melly, az országbúl való, azért a kiknek ollyatin irássaik volnának Prágában azok hellyett kész pénzt nyerhetnek.[20]

1764. 18. Sept. currens.

Végtére azonban említett Felséges Királyi Heltartó Tanács által intimáltatott az hogy az jövő 1765dik Esztendőbéli 8ber Havának első Napjáig lészen még meg engedve foljása a kis pénzeknek, krajczároknak, és Polturáknak legyenek azok ő Felségének a' vagy más kilső Királyoknak, s Hatalmaknak az ö Monetái de azután fognak devalváltatni és nem fognak az után elkelendők lenni, igyekezzen azért minden renden lévő abéli ezüst pénzet veres penzekért krajczarokért és polturákért felváltani, fölváltadhatván azon Moneta a' pénzverő Házakban só Házaknál, Harminczadokon, és Vámokon.[20a]

1765. 28. September currens.

Ugyan fellyebb emlitett Fölsiges Helytartó Tanácsnak Rendelésibül jelentetik az Biráknak és Községnek, hogy Felseő Austriában bizonyos Személy által veretet hijános mértékü, és első tekintettel is az jó, és igaz Aranytúl külömböztethető Suverény mind egyes, ugy dupla Aranyok tanálkoznak, kiket csak onnan is megh lehet üsmérni, hogy az igaz Súverény Aranyoknál sokkal könnyebbek; kiki azért tulajdon kárának el távoztatására az ollyatin hibas Aranyoktúl ójja és őrizze magát.[21]

1765. 19. 10br érkezett Currensnek tenora következik eképpen.

Isten minden jókkal áldja meg Kegyelmeteket!

Elsőbbeny jelentik az Biráknak, és az egész községnek, hogy tanáltatnak, mind egész, mind fél, azaz mind Tizenkét, mind hat forintos Szuverény hamis, és hiányos Aranyak, 1759dik esztendőnek fel jegyzése alatt vertek, kiket az Igaz Szuverény Aranyaktúl onnan lehet külömbeztetni, hogy ezen hamis Szuverények valamennyire vastagabbak, és élesebb hangjok vagyon az pengetésben, de ezeken a hamisságokat meg mutató jeleken kivül meg lehet őket onnanis ismerni, hogy a környékezeteken lévő betűk, és Czikkelek hibássan, és nem oly szép rendel, s egyenességgel, mint az Igazakon vannak téve az Czimer tetein lévő Korona mód nélkül nagy, ez az környikes betük helit el foglallja az más ódalon lévő Korona penig nagyon magas.

Ezen hamis, és hibás Szuverény Aranyokon kívül tanálkoznak hasonló hamis, és hibás Mariasok, kik Nagy emlékezetű Ferencz Császár Fölséges néhai Corregens urunk Ábrázattyát 1764dik Esztendőnek fel jegyzésével viselik ezen hamis Mariasoknak az Igazaktúl külömböztetésit hangjárúl lehet tenni, de ez mellett gyengeségekről is meg ismérszenek, mert könnyen hajlanak, könnyen el is tőrnek.

Azért kiki önnön kárának távoztatására az illyetin mind hibás Szuverény Aranyaktúl, mind Máriásoktúl őrizkeggyen, és az mennyire maga szemihez, s értelmihez nem bizik minek előtte el vegye nálánál tudósabbaknak azokat mutassa, s Tanácslásokhoz magát szabja.

Az Biráknak penig különössen parancsoltatik, hogy akar kinél emlitett hibás Máriásokat láczatos summában tapasztalni fognak, azon személyt azonnal letartóztassák, s jó őrizet alatt Pestre be vigyék jószágát azomban, és minden eszközit megvisgállyák, igazán jegyzésben s irásban vegyék annak specificatioját penig tüstént nékem meg küldgyék.[21a]

1766. 1. Aprilis currens

Mind egész, mind fél Süverény hibás Aranyaknak kik 1759 esztendőben ravaszul koholtattak, roszszaságát, és miképpen kölletik külömböztetni az igaz Suverény Aranyktul előbbeni

[19] KÁL — Uo. 99—100.
[20] KÁL — Uo. 105.
[20a] KÁL — Uo. 116—117.
[21] KÁL — Uo. 149.
[21a] KÁL — Uo. 155.

Currensemben le rajzoltam,[22] kiki azért jól vigyázzon azon Aranyakon lévő bötüknek állásira, és punctumok helyheztetésire, melljekben ha mi rendetlenséget tapasztal, azon tudhattya, hogy hamis Süverény Arany, azért el ne vegye.

Siffer Sebestyén, Milnerin Ilona, Sifferim Éva, Joanka Thrési, Rapl György, és Raplin Ersébet Budai lakosok hamis pénz verésben nyomossan Gyanossak, ugyan azért megis kinoztattak, és azzal Felséges Koronás Királyné Aszszonynak minden Tartománnyibúl örökre ki tiltattak, úgy hogy három holnapok alat ki mennyenek, és fejek vesztések alat viszsza jőnni ne merészelljenek: Ezekre azért az Birák jól vigyázzanak, és Heljségekben mullatni is őket ne engedjék, ha penig három holnap mulva valahol meg láttatnak azonnal megfogattassank és az Nagyságos Vármegye Tömlöcziben vitessenek.[23]

1766. 1. Junii currens

Az is rendeltetik Eő Felsége által hogy az előtt folyó apró pénz kraitzár és Poltura a kinél még maradott, hogy abbol tellyességgel a Szegénység kárt ne szenvedjen, vitettessenek a Só Házakhoz bé fog vétetődni három kettőért ez 15^{dik} Majustol fogva 15^{dik} Augusztusig.

Minthogy hamis Aranyakat tsináló emberek találkoztak, hogy az község tudja magát mihez tartani, imé leiratik azoknak minemüsége. Az egész Sufferinoknak a Királyi képeknek ruházattya hibássan van kitéve sok részeiben különőssen, az mellyin, haján, és koronáján a melly igen fel tétetett, és az hajával edgyütt levegő égben áll, mintsem az fejire helyheztetve. Az másik oldalon pedig az czimerén fellyül tetetett Császári ház Koronája nem jól van ki formálva, igen nagy, és köziben négyen a kőrül való irásnak, csak nem az karimájáig, az kőrül való irás is egyenetlen, és helytelen betükbül álló, az kiben is vannak sok látható és észre vévő hibák, ugy mint a kép oldalán a M szintén éri Eő Felségének az ruházattyát, az A betüben nintsen keresztül való vonás, az Gratiát jedző betü hejet 6 vagyon téve, ezek után az I: M-P. után a P lábához tartozandó punctum nincs utánna téve; ezek után kővetkezik a második G helyet is a Hungban C vagyon és az Hung és Boh után sintsenek a punctumok; ugy az másik oldalán is Brabán helytelenűl az A és az utolsó B. között tett punctummal meg szakasztatik.

Az hamis fél Sufferinokon találkoznak az egyik Sufferondokon talált hibákon kivül az király képben formátlan, Kővér nagy fő és a helet, hogy a korona a főn nyugodna messze van a főtől, hasonló képpen fűg az levegő égben. A tulsó oldalán a Császári háznak házi koronája felett, nagy és messze fel felé helyheztetett, a négy vége a Burgundiai keresztnek formátlanok, és az igazi monétáktól meg kűlömböztethető keresztek. Találtatnak hasonló képpen a kőrűl való irásban is látható hibák, tudni illik a két oldalán az M és A után vannak punctumok az mellyeknek az R után kellene lenni és az A is nints keresztül vonva hanem tsak ollyan mint az alá forditott V a punctumok is mellyeknek kellene lenni a T. A. és D. után, hasonló képpen az Arch. Aus Burg: és Brab fél szókban mindjárt az első fél betü után, oda nem illő punctum van téve. Végtére mind az egész, fél hamis Sufferondokon a királyi kép vállának el vágásában helyheztetett R betü melly a Gravertir nevét jelenti el vagyon hagyva.[24]

1766. 20. Sept. currens

Felséges Aszszonjunknak múlt Esztendőben hirdetet Kegyelmes patentalis Levele Mellet az Ezűst Talléroknak hazánkbúl ki vitele keménj büntetés alatt tilalmaztatott, most újra mind azoknak mind pedig az fél forintosoknak is ki vivése a Lengyel Ország Ezüst Talléroknak penig elvétele ugy Hazánkban folyása egyátaljában tiltatik.

Az Helységeknek Birái, és Lakossi azért Felséges Aszszonjunknak ezen tilalmazását meg értvén annak meg tartását (:ha károkat távoztatni kivánnják:) jobágyi örökös hivségekhez képest előttök mindenkor hordozák.[25]

1767. 3. Januarii currens

Tuttára adatik az Heljségek Biráinak, és Lakossainak hogy Hazánkba be hozattattak három rendbéli Lengyel ezüst pénzek; ugymint harmincz krajczáros ismét két és fél krajczáros, és három s három Negyed réz krajczáros, nem külömben Bavarus ezüst pénz tizenhét Grajczáros,

[22] Nincs rajz az előző currensben, a szolgabíró a hamis pénzek leírására gondol.
[23] KÁL — Uo. 162—163.
[24] KÁL — Uo. 167—168.
[25] KÁL — Uo. 187.

mind az Lengyel mind az Bavarus emlitett pénzek ez folyó 1766^{dik} Esztendőben verettettek; demivel mind ezüstire, mind nehezségére nézve hijánosok azért Fölséges Aszszonjunk kegyelmes parancsolatja mellet foljások és vételek telljességel tilalmaztatik; Az iljen pénzeket azért ha magok kárát nem kivánnják az Lakosok, el nevegyék.[26]

1768. Martius 7-dik Napján.

Isten minden Jokkal aldja meg KKet

Mtghos Personalis és Administrator Urunk ő Nagysága igyenes rendelésibül bizonyos Publicumokra nézve folyó Martius holnapnak 21-dik napján Pesten G. Gyülés tartatik, mellyet köztök lakos Urakkal közöllyenek. Találtatnak ólmos 20 xrczarosok hibássak 1765dik esztendőben verettettek, mellyeket a pengesrül es hajtandósagarúl meg ősmerhetni.[27]

1768. 31. Martii érkezett Currens.

Isten minden jókkal álgya meg Kglteket!

Tegnap tartatott Gr Gyülésnek[28] alkalmatosságával köz hiré tétetett Felséges Királyi Helytartó Tanácsnak Kegyes parancsolattja melljben jelentetik, hogy 1758^{dik} Esztendőben álnokul veretett hamis Suverénjek vannak kik valóságos voltokban csak 8 1/2 érnek azokat penig onnan lehet meg ismérni hogy mind az ábrázat mind az felet lévő korona rajtok rendetlenül vagyon de az körnjikes betükis helytelen vannak kitéve és nevezetessen ezen ki tétel Dux Burgundia eképen láczatik DUX BUR.G[29]

1768. 27. Máj. currens

Még 1755^{dik} Esztendőben Felséges 14^{dik} Lajos Franczia Királynak fél forintosai Hazánkban foljásában meg allitattak, sőt el tiltattak az miat mivel valóságos értékekben csak 25. xt érnek ezeknek azért el vételitül az Helységek Lakossai magokat őrizék mert az kik ezen már régen meg tiltatott pénzel vagy kereskedésben vagy másképen élni kivánnak az példás büntetést elnem kerülik.[30]

1768. 4ta Julii érkezett Currens

Isten minden jókkal álgya meg Kegyelmeteket!

Tetzet Fölséges Koronás Királyné Aszszonyunknak azon obligatorialis Leveleket mellyeket múlt háborús Esztendőknek Cseh és Austriai Tartományok magok között végzett kezesség alatt Ő Felségének akkori nagy hasznával szerzettenek és Conpont nevezet alatt köz kereskedésben bocsájtottanak folyásokban telljességgel meg állitani ki bocsájtot illj Kegyelmes Rendeléssel hogy tudni illik tartoznak azok kinél Conpont Levelek vannak jövő Julius Holnapnak utolsó napjáig Bécsben felül jelentet Tartományoknak Deputationalis Cassajánál Conponjokat bennek foglalt mind tőkét mind Interes pénzeknek fel vételire be mutatni vagy az Királyi Bankóban azokat elcserélni. A kik pedig ezen idő alatt Conponjokat be mutatni vagj el cserélni el mulatnák továbbá utolsó Juliustól számitott edj Esztendő hat hét és három napok alat egyedül az Deputationalis már emlitett Cassánál meg jelenthetik magokat Componjokat oda beis adhatják, de tőke pénzeknek Interesét Julius Végitül kezdve nem fogják venni: Azok végtére kik ez idő alatt is Conponjokat be nem adják továbbá Conponjok sem vétetődik el és azokban foglalt tőke pénzektülis elmaradnak.

Parancsoltatik azért az Biráknak hogy ő Felségének ezen kegyelmes rendelését Heljségekben lévő kereskedőknek is tudtokra adják mások előttis közönségessen hirdessék hogy e szerént ki ki következhető kárát jó idején eltávoztathassa.

Moguntiniai Electornak abrazattja és Czimere alat tanálkoznak némellj rosz husz krajczárosok kik valoságossan csak 2 1/2 krajczárt érnek, ezeket az igazaktul lehet külömbeztetni mivel rajtok mind az ábrázat mind a' czimer nem heljessen ki ülő nincsen is ollj mélysége mint az igazakon de egyéb iránt az az fő jel hogy az illjen huszasoknak rezes szine látzik.[31]

[26] KÁL — Uo. 191.
[27] KÁL — Uo. 220.
[28] Generális gyűlés.
[29] KÁL — Uo. 221.
[30] KÁL — Uo. 224.
[31] KÁL — Uo. 226—227.

1769. 23. May érkezett Currens.

Felséges Aszonjunknak Kegyelmes Parancsolatja szerént jelentetik az Heljségek Lakossainak hogy Prussus Tallérok melljek 1765. 66. 67. és 68*dik* Esztendőkben verettettek meg visgáltattak és szabott nehézségén kivül lévén hibássaknak tanáltattak ugy hogy könjöségek miat száz forintokon maid, sőt töbnyire Öt forintok el fogynak azért a Lakosok önnön károknak távoztatására azon Tallérokat elnevegyék.[32]

1769. 22. Aug. érkezett Currens.

Velenczében verettek ezüst tallérokat kiknek egyik oldalán vagyon Szüznek ábrázatja, az abrazat körül pedig ezen szók: Respublica Veneta; masik oldalán vagyon ember abrazatú Szárnyas ülő oroszlány, ki első job lábára fekvő ki nyitot könyvet tart, ezen álatnak környülötte ezen szók vannak: Aloisio Mocenico Duce az állat alat pedig vagyon im ez 1.7.6.8.[33]

1770. 24. Januari érkezett Currens.

Isten minden jokal álgya megh Kigyelmeteket.

Feles, es tetemes dolgoknak el intezhetesere nézve teczet Méltóságos Personalis, es Administrator Urunknak eő Nagyságának ez folyó Januarius Holnapnak huszon kettődik Napjára Pesten tartandó Generalis Gyülést kegyessen rendelni. Mihelyt azért veendik az Birák ezen Currentalis Levelemet azonnal önnön Földes Uraikkal és Azoknak Tiszteivel, ugy Közöttök lakos Nemes Uraimékal közölni el nem mulassák.

Muszka Országban folyó penz Ruble nevezetü az mindazonáltal mivel nevezetes, és feles granamokban hibanyos el vétele megh tiltatott, a Szeginségh azért főképpen jól vigyázzon, hogy ezen pénznek el vételivel kárt maganak ne szerezen.[34]

1770. 12. Februarii érkezett Currens.

Muskoviai Ruble nevezetü ezüst pénz (: mint már az előtt jelentettem:) mivel külömbözik joságában közönséges folyásbul ki tiltatott az jo érczü csak egy frt es 31 1/4 réz Xr ér ha mind azonaltal valakinél találkozna, szabadossan helyes pasualis level mellet Martiusnak első napjaig ki viheti az Országbul vagy Cameralis csere házakhoz be adhattya ottan tisztitot Markja a fl 23 X 15 tisztitatlan Markja penig a fl 17 X 38 - 1/4 be vetetődik.[35]

1770. Máj. 17. érkezett Currens.

Fölséges Prussiai Kiralynak Haromrendbéli pinzei kereskedők által Hazánkban ugy bé hozattak, mind az Harom Ezüst, egyik rendbelinek egy felől Prussiai Király Abrazattya vagyon mely kőrűl illyen Irás Lácszatik Fridericus Brussorum Rex mas felől ket kis Rozácska közöt eképen ✿ 12 ✿ ki tet szám azalat Nemet Nyelven Deák betüvel Einen Reich Thaler vagyon fel téve is még alatta 1765. némelyiken 1766. hol 1767 hol pedig 1768. ezen rendbeli ezüst pénzek 10 Grajtszarosok es ha közülök tizenkettőt öszve tészek, tehát két forintos tallerra számláltatnak. Másik rendbeli ezüst pénznek egy felin hasonlóképen Prussiai Kiraly Abrazalatot az abrázat körűl pedig Fridericus Borussorum Rex irva látczatik más felin két Rózácska kőzőt vagyon szám eképen ✿ 6 ✿ alab pedig Deak betükkel Einen Reichs Taller az alat 1766, illyen ezüst pinzek husz Grajtsarosok és közülök hat öszvetéve tészen két forintos tallért, mivel nagyobbak. Harmadig rendbéli nem külőmben ezüst pénznek egyik felin Prussiai Király Abrazoltatot és körül az abrazat mellet vagyon Fridericus Borussorum Rex másik felin két Rozácska kőzöt vagyon szám igy ✿ 3 ✿ aláb Deák betükkel Einen Reichs tallér alul 1767 hol pedig 1768 ezen Nimet szok es Esztendőbeli szám vagynak alul őszve csatlot olaj és Laurus agacskakkal környül foglalva ezek leg nagyobbak és negyven grajczarossak ha hármat őszve tészek két forintos tallért érnek.

Parancsoltatik azért az Biraknak hogy Helységbéli Lakósok előt ezen volta képen le abrazolt három rendbéli pénzeket Hirdessék hogy Hazankban folyamotta az mint már előbbi

[32] KÁL — Uo. 256.
[33] KÁL — Uo. 261.
[34] KÁL — Uo. 279.
[35] KÁL — Uo. 282.

Currentalis levelemben jelentettem mivel hibányosok, telyessiggel meg allittatott es azoknak el vétele tiltatik.[36]

1770. 6. July érkezett Currens

Külső Országokbúl Hazánkba bé botsájtott és folyásban lévő Tallérokkal Forintokkal nyereségre kereskedni nem szabad, azon pénznek elvesztése, és büntetés alatt; a'ki penig az illyen pénzt öszve szerzőket és vélle nyerekedőket bé fogja jelenteni azon confiscalásra jutó pénznek harmadrésze nekie adatik.[37]

1770. Aug. 5. érkezett Currens

Imperiumbeli Rendek fél forintos formára négyszőgletre őszve fonot Laurus Agakat reajuk abrázoltatván husz grajczárosokat mostanában verettek melleknek fólamottya Hazánkban meg nem engedtetik sőt be hozás is Confiscálás alat tiltatik.

Helysigek Lakossaj azért hanetalán alattomban mar bé hozattak illyen Husz grajczárosok tűlök őrizkedgyenek és elne vegyik és akiknél tapasztaltatnak Előljaroknak adgyák fel azok pedig nékem kőtelessek be jelenteni.[38]

Anno 1770. 11. Aug. érkezett Currens

Isten minden Jokkal algya meg Kegyelmeteket.

Moskvaj Birodalomban Uralkodó Fölsiges Koronás Fő által veretetet Rubl nevezetü pinz mivel belső értékben hijányos, mind nemet mind Cseh Országbúl kitiltatot, és Hazánkbúl azon pinznek el vétele jövő Augustus Holnapnak kezdetivel tilalmaztatik.

Ezen tilalom szerint Helységeknek Lakossaj meg nevezet Rubl penzt akar mely alkalmatosságokban el venni ne merészellyék külőmben kár mellet büntetéstis mind tilalom által hagyok várhatnak magokra.[39]

*

A közölt currensek híven tükrözik egy alföldi magyar város (Kecskemét) adminisztrációs tevékenységét az egyre bonyolultabbá váló pénzforgalommal kapcsolatban. A fenti források publikálásával hazai pénzforgalmunk monográfiájának megírásához kívántunk adatokkal szolgálni.

Kőhegyi Mihály

GELDGESCHICHTLICHE DATEN AUS DER ZEIT MARIA THERESIA'S (1759—1770)

Der Rákóczische Freiheitskampf 1703—1711, der Türkenkrieg 1716—1718, sowie der polnische Krieg 1733—35 hatten die Finanzkraft der Monarchie vollkommen erschöpft. Diese Kriege hatten wesentlich die Einführung der schon früher verkehrsfähig gemachten, mit Zahlungskraft ausgestatteten Wertpapiere vorbereitet. Zur Eliminierung des, durch den sog. Siebenjährigen Krieg (1756—63) aufgetretenen Geldmangels, emittierte die Wiener Stadtbank 1761 verzinsbare Obligationen ohne Zwangskurs, aber schon am 1. Juli 1762 wurden unverzinsbare Staatsnoten zu 5, 10, 25, 50 und 100 Gulden in Verkehr gebracht. Unter dem Druck der schwierigen Finanzlage kam auch die zweite Auflage, ebenfalls während der Herrschaft Maria Theresia's heraus.

Der Autor veröffentlicht in diesem Artikel die Finanzverordnungen dieser Zeitspanne. Diese wurden seitens der Zentralregierung nämlich an jedes Komitat abgesandt. Es war die Pflicht der Vicestuhlrichter und Amtsrichter diese der Bevölkerung zur Kenntnis zu bringen. Die Rundschreiben sind wohl in Verlust geraten, aber die würdigen Vorsteher der Stadt Kecskemét kopierten sie in dicke Folianten, damit sie später — im Falle von Strittigkeiten — als Beweismaterial dienen konnten. Mit Hilfe dieser bekommen wir guten Einblick in die Finanzverordnungen Maria Theresia's und mittelbar in ihre gesamte Wirtschaftspolitik.

[36] KÁL — Uo. 293.
[37] KÁL — Uo. 296.
[38] KÁL — Uo. 300.
[39] KÁL — Uo. 301.

DATA TO THE MONETARY HISTORY OF THE AGE OF MARIA THERESIA (1759—1770)

The financial resources of the monarchy were completely exhausted by repeated wars (Rákóczi's Insurrection, 1703 to 1711; the war against the Turk, 1716 to 1718; the war in Poland between 1733 and 35). The introduction of securities as means of payment, made negotiable previously, was practically prepared by the wars. In order to overcome the impecuniousity, due to the Seven Years' War (1756—63), in 1761 the Wiener Stadtbank emitted interest-bearing bonds, without obligatory rate, and as soon as the 1st July 1762, Treasury-bills, free of interest, in denominations of 5, 10, 25, 50 and 100 florins, were issued. The monetary difficulties made a second issue necessary during the reign of Maria Theresia.

The author publishes herewith financial decrees of this period. The decrees, passed by the central government authorities, were sent to every county, where the sub-prefects and sheriffs were obliged to declare them to the public. These circulars (currens) were lost, but the worthy aldermen of Kecskemét had them copied in thick folio volumes in order to preserve them as proofs in doubtful cases. With their aid we have an insight to the financial dispositions of Maria Theresia and, indirectly, to her whole economic politics.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Néhány Árpád-kori pénz összetételének vizsgálata

Hazai irodalmunk fehér foltját képezi a középkori pénzek kémiai összetételének vizsgálata, ami pedig igen sok kérdésre adhat választ. Gondolok itt elsősorban arra, hogy római ezüstök sisciai veretének[1] sorozatos vizsgálatával arra a következtetésre jutottam, hogy egy-egy összetételt, egy bizonyos időszakban (esetleg évben?) vertek. Ezt még alátámasztotta a verdebélyeg betűjelzése is. Ez adta az ötletet, hogy középkori magyar pénzek vizsgálata hasonló célra vezetne. Arra ugyanis nincs mód, hogy az összetétel alapján következtessünk az ezüstbánya helyére, hiszen az ezüstlapkákat már ötvözött ezüstből készítették. Ezt az ötvözést a kémlész (későbbi kémikus!) végezte a kohászok munkáját egészítve ki. Ezek a kémlészek voltak felelősek a pénz nemesfémtartalmáért, annak javításáért vagy rontásáért. Minden nemesfémbánya rendelkezett kémlésszel és kohásszal.[2]

A CNH. 1 — melyet első magyar pénznek tartunk! — érdekes módon bizonyult esztergomi készítménynek, vagy legalább is nagyrészt esztergomi veretnek. Megvizsgálva számos CNH. 1 veretet, a következő összetételt kaptam:

Alkotó	%	Spektrográfiai elemzés adatai[3]
Ag	80,0	főalkotó
Cu	16,0	főalkotó
Pb	1,0	—
Au	0,5	nyomokban
Bi	0,5	nyomokban
Zn	1,0	—
Fe	0,5	nyomokban
Sn	0,1	nyomokban
Si	0,2	nyomokban
Mg	0,1	nyomokban
Sb	0,1	nyomokban
Ni	—	nyomokban
	100	

Majdnem pontosan ugyanazt az eredményt adta annak a kis ezüströgnek a vizsgálata, mely az esztergomi vasútállomásnál levő Kovácsi plébániatemplom főhajója alatt levő ezüstöntőkemencénél került elő.[4] A csekély eltérés csak abban mutatkozott, hogy a réz 18 % és az ezüst 78 % eltérést mutatott. Ilyen nagyarányú egyezés már nem enged meg feltételezést. Azonban ez a vizsgálat döntő volt még egy szempontból: éspedig, hogy a CNH. 1-et nem csak egy

[1] Kéziratban. A vizsgálatokat elsősorban bronz aprópénzeken végeztük el és az eredmény ugyanaz volt mint az ezüstöknél. Érdekes technológiai eredményeket kaptunk a vizsgálatok során, melyeket még más verdékkel is hitelesíteni ugyancsak ajánlatos lenne. Ezekhez a vizsgálatokhoz azonban csak olyan pénzeket lehet használni, melyek megrongálódnak vagy megsemmisülnek. A vizsgálatokat 1958-ban néhai prof. Schleicher Aladárral kezdtük, aki számos tudományos intézetnél tudott jelentős vizsgálatokat elvégeztetni.

[2] Említeném az Aranybullát, de hosszú sora lenne azoknak az okleveles adatoknak is, melyek a Felvidéki bányavárosok irattáraiban maradtak fenn.

[3] A Nehézvegyipari Kutató Intézet a vizsgálatokat 4048/67. sz. levelükben közölték. A feldolgozott anyagot a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára bocsátotta rendelkezésünkre. Ezúton is köszönet az Intézet munkatársainak.

[4] Kovácsok és pénzverők faluja plébánia-temploma kétharmadrészben az esztergomi vasútállomás sínhálózata alatt van. A főhajóban került elő a szűztalajnál a lemélyesztett ezüstöntő-kemence, mely koraközépkori fémkohászatunk egyedülálló emléke. Feltárását végezte 1954-ben Szepessy Géza és Zolnay László, majd 1955-ben Méri István és Szabó Endre. — Arch. Ért. 1965. 2. szám. 148. old. Uo.: közli a 158—59. lapon Szepessy Géza felvételeit a kemence feltárásáról és a rétegrajzot a kemencével.

Régi pénzérmék spektrográfiai elemzési adatai

Alkotó %	Boríték száma											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ag	főalkotó →											
Cu	főalkotó →											
Pb	X →											
Au	nyom.	0,0X	nyom.	0,0X–0,X	→		nyom.	0,0X	nyom.	0,X	→	
Bi	0,0X	0,0X	0,X	0,0X	0,0X	0,0X	0,X	0,X	0,X	0,0X	→	
Zn	0	<	0,01	→						0,0X	→	
Fe	0,0X →											
Sn	nyomokban →									0,0X	→	
Si	nyomokban kimutatható →											
Mg	nyomokban kimutatható →											
Sb	nyomokban kimutatható →											
Ni	nyomokban kimutatható							0,00X–0,0X	nyom.	0,00X–0,0X	→	

A spektrográfiai felvételek ISzP—22 kvarc spektrográffal készültek. A mintát az érmék széléről vágtuk. Elektródok; szénelektród.
A gerjesztés adatai: egyenáramú ívgerjesztés az anyag anódnak kapcsolva, teljes elgőzölögtetést alkalmazva. Az elemzési adatok a feltüntetett komponensek koncentrációjának nagyságrendjére vonatkoznak, pl.: O,OX% ≈ 0,01–0,09%.

helyen verték, vagy nem csak egy műhelyben. Azt mindenképpen fel kell tételezni, hogy egy műhelyen belül azonos ötvözetetet használtak.

Ezen kezdeti eredmény után tettem kísérletet arra, hogy további ún. szúrópróba vizsgálatokat végezzek különféle Árpád-kori pénzeken, ami ilyen téren azzal a haszonnal jár, hogy egy vizsgálati alapot képes adni. Ezeket a vizsgálatokat a Nehézvegyipari Kutató Intézet egyik tudományos főmunkatársa (Dr. Bálintné okl. vegyész) végezte el.[5] A vizsgálatokat úgy végeztük, hogy minden egyes érme kis borítékba került és számozást kapott. Ez a számozás a következő volt: (kibővítve további korok ezüstpénzeinek vizsgálatával!):

1. I. Géza (1064—1074) dénár, 0,65 g súlyú, Unger: 12. CNH. I. 23.
2. II. Béla (1131—1141) dénár, 0,45 g súlyú, Unger: 43. CNH. I. 59.
3. I. Lajos (1342—1382) dénár, 0,46 g súlyú, Unger: 438. CNH. II. 94/a
4. Mária (1382—1387) dénár, 0,65 g súlyú, Unger: 453. CNH. II. 116.
5. Zsigmond (1387—1437) dénár, 0,47 g súlyú, Unger: 458. CNH. II. 121.
6. I. Mátyás (1458—1490) dénár, 0,65 g súlyú, Unger: 574. CNH. II. 232.
7. II. Ulászló (1490—1516) dénár, 0,60 g súlyú, Unger: 644. CNH. II. 272/B
8. II. Ulászló (1514) dénár, 0,60 g súlyú, Unger: 649. CNH. II. 278/a
9. II. Lajos (1523) L-K dénár, 0,64 g súlyú, Unger: 675. CNH. II. 308/a
10. II. Lajos (1526) K-A dénár, 0,50 g súlyú, Unger: 673. CNH. II. 306/a
11. I. Lipót (1674) K-B dénár, 2,95 g súlyú, Unger: 498.
12. I. Lipót (1703) K-B duarius, 0,65 g súlyú, Unger: 544.

Az így kibővített kutatóterület érdekes további következtetéseket enged levonni. Így ismert és aránylag pontos adataink vannak, hogy a középkor jelentős részében Európa legnagyobb nemesfémszállítója (és bányászója is!) Magyarország volt. A termelt mennyiséggel ellentétben a pénz anyagának rontása mind nagyobb méreteket öltött a Jagellók idején. Ekkor érdekes módon növekszik a Ni tartalom és a Bi is. Természetesen ez a mennyiség egy-egy érménél jelentéktelen, de nagy mennyiségnél már számottevő. Igaz ugyan, hogy a közelmúltban elhunyt Lányi Béla professzor arra hívta fel figyelmemet, hogy ezt a tényt nem szabad okvetlenül pénzrontásnak tekinteni, mert a Ni növekedése egy bizonyos határig a pénz kopását és

[5] Nagy kár, hogy nem volt több pénz vizsgálatokra. Így tulajdon zsebemből vásároltam pénzeket, hogy vizsgálatokat tudjak elvégezni, főleg körmöci vereteket. Ez az út azonban kellő anyagiak hiányában nem volt járható és a pénzvásárlásokat is könnyen félreérthették, mint azt sajnos meg is tették. Így a vizsgálatok jelenleg állnak. A múlt esztendőben a körmöcbányai pénzverő igazgatósága felajánlotta a kutatói együttműködést, melynek kivitele még számomra nem világos. Felajánlott segítségüket ezúton is köszönöm.

oxidálódását képes megakadályozni. Természetesen ez a kis vizsgálat csak ízelítőt képes adni, hogy még milyen fehér foltok vannak a kutatók előtt és milyen sokrétű következtetéseket tudunk levonni ilyen eredményekből.

Szepessy Géza

DIE UNTERSUCHUNG DER ZUSAMMENSETZUNG EINIGER MÜNZEN DER ÁRPÁDENZEIT

Die Mitteilung gibt die chemische Zusammensetzung von 12 ungarischen Münzen tabellarisch bekannt.

EXAMEN CHIMIQUE DE LA COMPOSITION DE QUELQUES MONNAIES DU RÈGNE DES ÁRPÁDS

La communication publie la composition chimique de 12 espèces de monnaies hongroises à l'aide d'une énumération tabellaire.

Az alsólendvai Bánfi-család pénzverése a 15. században

Az 1440-es évvel kezdődő zavaros idők okai a köztörténetből általánosan ismertek. Erzsébet, az özvegy királyné, miután utószülött kisfiát önhatalmúlag megkoronáztatta és az érkező választott király, I. Ulászló elől a nyugati határra vonult, a városok lakosságának többségére, a főurak nagyrészére, valamint a felső-magyarországi megyék közönségének egy részére támaszkodhatott, míg a köznemesség országszerte a lengyel orientáció híve volt. Elkeseredett polgárháború tört ki. A felső megyéket Erzsébet cseh főkapitánya, Giskra meghívására a „cseh testvérek" foglalták el. Erzsébet közben Pozsonyban zsoldosokat gyűjtött, támogatásukért a Habsburgoknak elzálogosítva Sopront, Kőszeget és egyéb nyugat-magyarországi helységet. A török szultán, a zavart kihasználni igyekezett és fél évig ostromolta Magyarország déli kapuját, Nándorfehérvárt (Belgrádot). Végül a háborúk miatt fellépett pestisjárvány is erősen terjedt az országban.

Ilyen körülmények között érthető, hogy mindkét uralkodó pénzrontás útján inflációhoz folyamodott. Erzsébet a fia, László nevére vert CNH. II. 201A denárt 1440-ben még 4 1/2, 1441-ben már csak 2 latos minőségben adta ki.[1] I. Ulászló ugyancsak 4 1/2 latos CNH .II. 149-es denárokkal indult,[2] de a később kiadottak közt már sok a rézpénz külsejű. Nehezebb is volt a helyzete, mert a pénzverőkamarák nagyobb része Erzsébetnek dolgozott — a körmöcbányai főverde, Kassa és Nagyszeben —; Nagybánya birtokosa Brankovics György deszpóta pedig ingadozott és Ulászlónál nem jelent meg hűségesküre.[3] Buda ugyan Ulászló kezére került, de a pénzverde vezetője, Nadler Mihály Erzsébet-párti volt és megszökött.[4] Így Ulászló arra kényszerült hogy egyes hadvezérei szükségletére és a koronázását vállaló püspökök némelyikének jutalmazására, pénzverési engedélyeket adjon ki, hogy a forgó pénz mennyiségét növelje és kincstárát tehermentesítse. A pénzverő magánosok természetesen teljesen lerontották a denár értékét és kivitelezését: azt egyre csökkenő ezüsttartalommal, tanulatlan erőkkel verették.

Az osztrák határ vidékére már régóta beszivárgott a bécsi pénz. Ezt most, hogy a magyar denár mindjobban leromlott, nemcsak a Frigyes által megszállott nyugat-magyarországi területen, ahol forgalmi pénz volt, hanem annak Ulászlót elismerő környékén is szívesebben fogadta a lakosság, mivel ezidőben eléggé állandó 6 latos finomságú volt. Ezzel a körülménnyel Ulászló híveinek is számolniok kellett.

Zala megyében a Hahót-Buzád nembeli alsólendvai Bánfiak családi birtokai — 2 vár — Alsólendva és Nempti (Lenti) körül feküdtek.[5] Hozzájuk tartozott 7 város: Lendva, Nemti, Dobronak, Hosszúfalu, Csesztreg, Kutos és Szemenye, valamint kb. 100 falu. Ezidőben a birtok alsólendvai Bánfi István két fia: Pál és István kezében volt. Alsólendvai Bánfi Pál nőül vette Stiborici Stibor erd. vajda lányát, Katalint. Zsigmond király 1388-ban az addig királyi kézben volt Bolondóc (Beckó) ősi várbirtokot, mely Trencsén megye déli részét magába foglalta, de át-

[1] Pohl Artur: Erzsébet királyné L-betűs veretei. N. K. 1965—66. p. 49.
[2] Belházi vizsgálatai szerint.
[3] OL. DL. 13588; Összes javainak elkobzása ki lett mondva. (1440. szept. 14-én.)
[4] OL. DL. 13788.
[5] Dr. Csánki Dezső: Magyarország Történeti Földrajza III. k.

nyúlt Nyitra és Pozsony megyébe is, Stibor vajda családjának adományozta. Felesége révén ezt az óriási birtokot alsólendvai Bánfi Pál örökölte, miután Zsigmond 1437-ben ehhez hozzájárulását adta.

Az 1440-ben lezajló események folytán alsólendvai Bánfi Pál kényes helyzetbe került. Zalai családi birtoka az Ulászlót támogató nemzeti párthoz kötötték; trencséni birtoka viszont a Pozsonyban sereget gyűjtő Erzsébet királyné és Giskra körmöci alvezére Hašek serege közé szorult. Két birtoka között közlekedő futárai csak a pozsonyi polgárok Országh Mihály kincstartó által kieszközölt hozzájárulásával[6] közlekedhettek.

Nyilván e kényes helyzet következtében nyerte el alsólendvai Bánfi Pál 1441. június 28-án Ulászló királytól azt az engedélyt[7] hogy akár Alsólendván, akár Bolondóc várában, vagy birtokain máshol, felvidéki birtokai hathatósabb védelmére bécsi denárokat verethessen. Erre főleg azért volt szüksége, mert az északnyugati részekben a pozsonyi polgárok kiváltsága következtében, akik bécsi valutát használhattak, ez mindenfelé jól ismert, kedvelt és megszokott pénzfaj volt.

Mint már említettük, Ulászló kormánya kevés pénzverdével rendelkezett. Feltételezhető azért — bár erről adatunk nincsen — hogy az alsólendvaiak magyar denárok veretésére kiegészítő királyi engedélyt kaptak, vagy pedig ezeket e nélkül, hallgatólagosan kezdték verni. Feltűnő ugyanis, hogy míg az 1441 elején földbe került szerencsi lelet[8] 181 db CNH. II. 149A denárja között egyetlen A jegyű nincsen, addig az egy évvel később, 1442 elején elrejtett csataji leletben[9] 10 db A-P, 3 db A-S és 3 db A-I verdejegyű CNH. II. 149A denár szerepel. Ezek verdejegyei nehézség nélkül Alsólendva-Paulus-szal és -Stefanus-szal, valamint Pál fia nevével Iohannes-szel lehetnének megoldhatók. Ulászló denárain 1445-ig szerepelnek A-betűs verdejegyek s ezek csak Hunyadi János központosító intézkedései folytán tűnnek el, a többi pénzverési engedéllyel rendelkező magánszemély verdejegyeivel együtt, így a veszprémi püspökség jegyeivel is.

Hogy az alsólendvaiak pénzverési engedélyüket fel is használták, arra bizonyíték az az oklevél[10], mellyel 1446. június 16-án alsólendvai Bánfi István kötelezi magát, hogy Gersei Petőnek és Lászlónak, Vas- és Zala megye akkori főispánjainak a kölcsönzött 100 márka finom ezüstöt szeptember 1-ig megfizeti.

Ulászló pénzei közül, a legelső C. 149A és C vereteken kívül, melyekről már szó volt, a C. 141 és C. 143 denár, a C. 142 obulus és a C. 146A inflációs pénz példányain találunk Alsólendvára vonatkoztatható verdejegyeket, így a család A-B, A-S s esetleg az A-G jegyeket, valamint kollektív jegyként az A-n jegyet. Az Interregnum alatt Bánfi Pál egyike volt a vikáriusfőkapitányoknak, ezért az interregnum-denár és obulus A-A jegyeit is Alsólendvára vonatkoztathatjuk.

Kormányzóvá választása után Hunyadi a magánpénzverési engedélyeket visszavonta és csak királyi kamarákban veretett pénzt.

V. László trónralépése után azonban a család C. 179-1 A-B verdejegyű László-denárjával megkísérelte, hogy újra érvényt szerezzen lejárt pénzverési engedélyének. Ez azonban nem sikerült, mivel V. László kormánya a silány minőségű magánvereteket továbbra nem engedélyezte, amint ezek megszűnéséből kitűnik.

Osztrák okmányból kitűnik,[11] hogy 1458 után Bánfi Pál az ún. Schinderling-infláció alkalmával silány pénzt vert Frigyes császár részére. Ugyanis a császár 1467. október 4-én utasította kamarását, Mörsberget, hogy Lindvai Paulnak, aki annak idején 1000 font denárért rossz pénzt adott át Eggenberger gráci polgárnak, de csak 400 forintot kapott kézhez, magyarázza meg, hogy az arány helyes. Ebből kitűnik hogy itt Schinderling-denárokról lehetett csak szó.

Ezek szerint tehát az alsólendvai Bánfiak 1440—1459 közötti időszakban vertek pénzt — megszakításokkal — még pedig mind magyar denárokat, mind osztrák pfennigeket. Bár az utóbbiakra szóló engedélyt a magyar királytól, I. Ulászlótól kapták, annak jogosságát Frigyes császár, kinek Bánfi Pál híve volt,[12] nem vonta kétségbe.

Pohl Artur

[6] OL. DL. 44293. (1440. jul. 7-én.)
[7] lásd Függelék.
[8] Belházy J.: Ein Fund ung. Denare bei Szerencs. N. Z. 1889.
[9] Kraskovská Ludmila: Nález uhorských denárov v Čataji (Slov.) Num. Sbornik 1960.
[10] OL. DL. 93011.
[11] Birk: Reg. im Archiv f. österr. Geschichte X. p. 441. No 975.
[12] Bánfi Pál egyike volt ama vészbíráknak, akik Hunyadi Lászlót halálra ítélték és kivégeztették. 1458-ban pedig tagja volt a Frigyes császárt magyar királlyá választó 25 magyar főúr Németújvári gyűlésének.

FÜGGELÉK

Alsólendvai Bánfi Pál pénzverési engedélye 1441. június 28-áról

(Szakadt, hiányos, de olvasható okmány)

NOS Wladislaus dei gracia Hungarie polonie dalmacie Croacie etc Rex Lithwanieque princeps Supremus et heres Russie memorie commendamus per presentes qvod nos fideli nostro Egregio paolo filio qvondam Stephani filij Bani de Alsolindwa eo respectu vt ipse in partibus superioribus Hungarie in Regni nostra agit negocia pariter . . . libus nostris circa defensionem earundem parcium nostrorum comodosius attendere et invigilare gentes de suas stipendiales cornelius . . . duximus annuendum et concedendum vt Idem in opido Alsowlindwa predicto vel Bolondoch aut alijs in suis tenutis vbi . . . wiennenses cudifacere fructusque et utilitatis exinde proveniendo pro se percipere valeat atque possit Imo annuimus et concedimus harum nostr . . . . . et testimonio literarum mediante. Datum Bude in vigilia festi beatorum Petri et Pauli Apostolorum Anno domini . . . . . quadragesimo primo.
Országos Levéltár DL. 44313.

DIE MÜNZPRÄGUNG DER FAMILIE BÁNFI VON ALSÓLENDVA IM 15. JAHRHUNDERT

Nach dem Tode König Albrechts liess die Witwe seinen nachgeborenen Sohn Ladislaus noch als Säugling krönen, wogegen der Reichstag den jungen Polenkönig Wladislaus zum König Ungarns wählte. Aus dieser Lage entstand ein erbitterter Bürgerkrieg zwischen den Parteien, während der Sultan die Südgrenze des Landes angriff, wobei, wie zumeist bei türkischen Heereszügen, sich die Pest abermals verbreitete.

Unter solchen Umständen waren beide Parteien zur Geldinflation genötigt. Sowohl die Königinwitwe Elisabeth, wie auch Wladislaus prägten schon 1440 nur mehr 4 1/2 lötige Denare. Wladislaus war in einer schweren Lage, da die Münzkammern zumeist in den Händen der Gegenpartei waren. Er musste daher, um die notwendige Kleingeldmenge zu schaffen, einzelnen Heerführern, sowie Bischöfen die seine Krönung vollziehen sollten, Münzbewilligungen verleihen. Wie es aber in solchen Fällen meist geschieht, prägten diese übles Geld, das immer schlechter wurde.

Entlang der österreichischen Grenze sickerte schon seit langer Zeit der österreichische Pfennig ein, welcher zwar bloss 6-lötig war, jedoch ständige Feinheit aufwies und deshalb von der Grenzbevölkerung dem ständig schlechter werdenden ungarischen Denar vorgezogen wurde. Im südwestlichen Teil Transdanubiens war die angesehene Familie Bánfi de Alsólendva begütert. Um diese wichtige Familie seiner Partei zu erhalten, erteilte König Wladislaus Paul Bánfi die Bewilligung zur Prägung Wiener Pfennige (siehe Anhang). Aber die Brüder Bánfi begnügten sich nicht mit der Prägung dieser. Zwei Münzfunde aus dieser Zeit, von welchen der Szerencser Fund im Jahre 1441, der Fund von Čataj genau ein Jahr später vergraben wurde, zeigen an, dass während diesem Jahr — der Denar CNH. II. 149 wurde 2 Jahre geprägt — neue Münzzeichen, zwar A-P, A-S, und A-I auftraten. Diese sind mühelos mit Alsólendva-Paulus, -Stefanus und Johannes (dem Sohn Pauls) aufzulösen. Diese Münztätigkeit wurde bei weiteren Denaren bis 1445 fortgesetzt und nur als der Landesgouverneur Hunyadi sämtliche private Prägebewilligungen zurückzog, fand sie ihre Ende; um 1453, nach der Abdankung Hunyadis versuchsweise wieder aufzuleben.

Paul Bánfi prägte noch nach 1458, wie aus österreichischen Dokumenten hervorgeht, während der sog. Schinderling-Inflation für Kaiser Friedrich III Wiener Pfennige. Da er Anhänger des Kaisers war, akzeptierte dieser die Bewilligung des ungarischen Königs als gültig.

THE 15TH CENTURY COINAGE OF THE FAMILY BÁNFI OF ALSÓLENDVA

After the death of King Albert of Hungary the troubles of a double kingdom made a money inflation for both rival parties necessary. In 1440 they began minting with denarii of 9 ounces with a decrease of quality.

Wladislas I, the king-elected, had an extremely difficult position, as the Sultan was at this time before Belgrade, the gate of the country, and the defenders must have been supplied with money at least. In the same time most of the mints were in the hands of his adversaries. In order to secure the money necessary, the king was compelled to reward political and military services by a right of mintage. This was bestowed upon the bishops who crowned him — the Bishop of Veszprém having been especially keen on make this right profitable. Other eminent people, generals and magnates obtained such permissions as well.

The Bánfi's of Alsólendva were Transdanubian magnates. Pál Bánfi, marrying into a very wealthy family, obtained huge estates in Upper Hungary, endangered now by the Hapsburg party. Wladislas gave his supporter permission to coin Viennese pennies, current in this region, in order to be able to defend his estates. Hungarian coins were minted by this family as well, though the royal permission for this is unknown as yet. In the Csataj find, hidden end of 1441, there are mints marked A-P, A-S and A-I, which stand for the first names of the brothers Bánfi, Paulus and Stephanus, and for that of Johannes, son of Paulus. The Bánfi's continued minting until Hunyadi was appointed Governor of Hungary; after his abdication (1453) they tried to revive their abolished right. In 1458 Pál Bánfi of Alsólendva coined so-called Schinderlings for the Emperor Frederick III.

A „Gresti" nevű pénz forgalma a Hegyalján a 18. század közepén

A Helytartótanács rendeleteiből is ismert tény, hogy a 18. század 30-as, 40-es éveiben a morvaországi Olmützben ún. „Morvai Gresti" pénzt vertek. Ezek nemcsak Trencsén és a szomszédos vármegyékben, de Zemplénben is elterjedtek. Megjelenésük idején, értékükről és forgalmazásukról a hegyaljai kerület szolgabírája is futólevelet küldött szét: „. . . hogy a többször is Currentaltatott Morvaj Gresti nevü Pénznek . . . szokott folyása és keleti légyen, melly Gresti Pénznek ketteje egy poltrában, négye pedig kettőben az az egy Garasban számláltatik . . ."[1]

Zemplén megyében, különösen a Hegyalján a szegény nép, a szőlő és mezei munkások bizalmatlanul, majd ellenségesen fogadták, vagy szokatlannak, vagy hamisítványnak érezték ezt az idegen pénzt. A megyegyűléseken többször panaszként vetették fel a földesurak, hogy munkásaik nem akarják elvenni fizetségként ezt a pénzt. Ebben az ügyben először 1735. július 20-án a Zemplén városában tartott generális congregatión hoznak határozatot: „. . . Thetes Nemes Szepessy Kamara . . . jelentette . . . hogy a közönséges jónak elő mozditása végeth és kivált képpen a Szegénységh között folytatandó monétára nézve Gresti nevü pénz, melly is fél Polturát tészen, minden renden lévő Személlyektül vétessék olly véggel . . . Hogy azon Pénz a Szegénységnek javára szolgálván ő általa a Portioban is bé vetettessék . . . mivel pedigh a félle monétákat Nemes Commissariatusságnál is acceptáltatnak, azért illő dologh, hogy azon Pénz és jelessen Gresti, fél polturában megh nevezett tizenhét Grajczárban mind közöttünk, mind pedigh Nagyságotok, Kegyelmetek Gremiumában is follyanak, azoknak el vételekből ezen mostani pénz szükiben haszna lévén. Kihez képpest mi magunk előtt viselvén Felséghes Koronás Urunk hasznos szolgálattyát is az megh nyomorodott szegénységhnek is igyes bajos dolgainak folytatását, fellyeb irtt Nemes Kamara hozzánk küldött Levelére nézve olly rendeléseket tettünk, hogy aki találtatik ollyannak lenni vevők és adók között a' ki az fellyeb irtt Monétát el venni nem akarná, a' félle ember anynyiban vallyon kárt, a' mennyiben közönséges végezés szerint el nem akarná venni, tudniillik az adóknak Portékájokért, vevők ne adgyanak többet, tsak annyiban a' mennyiben a félle pénzt bé venni nem akarják, és a' munkás is akar szőllő, akár mezőbéli légyen, ne vehessen többet fizetésül egyedül annyi hijjával, a' mennyinél állitaná azon köz rendölés ellen magát, fogyatkozást szenyvedni. Egy szóval az az : Hogy az melly ember egy Püspöki vagy töb Máriást vagy egyéb fellyeb irtt monétát el nem venne, annyiban kára következzék . . ."[2]

E kemény parancsolatnak nem sok foganatja lehetett, erről tájékoztatást kapunk egy 1741-ből való ugyancsak a hegyaljai kerület helységeiben járó futólevélből, amely szerint: „. . . Mindenféle pénznek cursusát observálni el ne mulassa Kegyelmetek . . . a' Márjásokban és Tiz polturásokban vagynak difficultások, mert kivált képpen az Püspök Pénzt Máriásba el venni se Kegyelmetek se a Tiszán tul való föld népe nem akarja, az Német, Görögök és más féle kereskedők el szokták venni, mert akarmelly tartományra vigye senki difficultást nem tészen eránta, ezért csak a Vitézlő Rend. Bétsi Arusok Görögök és másféle kereskedők Máriásban el vesznek Kegyelmetek ne tegyen difficultást . . ."[3]

Hiába volt minden figyelmeztetés, szigorítás, a német és görög kereskedők is hiába vették el ezt a pénzt áruikért, az itteni nép soha nem fogadta be. Utoljára megyei szinten 1744. szeptember 7-én a sárospataki megyegyűlésen tárgyaltak róla; a földesurak panaszaként, akik ezzel nem fizethették munkásaikat, mert azoknak nem kellett: „. . . vármegyénkben helyeztetett szőllők Munkási ellen azon okbul való panaszait, hogy a' midőn emlitett Hegyallyai Szőlleinek miveltetéseket Nagyságtok Kegyelmetek Tagjai fél Polturában kelni szokott Gröschti nevü pénzen fizetni kivánnák, aztat bérül bé venni az feltett munkások nem akarják. Ennek meg orvoslását, mivel a' Tiszántul való Föld népe ahonnan abbul élődni kentelenittetik azon Munkás, felette gátollya, ahoz képest amidőn Nagyságtok Kegyelmetek Tekintetes Nemes Szabolcs Vármegyénél azon nevezett Morvai Pénznek bé vételét 's kelését véghez vinni ne terheltessenek, akor kécség kivül a' Hegyallyán is hasonló bé vételében . . . semmi fogyatkozás nem lészen . . ."[4]

Hőgye István

[1] Kazinczy Levéltár Sátoraljaújhely: Tokaj város levéltára. Literarum Currentialium 1718—1769. I. A/40.

[2] Kaz. Lev. Sau. $\frac{\text{IV-1/a}}{27}$ 1735. évi közgyűlési jegyzőkönyv. 552—553. o.

[3] Kaz. Lev. Sau. Tokaj Literarum Curr. 1718—1769. I. A. 1741-nél.

[4] Kaz. Lev. Sau. $\frac{\text{IV—1/a}}{36}$ 1744. jegyzőkönyv. 440—441. o.

DER VERKEHR DES »GRESTI« GENANNTEN GELDES AM HEGYALJA, MITTE DES 18. JAHRHUNDERTS

In den dreissiger und vierziger Jahren des 18. Jahrhunderts kursierte eine in Olmütz geprägte mährische Münze namens Gresti (im Werte einer halben Polture). Sie verbreitete sich in Oberungarn, obwohl sie das Volk nicht annehmen wollte. Auch die Komitatsverwaltung beschäftigte sich mehrmals mit der Frage des Verkehrs dieser Münzsorte. Die Publikation gibt den Entschluss der Versammlung bekannt.

LA CIRCULATION DE LA MONNAIE, NOMMÉE «GRESTI» AU MILIEU DU XVIIIe SIÈCLE DANS LA PARTIE DU NORD-EST DE LA HONGRIE

Dans les années trentaines et quaranteines de XVIIIe siècle une monnaie bohémienne, frappée à Olmütz, au nom de «gresti» était en circulation de la valeur d'une mi-polture. Cette espèce de monnaie s'est répandue aussi dans la partie du Nord de la Hongrie, quoique le peuple n'en voulait pas recevoir. L'administration départementale s'occupait plusieurs fois des questions de la circulation de la dite monnaie. La communication publie les décisions prises de l'assemblée départementale.

18. századi lengyel pénzhamisítványok a Hegyalján

A hegyaljai és lengyelországi gazdasági, különösen borkereskedelmi kapcsolatok során a Hegyalján gyakori és aránylag nagy volt a lengyel pénzek forgalma. Ezért volt szükséges, hogy a lengyel pénzhamisítványok forgalmát minden módon, ha a megyének tudomására jutott, megakadályozza, hogy a bortermelő urak ne károsodjanak.

Az alábbi két adat is ilyen pénzhamisítványokról, azok forgalmi akadályoztatására, terjesztőik megbüntetésére utasítanak.

1714. július 4-én Pálffy János Vöröskő várából ez ügyben figyelmezteti a megyét: „E' napokban veszem tudósitását Lengyel országbul Baro Tiepold Urnak . . . hogy ottan nem réghiben sokféle hamis Monétát ugymint Aranyat, Tallért, Forintot, mariast, Garast, Grajczárt, egyszóval maid mindenfélét valamely hamis Pénz verők tsináltanak légyen, kivált képpen Czikui Aranyakat, valamelly Lengyel ur kiis jött vólna Magyar Országban ugyan azon hamis Pénzen Borokat venni. . . . mivel ezen álapot mind köz kárára szolgál az országnak s mind Törvény álltal is iszonyú büntetés alatt meg van tilalmazva. Azért ne csak ójja magát kgltek az ollyan Pénztül, hanem vigyázzonis azon Lengyelekre 's másokrais a' kik hitegetnék azt a rosz monétát és ragadgya nyakon s vasra veretvén Tömlöczbe titesse . . ."[1]

1788-ban pedig a megye közönségének megtiltja, hogy az 1787. márciusa után vert, új, értéktelenebb 1 és 2 forintos lengyel pénzeket elfogadja, ezek felismerhetőségéről tájékoztatja a lakosságot. „. . . Mint hogy az Lengyel Király és ugyan Lengyel Országnak Statussai azon 1787 Eszt. 15. Martiusban az pinzek neme iránt tett Edictum által azon előbbeni conventio szerint meg határozott árátul a két forintosoknak és egy forintosoknak el állott, és azok helyett mint egy 4 1/3 pro centóval alább szállott uj pinznek nemeit bé hozta légyen. Mellyek már az Közönségnél szerte széjjel forgásban is vagynak, arra való nézve parancsollyuk, hogy az elébbi hibás pénzeknek forgásábul származott károknak el távolitására, mind azon Lengyel forintos és két forintos, mellyek 1787 től fogva veretettek, a más nem forgandó pénzek közé számoltatnak. Tilalmas azért ezek el vétele és ki adása. Hogy ezen forintosokat jobban meg ismerhesse ezen oktatásra tartson számot. Ezen pénzeknek Czimeres oldalán, azon jeleken kivül mellyeken az helyes, az egyezéshez képest készitett pénzeken találtatnak, a Koronához közel ki meczett két forintosokon egész 10 szám, mellé e törölt szám is 7/16 az egy forintosokon a koronájokhoz közel pedig az egész 20 szám mellé a törölt szám 7/8 vagyon ki meczve . . ."[2]

Hőgye István

[1] Kazinczy Levéltár Sátoraljaújhely: Szirmay—Kazinczy gyűjtötte históriai iratok. Fasc. 204. No.: 556.

[2] Kaz. Lev. Saujhely. Tállya város levéltára: Futólevelek jegyzőkönyve 1784—1825. 22. o.

FALSCHE POLNISCHE MÜNZEN DES 18. JAHRHUNDERTS AM HEGYALJA

Im Jahre 1714 warnte János Pálffy aus der Burg Vöröskő das Komitat Zemplén, dass seines Wissens in Polen verschiedene ungarische Münzen gefälscht werden. Sodann warnt das Komitat 1788 das Volk vor der Annahme der nach März 1787 geprägten neuen wertloseren polnischen 1 und 2 Guldenmünzen und gibt deren Erkennbarkeit bekannt.

FAUSSES MONNAIES POLONAISES DU XVIIIe SIÈCLE DANS LA PARTIE DU NORD-EST DE LA HONGRIE

En 1714, Jean Pálffy fait avertir le département de Zemplin de son château de Bibersbourg, que selon ses informations, on falsifie plusieurs monnaies hongroises à Pologne. Le département à son tour fait avertir les habitants des marques des florains polonais sans valeur avec la sommation de les refuser.

IV. Ferdinánd nápolyi király emlékpénzei

IV. Ferdinánd (1759—1825) nápoly-szicíliai király és felesége Mária Karolina (aki Mária Terézia leánya volt) számára 1790-ben Pozsonyban az országgyűlési rendek emlékpénzt verettek. Ezek az emlékpénzek nagy és kis arany, nagy és kis ezüstök, a nagy aranyak 20 arany nehézségűek, a nagy ezüstök 2 1/2 lat nehézségűek, egy kis arany pénz 2 arany nehézségű, a kis ezüst pedig 1/4 lat nehézségű volt.

Ezeket az „emlékeztető pénz"-eket gr. Széchényi Ferenc követsége vitte Nápolyba a királyi párnak. Az útjuk során áthaladó fejedelmi udvaroknak is ajándékoznak e pénzekből, sőt itthon az országban is az arra legérdemesebbeknek.

Széchényi Ferencnek Zemplén vármegyéhez küldött leveléből kitűnik, hogy milyen kevés számban készültek czek a pénzek, főleg a nagy arany és ezüstök. Ebben a levélben részletesen leírja a megrendelést és készítést, s tudtul adja, hogy a megye saját költségén rendelhet az emlékpénzekből.

A levél teljes, betűhű szövege a következő:

„Tekéntetes Nemes Vármegye!

Azon bennem helyheztetett bizodalma a Tekéntetes Statusoknak, melly szerént a' Felséges Nápolyi Királynak számára köz rendeléssel verettend emlékeztető pénzeknek el vitelét reám bizni méltóztatták, olly kötelességre viszem, hogy el menetelem előtt leg előre is a' Tekéntetes Státusoknak ezen rész szerént való kegyességeket még egyszer meg köszönnyem; azután az emlitett pénzeknek verettetéséről, 's annak hova leendő fordításáról számot adjak, végre pedig magamat utazásomnak üdeje alatt, kedves hazámnak kegyességébe 's a' Tekéntetes Nemes Vármegyének szives emlékezetébe ajánlyam.

Illyetén kötelességemnek meg akarván tehát felelni, meg újjitom ismét a' Tekéntetes Statusoknak bennem tett bizodalmokért köszönetemet, olly magam el tökéllésivel, hogy ezen bizodalomnak lehető képpen való meg köszönéséért, a'reám bizott rendelésnek bé tellyesitésével, nem tsak utam között, hanem Nápollyban leendő tartózkodásomkor is nyilván meg mutassam, mely Nemes Nemzetnek legyek küldöttye, 's melly hazának, 's mellytől mind Nápolynak a' hova küldettetem, örök ditsőségére nézve.

Ugyan ezen ditsőségnek bizonyossabb meg szerzésére a' nevezetes emlékeztető pénzeket az ide alázatosan rekesztett forma szerént verettetem ki, országunk leg főbb tagjainak, 's mind honnyai, mind külső tudósoknak közben járásával, 's javallásával. Innét lássák ki rövid summában unokáink, ki számára, mi okból, mi alkalmatossággal, 's kinek rendeléséből lett légyen a' pénz-verettetés. Igaz ugyan, hogy ezen kiveretésre forditott fáradságomnak mind könyebbségére, mind nagyobb bátorságára esett vólna, ha eziránt is a' Tekéntetes Státusoknak Posonyban lételekkor különös rendelését kaphattam volna; de mivel ez a' Diétanak el oszlása miatt meg nem lehetett, botsánatot kérek, ha talán mindenikének szándékát el nem érhettem. Ezen pénzekbül tehát hová és mennyi fog fordittatni az ide zárt egy vonás alatt lévő deduetio szerént (hogy hoszas ne legyek) merészlem a' Tekéntetes Nemes Vármegyének elejébe terjeszteni. Jut ezekbül nem tsak mostan boldogul uralkodó kyrályunk' házának, és a' Felséges Nápolyi Fejedelemnek, hanem még azon Fejedelmi udvaraknak is mellyek vágy vérséggel vannak ezen két udvarhoz kötve, vagy a kiknek birodalmain utazásomban keresztül kell mennem. Jutt ezeken kivül még kyrályi Fő Hertzeg Nádor Ispányunknak, ugy mint kegyes Fejedelmünk után hazánknak leg főbb, 's leg kedvesebb oszlopának; Hertzeg Kaunitz ő kegyelmességének, és Báró Spielmann titkos Status Tanátsos ő Nagyságának, kik különös készséggel, 's hazánk ditsősségét tárgyazó fáradozással jártak el a'fen említett udvarokhoz szólló, 's kegyes Felségüknek önnön maga kezevonásával meg erősitett ajánló leveleknek meg szerzésében. És ámbátor mind ezeknek, mind az elébb nevezett udvaroknak számára leendő pénz ki osztás, a' Tekéntetes Státusoktól reám nem bizattatott is; mind az által hazánknak tágasbb ditsőségére lenni gondoltam, ha a' magyarok kyrályának koronázására minden hiv Magyarnak öröm Innepére meg jelenő, sőtt ezen kettős örömet

Magyar köntösben is tetéző, idegen kyrály' örök ditsőségének fényét tulajdon eredetitől, kedves hazámtól fogva, több tartományokra, 's érdemes méltóságokra is deritem, 's ekképen ugyan azon örömben az említett udvarokat is részessé teszem, 'a végbül, hogy ő általok nemzetünknek, s ezen két Nagyháznak ditsősége, a' Tekéntetes Státusoknak Szándéka szerént egész Europának hirrül menjen. Hogy pedig ezen tsupán hazafiságbul származott, 's egyedül hazám ditsőségére tzéllozó gondolatom bé tellyesedett, és hogy azon pénzen felől mellyet a' múlt ország gyülésen a' Tekéntetes Státusok kezembe adni méltósztattak, ujolag való alkalmatlankodással, ujjabb segedelmet nem kértem: egyedül ő Herczegségének Cardinális Battyányi Joseph Ur ő Eminencziájának, Hertzeg Esterházy Antal Ur ő kegyelmességének, 's Gróf Pálfi Károly Ur ő Excellentiájának, országunk fő Cancelláriussának köszönhetem, kik közül az első még az ország gyülésen kegyessen meg igért summa pénzét ezer tallérra emelte, a' két utolsó pedig ugyan ott való jelen nem léte miatt, illyetén igéretet nem tehetvén, most olvasta kezembe azon számosabb költségeket, mellyek ezeknek ki pótolására még szükségessek valának.

El indulok én tehát a' Tekéntetes Státusok nevében hazánknak örökös nevet maga után hagyó ezen pénzekkel Deczember havának elején Nápoly felé, és ugyan tetemes uti költségeimmel nem gondolván, ugy indulok el, hogy a' Tekéntetes Státusoknak bennem tett bizodalmokat mindenkoron szemem előtt visellyem.

Ha Isten hazámba szerentsésen viszsza térit, kötelességemnek fogom ugy is tartani, hogy Nemes Hazánknak a 'jövő ország gyülésében küldettetésemről bővebb számot adjak.

Azomban is ha a' Tekéntetes Nemes Vármegyének vagy maga, vagy érdemes tagjainak számára tetzeni fog ezen emlékeztető pénzekből egynehányatt maga költségén meg szerezni; méltóztasson magát ez iránt a' Felséges Hellytartó Tanátsnál jelenteni, melly a' Tekéntetes Nemes Vármegye kivánságának (a mint ezt nékem országunk érdemes Fő Birája Gróf Zichy Károly Ur ő Excellentiája meg igérni méltósztatott) az emlékesztető pénzeknek előre le tett ára szerént eleget fog tenni.

Utoljára esedezem a' Tekéntetes Nemes Vármegyének, hogy engemet nem tsak az alatt, mig kedves anyaföldemtől távol leszek, hanem azután is maga szivességében tartani, 's közelgető utamban jó szerentse kivánnással kisérni méltóztasson, a ki mélly alázatossággal vagyok.

A Tekéntetes Nemes Vármegyének

Sopronyban 25 9 brben 1791 Alázatos kész Szolgája

Groff Széchényi Ferencz"

Leveléhez mellékeli a kiosztásra kerülő pénzek darabszámát, hogy az út során és itthon kinek mennyit ad át. Ez a következő:

„Az emlékeztető pénzek ki osztása

A' Felséges Királyi Udvarnak	=	12	nagy	arany pénz
		24	nagy	ezüst pénz
		50	kis	arany pénz
		300	kis	ezüst pénz
A' Felséges Nápolyi Udvarnak	=	ugyan annyi		
A' Felséges Maylandi Udvarnak	=	3	nagy	arany pénz
		6	nagy	ezüst pénz
	=	20	kis	arany pénz
		100	kis	ezüst pénz
A' Felséges Florentziai Udvarnak	=	ugyan ennyi		
A' Felséges Thuringi Udvarnak	=	is ennyi		
A' Felséges Parmai Udvarnak	=	2	nagy	arany pénz
		6	nagy	ezüst pénz
		20	kis	arany pénz
		100	kis	ezüst pénz
A' Szentséges Romai Udvarnak	=	2	nagy	arany pénz
		4	nagy	ezüst pénz
		10	kis	arany pénz
		100	kis	ezüst pénz
Királyi Fő Hertzeg Nádor Ispánynak	=	1	nagy	arany pénz
		2	nagy	ezüst pénz
		4	kis	arany pénz
		10	kis	ezüst pénz
Hertzeg Kaunitz Ő Kegyelmességének	=	1	nagy	arany pénz
		1	nagy	ezüst pénz
		1	kis	arany pénz
		1	kis	ezüst pénz
Báró Spielmenn Titkos Status Tanátsos Urnak	=	1	nagy	ezüst pénz
		2	kis	arany pénz
		4	kis	ezüst pénz"

A levélhez mellékelve van a pénzek súlya, értéke is:

„Az emlékeztető pénzeknek érdeme.

Egy nagy arany pénz 20 arany nehézségü, aranyát 4 for. 40 kr. számlálván tészen = 93 for. és 20 kr.
Egy nagy ezüst pénz 2 1/2 lat nehézségü, latja 2 for. Számlálván tészen = 5 for.
Egy kis arany pénz 2 arany nehezékü, aranyát 4 for. 40 kr. számlálván tészen = 9 for. 20 kr.
Egy kis ezüst pénz 1/4 lat nehézségü, latja 2 for. Számlálván tészen = 30 kr."

A levélhez mellékelt rézmetszet kép is van csatolva, IV. Ferdinánd királyt és feleségét, Mária Carolinát ábrázolja a nagy ezüst és arany pénz. [A Nemzeti Múzeum birtokában található ilyen pénz, képét is közli: Tabulae Numismaticae pro Catalogo . . . Tabula L I. (a katalógus 75. lapján II. Lipót pénzeinek táblázatában)]. Széchenyi F. kézírásos levele megtalálható: Kazinczy Áll. Levéltár Sátoraljaújhely Loc. 45. No. 7.

Hőgye István

DIE GEDENKMEDAILLEN DES NEAPOLITANISCHEN KÖNIGS FERDINAND

Gelegentlich ihrer Anwesenheit bei der Krönung Leopolds II. liessen die ungarische Stände 1790 eine Gedenkmedaille mit dem Portrait des neapolitanisch-sizilischen Königs Ferdinand IV. und seiner Gattin prägen. Bei der Prägung dieser Medaillen spielte Franz Széchenyi eine bedeutende Rolle und die geprägten Münzen wurden durch eine, von ihm geleitete Abordnung nach Neapel gebracht. Bei dieser Gelegenheit gab Franz Széchenyi den Komitaten die Umstände der Prägung in einem ausführlichen Rundschreiben bekannt. In diesem teilte er auch die Anzahl der verteilten Medaillen mit. Die Publikation gibt das zum Komitat Zemplén gesandte Exemplar bekannt.

MÉDAILLES COMMÉMORATIVES DU ROI DE NAPLES, FERDINAND IV

Les Ordres hongrois firent frapper une médaille commémorative, ornée des portraits de Ferdinand IV., roi de Naples et de la Sicilie, et de sa femme, venants assister au couronnement du roi Léopold II., en 1790. Le comte François Széchenyi jouait un rôle important dans le monnayage de la dite médaille, et c'était sous sa direction, qu'une délégation se rendit à transmettre les pièces exécutées à Naples. Le comte Széchenyi communiquait aux départements dans une lettre circulaire les circonstances de frappement et le nombre des exemplaires à distribuer à cette occasion. La communication publie la lettre adressée au département de Zemplin.

CSATKAI ENDRE (1896–1970)

Ismerősök, tanítványok, kollégák, barátok tízezrei őrzik még arcvonásainak rajzolatát, hangjának színét, mozdulatait — ám a következő nemzedék már csak tucatnyi könyvét forgatja elismeréssel és tán csodálkozni fog azon, hogy az utóbbi három évtizedben megjelent hazai folyóirataink majd mindegyikében találkozik nevével. Páratlanul sokoldalú egyéniség volt, a kisebb-nagyobb adatok roppant tömegét tudta megőrizni elméjében és ezeket adódó alkalommal boldog örömmel közölte az érdeklődő szakemberekkel. Mindenki ismerte. Ő is ismerte a soproni családokat felmenően, lemenően.

Nem volt talán senkisem a szakmában, aki szélesebb körű levelezést folytatott nálánál, hiszen minden érdekelte, ami határainkon innen és túl történt múzeumi berkekben. Ha Sopronról valahol szó esett, szó esett róla is. S bár a szakma apraja-nagyja csak „Bandi bácsi"-nak szólította, mégis tekintélye volt, tisztelték meggyőződéséért, emberségéért, egyszerűségéért, meleg szívéért. Megbeszéléseken ő volt az első, aki megérkezett. Ha nem jöhetett, kimentette magát. Pontos volt, lelkiismeretes, szerény és vidámsága mögött érzékeny is. Ernyedetlenül és folyamatosan munkálkodott témáin, igyekezett jól gazdálkodni a drága idővel. Ám tehetségesnek érzett fiatalokkal, középiskolásokkal éveken át rendszeresen foglalkozott. Minden tanítványára emlékezett, számontartotta őket, figyelte és segítette munkásságukat, egyengette életútjukat. Mások javának szolgálata sohasem volt terhes számára, s ő örült legjobban, ha tőle kapott adatokkal, útmutatása nyomán tanítványai vitték valamire.

Felettesei mindig, önmaga még véletlenül sem volt elégedett végzett munkájával. 1954-ben Kossuth-díjat kapott, de ez számára nem jelentett lazítást, pihenési lehetőséget, sőt ezután még nagyobb erővel dolgozott tovább. A Soproni Szemle újjászületésekor (1955) nagy felelősséggel és rendkívüli lelkesedéssel vállalta és végezte a szerkesztés nehéz munkáját. Számára Sopron volt a mesemondó, ahol a köveknek nyelvük van, ahol a házak és tornyok valamikori valóságokról regélnek, ahol a Várhegy és Váris tölgyeinek és fenyőinek gyökerei alatt őskori sáncok, urnák és agyagidolok szunnyadnak s ahol lépten-nyomon régi pénzeket vet föl a föld. Ilyen környezetben nem csoda, ha egykori múzeumi elődei: a régi műgyűjtők felé fordult Csatkai Endre érdeklődése és ezen a ponton akarva-akaratlanul bele kellett ütköznie a numizmatikába. A Numizmatikai Közlöny hasábjain megjelent cikkei arról tanúskodnak, hogy élete végéig szívesen foglalkozott ezzel a témakörrel. Nem volt olyan évfolyam, melyben valami újabb eredményről, azonosításról, XVIII—XIX. századi folyóirataink pénztörténeti vonatkozású híradásairól ne tájékoztatta volna numizmatikusainkat. Nem a múltba visszaködlő hidat akart építeni ezekkel, hanem olyant, amelynek pillérsorai átnyúlnak a jelenbe s amelynek segítségével majdan a jövő nemzedék bízvást tovább léphet a tudományok fárasztó, rögös útján.

CSATKAI ENDRE NUMIZMATIKAI TÁRGYÚ MUNKÁI

Önállóan megjelent művek:

Soproni ötvösök a XV—XIX. században. Sopron, 1931.
A soproni műgyűjtés története. Budapest, 1958.
A soproni képzőművészet és zenei művelődés története. Sopron, 1962.

Tanulmányok, kisebb közlemények, könyvismertetések:

Műpártolás, műgyűjtés Sopronban. Magyar Művészet, 1928. 7. sz.
Versuch einer Liszt-Ikonographie. Burgenländische Heimatblätter, 1936. Heft 2.
Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. Soproni Szemle, 1939. 4. sz.
Régi soproni éremgyűjtők és leletek. NK 1939—40.
Adatok a soproni műpártolás történetéhez. SSz 1941. 1. sz.
A sárgarézöntő-céh Sopronban. SSz. 1942. 2. sz.
Kugler Ferenc Pál éremművészetéhez. NK 1946—47.
Numizmatikai vonatkozású kisgrafikai lapok. NK 1946—47.
Éremkérdés magyar újság 1852-es évfolyamában. NK 1948—49.
Adatok a magyar iskolai érmek ismeretéhez. NK 1951—52.
A Magyar Hírmondó, az első magyar újság és az érmészet. NK 1951—52.
Numizmatikai vonatkozások az első magyar nyelvű hírlapban. NK 1955—56.
Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez. NK 1957—58.
Sopron képzőművészeti élete a Tanácsköztársaság idején. SSz 1959. 1. sz.
Korai éremaukció Kolozsvárott. NK 1963—64.
A koronázási emlékérem körül. NK 1965—66.
Numizmatikai adatok Sopronból. NK 1967—68.
Sikertelen kísérlet emlékérem kiadására a Nemzeti Színház megnyitásakor 1937-ben. NK 1967—68.

Napilapokban és hetilapokban megjelent cikkek:

Az első tudósgyűlés Sopronban. Sopronvármegye, 1922. ápr. 28.
Veressen a város érmet a népszavazás emlékére! Sopronvármegye, 1922. dec. 12.
Mikor a papírpénz éccé vált Sopronban. Sopronvármegye, 1924. júl. 6.
Mikor az aranyparitás visszatér. Soproni feljegyzések az 1822-es évről. Sopronvármegye, 1924. okt. 19.
Az 1811-es nagy devalváció egykorú levelekben. Pesti Tőzsde, 1924. febr. 7.
A bécsi nagy krach 1873. Pesti Tőzsde, 1924. febr. 28.
Budapest pénzügyi viszonyai a tőzsde megnyitásakor 1864. Pesti Tőzsde, 1924. ápr. 24.
Egy német bankárcsalád Magyarországon a 16. században. Pesti Tőzsde, 1924. jún. 27.
Pénzhiány és hiteluzsora Magyarországon 100 év előtt. Pesti Tőzsde, 1924. okt. 30.
Pénzhamisítás a régi jó időkben. Pesti Tőzsde, 1924. dec. 23.
Soproni ötvösök a 16. és 17. században. Sopronvármegye, 1925. júl. 8.
A bankok ősei — a régi zsidó pénzváltók. Pesti Tőzsde, 1925. febr. 19.
Aranycsinálók a régi korban. Pesti Tőzsde, 1925. júl. 30.
A nagy európai pénzkrízis 600 év előtt. Pesti Tőzsde, 1925. szept. 3.
Az augsburgi Fugger házban. Pesti Tőzsde, 1925. szept. 10.
Geldfälscher in Alt-Oedenburg. Oedenburger Zeitung, 1926. jan. 20.
Mikor a papírpénzért lelkesedtek. Pestő Tőzsde, 1926. jan. 7.
II. Rákóczi Ferenc pénzügyei. Pesti Tőzsde, 1926. ápr. 22.
Pengő, fillér és társaik. Pesti Tőzsde, 1927. jan. 13.
Aukciók a régi időkben. Pesti Tőzsde, 1927. dec. 22.
Az első tudósgyűlés Sopronban. Sopronvármegye, 1929. aug. 29.
Soproni vonatkozású és eredetű emlékérmek. Sopronvármegye, 1930. szept. 6.

Kőhegyi Mihály

ÉREMLELETEK

Friesachi denárok Bajsa határában

Nem mindennapi lelet került elő Bajsa bácskai (Jugoszlávia) község határában. Az eke középkori, XIII. századi denárokat fordított ki a földből. A pénzekkel két évig a földet bérlő gazda gyerekei „paráztak", s csak akkor figyelt fel rájuk a gyerekek tanítója, Borus Sándorné. Észrevételét közölte férjével, a régészetpártoló magyar tanárral, aki amatőri lelkesedéssel el is indult a nyomon, s csakhamar 81 db, jobbára sarkos ezüstpénzecskét gyűjtött össze.

Az érmék meghatározásai:

1. XII. századvégi friesachi veret. (Luschin[1] 6.)

[1] A. Luschin: Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift. 16. 1923. 33—146.

2. II. Eberhard salzburgi érsek (1200—1246) friesachi veretei. (Luschin 15., 19., 22., 26.)
3. II. Eberhard salzburgi érsek ranni veretei. (Luschin 123., 124.)
4. Bernhard karinthiai herceg (1202—1256) Szent Veit-i veretei. (Luschin 194., 200.)
5. Henrik kölni érsek (1225—1238) veretei.

A pénzek tehát XII. vagy XIII. századi osztrák (német) pénzek, legtöbbjük friesachi denár, s legnagyobb valószínűséggel II. Endre állandóan romló denárjai helyébe kerültek ezen a vidéken is forgalomba. Jelentőségük viszont az, hogy tanúsítják: Bajsa határában már az Árpádok idejében is élet kellett hogy legyen, nemcsak a Hunyadiak korában, mint ahogy azt eddig tudtuk.

Pénovátz Antal

Bakonszeg — Guthtanya (Hajdú-Bihar m.) Összesen 105 db friesachi denár. Luschin 6 (4), L. 8 (7) L. 10. (5), L. 10 hybrid, Baumg. (Baumgartner: Blütezeit) 164, L. 13 (3), L. 13 utánzata, L. 15 (8), L. 17, Baumg. 31 (7), L. 18 (2), L. 19 (6), L. 23 (6), L. 24 (6), L. 25, L. 26, L. 118 hybrid, Baumg. 252, L. 119 (4), L. 123a, L. 123b, L. 123 vált. Baumg. 36., L. 124 hybrid, Baumg. 43., L. 131, L. 132 (2), L. 155, L. 156, L. 158a, L. 161 (2), L. 183, L. 189 (2), L. 191 (4), L. 194 (8), L. 198, L. 199 (4), L. 200 (2), L. 200 hybrid, Baumg. 210. L. 207 (2), L. 301 (2), L. 303 (3).

G. I.

Csabacsüd (Békés m.) utolsó előforduló évszám: 1585. Összesen 85 db. Magyar: II. Lajos denár CNH. II. 306A. L-K 1527, I. Ferdinánd denár K-B 1534. (2), 1538, 1541, 1542 (3), 1543, 1548, 1549. Lengyel: I. Zsigmond garas Gum. 482. 1527, Gum. 483. 1528 (2), Gum. 484. 1529 (2), Gum. 485. 1545 (2), Gum. 491. 1547, Báthori István dutka Gum. 704. 1582, Gum. 712. 1585. Danzig: I. Zsigmond garas, Gum. 561. 1534 (4), Gum. 564. 1538, Gum. 565. 1539, Zsigmond Ágost garas Gum. 642. 1556., Báthori István garas Gum. 790. 1579 (2). Elbing: I. Zsigmond garas Gum. 582. 1534 (2). Litvánia: Zsigmond Ágost garas Gum. 610. 1568. Porosz terület: I. Zsigmond garas Gum. 525. 1529, Gum. 526. 1530 (3), Gum. 527. 1531, Gum. 528. 1532 (4), Gum. 529. 1533 (4), Gum. 530. 1534 (4). Porosz hercegség: Albert garas 1531 (2), 1532 (2), 1533, 1534, 1535, 1538 (2), 1539, 1540, 1541 (3), 1542 (4), 1543 (3), 1545 (4), 1546 (3), 1550, dutka 1544. Brandenburg—Küstrin: Johann garas 1546. Liegnitz — Brieg: II. Frigyes garas 1543, 1544. Schweidnitz: garas é. n., Salzburg: Ernst tallér 1551.

G. I.

IRODALOM

Karel Castelin: **Zum »Münzrecht« der Kelten in Böhmen.** Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte. 1968.

Annak ellenére, hogy a kelta pénzveréssel meglehetősen sokan foglalkoztak és számos részletkérdésben tartós eredmények születtek, igen keveset tudunk a pénzverés jogáról. Általánosan elterjedt nézet szerint egyes törzsek, azok vezetői, városok, papi testületek verették a pénzt. A szerző most sorra megvizsgálta azokat a lelőhelyeket, ahonnan biztos nyomunk van a pénzverésre és arra az eredményre jutott, hogy a pénzek ott készültek, ahol másfajta ércfeldolgozó tevékenység is folyt, azaz ahol általában öntéssel, vagy kovácsolással foglalkoztak. Állítását széles körű (köztük magyar) anyaggal bizonyítja. Végkövetkeztetésként arra a megállapításra jutott, hogy „pénzverési jogról" a kelták esetében nem lehet beszélni s ha helyenként valóban egyes személyek tulajdonában volt is a pénzverés, az nem jogi hatalmukból, hanem gazdagságukból következett.

Kőhegyi Mihály

Robert Forrer: **Keltische Numismatik der Rhein- und Donauländer.** Band 2. (Graz, 1969). 245 oldal, 20 tábla

Szokássá vált az utóbbi években, hogy mindmáig alapvető szakkönyveket, melyeket már nem lehet megszerezni, újra kiadnak. A különféle kiadók ilyen irányú tevékenysége mindenképpen hasznos, tudományos szempontból is üdvözlendő. Ennek az elgondolásnak keretében került sor Robert Forrer könyvének újranyomására, hiszen első megjelenése (1908) óta sokat forgatott segítőtársa a kelta pénzekkel foglalkozó kutatóinknak. Minderre nem lenne érdemes sok szót vesztegetni, ha Forrer új kiadását nem követte volna egy második kötet. Az elmúlt hat évtizedben ugyanis nagyszámú kelta pénz került elő, melyek nem egy esetben új típust is képviselnek. Ráadásul az egyre finomuló módszerek segítségével területileg és időrendileg sokkal többet tudunk Forrernél. Jó gondolat volt tehát, hogy Karel Castelin vezetésével hat szerző összefogott és egységesen rendszerezte az anyagot, megjegyzéseivel pedig mintegy újraértékelte az eddigi eredményeket. A körültekintő alapossággal megszerkesztett kötet nemcsak a bibliográfiai utalásokat, éremtáblákat, azok leírását tartalmazza, hanem külön fejezet az eddig megjelent vonatkozó munkák teljes jegyzékét is hozza. Az érdeklődő ennek segítségével könnyen és gyorsan tájékozódhat a kérdés szakirodalmáról.

Kőhegyi Mihály

Nicolae Lupu: **Aspekte des Münzumlaufs im vorrömischen Dakien.** Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte. 1967.

Közismert tény, hogy Erdély területén az i. e. II. században II. Philippos görög érmei forogtak, majd ezeket igen nagy számban utánozták. Az I. században egyre erőteljesebb lesz a római befolyás és ezzel párhuzamosan a denár kerül előtérbe. Igen korán találkozunk helyi veretekkel is. A szerző most azokat a verőtöveket mutatja be, melyek a közelmúltban kerültek elő Tiliscaban, Szeben környékén. A 14 verőtövet egy korsóban találták ásatás során, tehát összetartozásuk hiteles és ez nagyban növeli történeti értéküket. Mind római denárokat utánoznak. A legkorábbi egy i. e. 140-es évek körüli érmét, az utolsó 72-ben vert denárt, amiből a szerző helyesen állapítja meg, hogy a lelet 65 körül kerülhetett a földbe. Abban már kevéssé vagyunk bizonyosak, hogy a verőtövek azért kerültek így együttesen a földbe, mert már nem használták őket. Véleményünk szerint éppen az ellenkezője valószínű: azért rejtették el, mert még használni akarták őket. Igaz ugyan, hogy a példányok legtöbbje erősen kopott a sok veréstől, de pontosan a legfiatalabb denárt feltüntető verőtő a leghasználhatóbb, sőt talán még használatba sem vették. Külön ki kell emelnünk azt a pontos technikai leírást, melyet a feldolgozó az egyes leletekről ad. Nagyon tanulságos a vas és bronz verőtövek arányának, használhatóságának, célszerűségének vizsgálata. Ez Lupu cikkének, történeti mondanivalóján túl, legerősebb oldala.

Kőhegyi Mihály

Robert Göbl: **Regalianus und Dryantilla.** Wien, 1970. 51 oldal, 4 tábla

A római pénztörténet egyik minket is közelről érdeklő színes, érdekes foltja az a pénzverés, mely Regalianus ellencsászárnak és nejének Dryantillának nevéhez fűződik. A kutatás már régóta felismerte vizsgálatának fontosságát és Alföldi András több cikkében is megkísérelte a meglehetősen összekuszált kérdés kibogozását. Göbl, amint azt maga is bevallja, az ő nyomdokain indult el s mostani monográfiája azt bizonyítja, hogy széles körű gyűjtéssel, az anyag újraértékelésével tovább lépett a végleges megoldás felé. A Carnuntumban 260-ban, a légió XIIII gemina által kikiáltott ellencsászár kitűnő szervező és egyúttal gazdag ember lehetett, mert rövid néhány hónapos uralkodása alatt viszonylag sok érmét veretett. Mindezekből reánk csupán 60 darab maradt. Az arány 27 : 33 Dryantilla javára, ami azonban nem tükrözheti az eredeti

verési arányt, hanem csak arról van szó, hogy a császár pénzeinek összegyűjtésére, megsemmisítésére nagyobb gondot fordítottak az utódcsászárok.

A szerző hallatlan szorgalommal járt utána a világ minden tájára szétszóródott anyagnak s eredményeit döntően ennek a lelkiismeretes munkának köszönheti. Erre alapozva megállapította, hogy Regalianus korábbi császárok denárait verette át. Az átveréshez szolgáló verőtöveket két mester készítette, akik már előzőleg is Carnuntumban dolgoztak és gemmák vésésével foglalkoztak. Az egyik vésnök gyakorlottabb, ügyesebb mester volt, éremképei tisztábbak, a császár arcát hűbben adják vissza. A másik kéz verőtöveit kevésbé képzett mester csinálta, ám ezek erősebbek voltak az előbbinél s ezért az átverések zöme innen került ki.

Külön ki kell emelnünk azt a körültekintő interpretálást, amivel a szerző forrásait kezeli. Óvatos, néha már aggályos megfogalmazásai éppen ezért megbízhatóak, szilárdak. Nem olvas ki többet azokból, mint amennyit valóban tartalmaznak.

Regalianus és Dryantilla vereteinek rendkívül ritka voltát mutatja, hogy az MNM Éremtárában mindössze 1—1 darab van belőlük. Göbl táblázatából azonban kiderül, hogy Brigetioban és Arrabonaban, valamint Nagyvázsonyban (ez jelenleg valahol lappang) is kerültek elő ilyen veretek, felbukkanásukkal tehát számolhatunk.

Kőhegyi Mihály

Joel L. Malter: **Byzantine numismatic bibliography** 1950—1965. Chicago, 1968. 59 oldal

Hazai szakembereinknek nem kell külön bizonygatnunk, hogy avarkori emlékanyagunk belső időrendjének megállapításában milyen nagy segítséget jelentenek a sajnos gyér számban előkerülő bizánci pénzek. A bizánci történet szerteágazó problematikájának nemzetközi irodalmát nyomon követni szinte reménytelen vállalkozás, hiszen a publikációk döntő többségben hazánk határain túl jelennek meg. Ezért gondolunk hálával azokra a kollégákra, bibliográfusokra, akik időnként összefoglalják és közzéteszik az újabb eredményeket, a megjelent tanulmányok listáját.

A szerző 15 év vonatkozó irodalmát gyűjtötte össze. Elöljáróban 6 fejezetben (metrológia, történeti kérdések, gazdaságtörténet, érem-meghatározások, kincsleletek, vegyesek) röviden elmondja az újabb kutatások irányát, azok elért eredményeit. Beosztása ugyan szigorúan numizmatikainak tűnik a címek alapján, valójában azonban ennél jóval többet nyújt. A bibliográfiai részre is vonatkozik ez a megállapítás. A szerző — helyesen — nem maradt meg szűkmarkúan a numizmatikai cikkek felvételénél, hanem ennél sokkal szélesebb skálát ölel fel s ezzel mintegy áttekintést ad az egész irodalomról, nem kis segítséget nyújtva ezzel történészeknek, régészeknek. Csak sajnálni tudjuk, hogy mindössze két magyar cikk szerepel (Csallány Dezső, Kerényi András) a gondosan összeállított bibliográfiában, ami egyben figyelmeztetés is: többet kellene foglalkozni kutatóinknak ezzel a számunkra sem közömbös témával.

Kőhegyi Mihály

Artur Pohl: **Die Silberquelle der Slavonischen Banaldenare.** Südost-Forschungen, 1967

Szlavónia 1090-ben került magyar fennhatóság alá, s ettől kezdve magyar pénzek forogtak e területen. A XII. századi állandóan romló magyar pénz helyett friesachi érmeket használnak a forgalomban. II. András trónvárományosként Szlavónia és Horvátország hercege volt s mint ilyen, pénzt is veretett a friesachiak mintájára. A tatárjárás után az egész országban szinte egy csapásra megszűnik a friesachi pénzek forgalma. Az erősen elpusztult Kárpát-medence népe nyilván nem volt képes megfelelő ellenértéket (marha) adni a jó pénzért.

Ebben az időben a Gutkeled nembeli István volt Szlavónia bánja, aki azután Pakracon pénzverdét állított fel. Ezeket a jó ezüstből készült denárokat nevezzük báni denároknak. A nagy mennyiségben vert denárok hamarosan széles területen elterjedtek s közkedveltek lettek, hiszen a magyar pénzekkel ellentétben ezeket nem vetették alá az évenkénti pénzrontásnak.

A magyar kutatás sokáig értetlenül állt szemben azzal a kérdéssel, hogy hol szerezték be a szükséges ezüstöt? Pohl Artur a korabeli történeti események és források vizsgálata alapján most arra a következtetésre jutott, hogy itt csakis Srebenica (Szrebenyik) ezüstbányái jöhetnek számításba, ahol már a rómaiak idejében is folyt művelés. Nagy Lajos idejében sikerült a pécs-szerémi kamaragrófnak megszüntetnie a báni denárok verését és ezentúl a szrebenyiki bányák ezüstjét az ő szerecsenfejes denárjainak veréséhez használta fel. Az egyre fenyegetőbb török veszedelem következtében azután Zsigmond kiépíti Nagybánya és Körmöcbánya verdéit és ezzel végleg megszűnik a szlavóniai denárok verése.

Kőhegyi Mihály

Artur Pohl: **Die Münzkammer Siebenbürgens 1325—1526.** Südostdeutsches Archiv, 1970

Erdély területe már a rómaiak idejében ismert volt gazdag aranylelőhelyeiről. Ezeket igyekezett kihasználni a magyar királyok hosszú sora is. A XIV. század elején a pápa az arab—mohamedán előretörés miatt elrendelte a közelkelet kereskedelmi zárlatát és ennek következtében az afrikai arany nem juthatott Európába. Mivel az európai aranybányászat csekély hozamú volt, Európa piacain felszökött az arany ára. Róbert Károly, középkori királyaink legjobb gazdasági szervezőinek egyike, gazdasági tanácsadóira hallgatva, kiépítette az ország eddig fejletlen aranybányászatát, bevezette a nemesfém monopóliumot, majd aranyvalutára tért át. Az összes kitermelt aranyat szigorú ellenőrzés mellett pénzzé verette. Ezáltal kimagasló helyzetet vívott ki Magyarországnak az európai piacon. Az aranytermelés pontos ellenértékének biztosítása céljából a legnagyobb hozamú aranybányákat bányavárosokká szervezte. Így Erdélyben Offenbányát (Aranyosbánya) 1325-ben városi rangra emelte. Az egész országot 4 pénzverőkamara alá rendelte s közöttük az erdélyi komoly szerepet játszott. Annak ellenére, hogy több ezerre tehető az Anjou- és Zsigmond-kori oklevelek száma (sajnos, csak egy részük kiadott), ezek a pénzverésről alig, vagy csak igen-igen szűkszavúan adnak hírt, így kénytelenek vagyunk magukból a rendelkezésünkre álló veretekből kiindulni. Ezért vállalkozott arra a szerző, hogy az erdélyi pénzverőkamaráról szóló feldolgozásokat, közleményeket mintegy összefoglalja. Ám nem elégedett meg ennyivel, hanem mindenütt a maga széles anyagismerettel és aprólé-

kos elemzéssel leszűrt eredményeit is közli. E kettős fonalból összeszőtt tanulmány ezért nyugszik szilárd alapokon s rá bízvást építhetnek szakembereink. A még itt-ott nyitott, vagy vitás kérdések eldöntését szerencsés összetételű, s minden bizonnyal felbukkanó, leletegyüttesekre kell bíznunk.

Kőhegyi Mihály

Inž. Horák, Jan: **Kremnické Dukáty.** Bratislava, 1968. Slovenské Pedagogické Nakladatelstvo. 108 old., 48 kép, 2 tábl. 8°

A szerző „Kremnická Mincovňa" c. munkája révén már ismeretes. Most érdekes kis könyve jelent meg, mely bevezetésként rövid áttekintést ad a pénz, elsősorban az aranypénz fejlődéséről a legrégibb korektól kezdve. Dareikosok, Státerek, Aureusok és Solidusok korát különbözteti meg az aranyforint és dukát elődeiként.

Az aranyforint bevezetésének történetét az ismert magyar irodalommal egybehangzóan írja le, hivatkozva Huszár Lajos munkáira. Mind a körmöci kamara történetét, mind Leopoldus (Hyppolit) kamaragróf szerepét az ismert adatok alapján tárgyalja. Hivatkozik a recenzor által közzétett 1776 verdejegyre (köztük 393 aranypénzre vonatkozó), megjegyezve, hogy ezek jelentése sehol sincs megmagyarázva. „Az Érem" 33—34. és 35—36. számában (1966) a körmöci verdejegyekről és 45—46. számában a kassaiakról közölt táblázatok nyilván nem kerültek kezéhez — ezek épp a mai Szlovákia területén vert pénzek verdejegyeit hozzák.

A magyar aranyforintverés történetét három szakaszra osztja: a választott királyok vereteire; a Habsburg veretekre Mária Teréziáig és innen a Monarchia felbomlásáig megjelent aranypénzeket említi. E felosztással egyetértünk, hangsúlyozva, hogy a magyar aranypénz addig, amíg finomsága és súlya azonos maradt, tehát 1750-ig, illetve 1786-ig aranyforint volt, habár külföldön gyakran, de hibásan dukátnak is nevezték. Az említett években kiadott rendeletek, ill. pátensek következtében a császári dukátok finomságára csökkentett finomság miatt ezentúl tényleg dukátok lettek.

Még a következő, kisebb jelentőségű megállapításokat említjük fel. Zsigmond király sasát a szerző luxemburginak nevezi, bár nálunk már régóta megállapítást nyert, hogy ez brandenburgi, hiszen annak idején a címet és a címert párhuzamosan használták és Zsigmond, mielőtt magyar király lett, mindenkor brandenburgi őrgróf címét használta.

Nem vehetjük rossz néven cseh szerzőtől, ha a magyar történelmet részleteiben nem ismeri. A szerző szerint I. Ulászló egyidejűleg feleségül vette Erzsébet királynét. Ha ez így történt volna, véres polgárháború maradt volna el és a körmöci és kassai kamara jövedelme Hunyadi törökellenes küzdelmei részére rendelkezésre állott volna!

Mátyás király korában az áttérés a „Madonna" típusra nem 1468-ban történt, akkor csak az ezüstpénz változott meg. Az aranyforint Körmöcbányán 1470-ben, Mühlstein Vitus újbóli többévi kamaragrófsága első évében jelent meg az új éremképpel. A nevezett verdejegye ekkor K-kettőskereszt volt. Azt, hogy Mátyás király pénzügyi reformját megromlott gazdasági helyzete miatt volt kénytelen keresztülvinni, mégsem hisszük — inkább az ellenkezőjét; ekkor már abban a helyzetben volt, hogy rendbe hozhatta a pénzverés ügyét (42. old.). Pénzreformja eredményeit kétségtelenül a Thurzó család üzleti tapasztalata és szilárd magatartása tartotta fenn s a versengő nürnbergi Haller család összefogása Fortunatus alkincstárnokkal csak átmenetileg veszélyeztette azt.

A 47-ik oldalon újra megjegyzi a szerző, hogy a középkori magyar aranyforintok többségénél még verdét sem lehet megállapítani. Nos, 398 ismert verdejegy-variáns közül csak kb. 26 a bizonytalan s ha még oly szigorú kritikát alkalmazunk, nagy változás nem várható! Ezzel szemben Körmöcbánya 75, Nagybánya 143, Szeben 88, Buda 22 verettel van képviselve, a többi Pécsre, Kassára, Kolozsvárra, Offenbányára és Brassóra esik. Nagybánya magas aránya azzal magyarázandó, hogy I. Ulászló és Hunyadi ott veretett és ott gyakran folyt párhuzamos forintverés egyes főurak részére, ami külön verdejegyeket igényelt. Különben is a verdejegyek száma a ténylegesen kivert mennyiségekkel nincsen összefüggésben. A kamaragrófok kérdésében pedig utalunk a Horváth—Huszár közleményekre, melyek azokat nagy számban felemlítik. (Num. Közlöny 1955/56 és 1965/66.)

A Habsburg korról közöltek a terjedelmes idevágó többnyelvű irodalomból amúgy is ismeretesek, ezért ezekre nem térünk ki.

Érdekesek és nálunk kevéssé ismertek az újkori csehszlovák dukátverés történeti fejleményei. Azt a megjegyzést nem értjük, hogy az országos védszentet címer helyett vették volna éremképnek. Amikor Közép-Európában aranypénzt kezdtek verni, a címerek már régen divatban voltak. Nagy Lajos is címerrel helyettesítette a firenzei liliomot és csak aztán vette fel a védszentet a hátlap rajzába.

A csehszlovák emlékérmek verésének leírása szintén sok új adattal ismertet meg bennünket. Összefoglalva, a kis mű számos érdekes technikai-történeti részletet közöl és a fent említett kisebb kifogások távolról sem kívánják a könyv értékét csökkenteni. Hasznos tudnivalókat közöl és inkább az a véleményünk, hogy ilyen gondos és tanulságos munka szebb kivitelt is érdemelt volna az igénytelen kis füzetnél.

Pohl Artur

Szabolcs de Vajay: **Les sources numismatiques de l'héraldique d'État hongroise.** Különnyomat a Recueil du Congrès, Berne 1968. kiadványból. 19. o.

Nem szükséges talán különösen hangsúlyozni, hogy a címerábrázolások divatba jötte óta a forgalmi pénzeken milyen fontos és hangsúlyozott szerepet játszottak mindig a címerképek. A címerek itt nemcsak mint hivatalos állami jelvények lényegesek, hanem mint olyan források is, melyek sokat közölnek dinasztiák cserélődéséről, területi változásokról, vélt vagy realizált igényekről stb. Hosszú távon tehát a történeti múlt jelentős szektorára vethet világot az érmeken való előfordulásuk vizsgálata. Ilyen értelemben rendkívül érdekes és hasznos ez a feldolgozás, mert egy heraldikus szemével nézve válnak történeti adatokká a magyar pénzeken szereplő címerek. Alapos elemzés után a szerző megállapítja, hogy míg a XI—XII. századokban a magyar pénzeken nincs címer csupán kereszt, és csak III. Béla idejében jelentkezik az első igazi heraldikai elem, a kettős kereszt, majd II. Endre korában a dinasztia preheraldikus szimbóluma a pólyás címer. Ettől kezdve tűnnek fel a különböző címerábrázolások, különösen az Anjou-korban és az azt követő időkben.

Részletes ismertetést nyernek az összes címerábrázolások az őket kísérő, illetve magyarázó történeti események keretében. A középkori Magyarország, majd az erdélyi fejedelemség és a Habsburg uralom alatti, illetve az önálló Magyarország pénzein jelentkező címerképek részletes taglalása után, az 1915-ben megállapított ún. nagy címer alapulvételével az egykori országrészek és tartományok (Szlavónia, Bosznia, Dalmácia, Horvátország és Fiume) címereit is vizsgálja, amennyiben ezek kapcsolatban vannak a magyar pénzekkel. Nincs itt lehetőség arra, hogy a rengeteg apró adat felhasználásával felépített tanulmány eredményeit részletesen végigkísérjük, sem pedig arra, hogy a sok érdekes és részben új megállapításait regisztráljuk. Itt csak felhívni kívánjuk a figyelmet erre a hézagpótló tanulmányra, mely a magyar pénztörténeti kutatóknak sok segítséget fog jelenteni, minthogy a teljes magyar éremanyagot egy különleges szempontból, a heraldika nézőpontjából dolgozta fel.

H. L.

Ljubomir Nemeškal: **Českobudějovická mincovna v letech 1569—1611.** České Budějovice 1969. 136 oldal, 16 tábla

A XVI. század a morva pénzverés egyik legérdekesebb korszakát jelenti. Egyszerre négy verde is működik s ez sokszínűvé, de természetesen nehezebben követhetővé is teszi az egyes vereteket. A már régebben működőek mellé 1569-ben egy újabbat is rendeztek be České Budějovice (Budweis) kolostorában. A könyv ennek a verdének a történetével foglalkozik. Négy fejezete a verde négy periódusát jelenti, melyek egyúttal egy-egy kamaragróf nevéhez fűződnek. Az első fejezet a Česke Budějoviceben már korábban vert pénzeket tárgyalja. A XIII. század legvégén már vertek itt brakteátákat. Közülük öt típus biztosan, hét feltételesen e verdéhez köthető. Magyar szempontból sokkal érdekesebb a XV. század, mert 1470-ben Mátyás itt verette az ún. cseh—magyar fillért, melyről okleveles emlékünk is van. A verés körülményei azonban még nem eléggé világosak, tisztázásuk kívánatos lenne. A folyamatos pénzverés akkor kezdődött, mikor a II. Rudolfról elnevezett Rudolfov bányáiban nagyobb mennyiségű ezüstöt találtak és kiaknázása erőteljesen megindult. Az innen kikerülő ezüstöt eleinte Morvaország más pénzverdéiben dolgozták fel, de a budějovicei tanács kérésére itt is berendeztek egy verdét, mely azután életképesnek bizonyult. Hosszas tárgyalás és szervezés után végre 1569-ben elkészültek az első próbaveretek, melyek azonban II. Miksának nem tetszettek és így újra kellett vésetni a töveket. Időközben, különféle technikai nehézségek miatt, az ezüstbányák hozama erősen megcsappant, a nemrég létrehozott pénzverdét a bezárás veszélye fenyegette. Tobias Gebhart pénzverő azonban úrrá lett a nehézségeken s a verés folyamatosan tartott 1578-ig, amikor Gebhart mestert Prágába rendelték. Az ő vezetése alatt vert érmeket a rajtuk található oroszlánfejről lehet megismerni.

Az 1578—1584 közötti időszak története a legkevésbé volt ez ideig ismeretes, mert semmiféle írásos anyag nem állt a kutatók rendelkezésére, ráadásul pedig még új verdejegy jelenik meg.: C S és egy hatágú csillag. Ma már világos, hogy ez Christian Schönfeldt nevét takarja, aki előzőleg a helyi vámhivatal ellenjegyzője volt. Az évszám nélküli garasok az ő ideje alatt készültek. Nehéz természetű, összeférhetetlen ember lévén, sorra összeveszett mindenkivel és éppen leváltását készítették elő a felsőbb hatóságok, amikor meghalt. A verőtöveket azonban ezután is Bonifatius Riedel metszette. A szerző az eddigi véleményekkel szemben tisztázta, hogy aranypénzt sohasem vertek Budějovicen.

Az új pénzverő mester, Christoph Mattighofer ideje alatt (1584—1611) éri el a verde virágkorát, de egyúttal ez jelenti a végét is. Mattighofer régi pénzverő családból származott s mesterségbeli tudása kitűnő volt. Az ezüstbányák azonban lassú pangás után kimerültek, a régi tárnák feltárására, újak felkutatására Mattighofer minden vagyona ráment. A pénzverde végülis kénytelen volt beszüntetni tevékenységét.

A nagy gonddal és széles körű történeti tudással összeállított könyv nemcsak a csehszlovák, hanem a környező államok kutatóinak érdeklődésére is számot tarthat.

Kőhegyi Mihály

Pošvář, Jaroslav: **Moravské Mincovny** (Morva pénzverdék). Brno, 1970. Moravské Muzeum

A szerző nagyszámú levéltári forrás feldolgozása és értékelése alapján leírja az egyes morvaországi pénzverdék történetét. A leírást részletes gazdaságtörténeti adatok teszik érdekessé. A cseh-morva numizmatikában szokásos beosztással, denár-, lemezpénz-, garas- és tallérkorszakokat különböztet meg az egyes verdehelyek történetében s különösképp kiemeli a kereskedelmi utak és összeköttetések fontosságát, melyek a tárgyalt verdehely létesítését és működését befolyásolták. Természetesen igyekszik helyi adatokat közölni, így a pénzverde elhelyezését, valamint a pénzverőkre vonatkozó személyi adatokat.

Az említett verdehelyek elsősorban: az ország 4 történelmi városa; Brno (Brünn), Olomouc (Olmütz), Jihlava (Iglau) és Znojmo (Znaim), melyek Morvaország történetében mindenkor nagy szerepet játszottak. A szerző a kisebb helyeken és rövidebb ideig működött verdék adatait is mintaszerűen dolgozta fel s Uherské Hradiště, Jemnice és Podivín, valamint a Kroměřiž-i (Kremsier) püspöki verde eseményeit is bőven tárgyalja.

Bennünket elsősorban azok a verdehelyek és történelmi események érdekelnek, melyek hazánk gazdaságtörténetével összefüggésben vannak és a magyar numizmatikai eseményekre kihatással voltak. Ilyenek nagyobbrészt a jelenlegi morva főváros, Brno (Brünn) pénzverésének történetében találhatók. Morvaország a bizánci északi kereskedelmi útvonal fontos szakaszát képezte, mely útvonal Magyarországon is átvezetett. A 11. századi pénzforgalom ott vajmi gyenge lehetett a leletek szórványosságából ítélve. Brno még nem volt főváros, de kereskedelmi központként és mint útcsomópont mindinkább fontosságot nyert. E központ védelmére épült 1234—78 közt Spielberg vára (melyben később a reformkor számos magyarja is raboskodott, köztük Kazinczy).

A denárkorszak pénzei még silány ezüstből voltak, ezeket a 13. sz.-ban finom ezüstből készült 15 latos brakteáták váltották fel. Jíhlava ezüstbányáit német gyarmatosok fejlesztették s e város bányajoga számos magyar bányaváros jogának forrása lett. Brno 1243-ban városi jogot nyert s a nyugati posztókereskedelem főlerakata lett. Pénzverése azonban csekély maradt.

Feltűnően kiemeli a szerző az ismeretes Róbert Károly korabeli magyar—cseh gazdasági szerződések fontos szerepét Brno gazdasági fellendülésére s felemlíti a bécsi gazdasági monopólium letörésére elhatározott új kereskedelmi út ez irányú hatását. A magyar király ekkor vámkedvezményt adott azoknak a német

kereskedőknek, akik Morvaországon — tehát Brnon — át jöttek Magyarországba. A város fellendülése folytán János Henrik őrgróf áthelyezte székhelyét Brnoba, mely azóta az ország fővárosa maradt.

Érdekes annak említése, hogy a morvák Csehországot ekkor többé-kevésbé külföldnek tekintették, viszont a morva bor Prágában is külföldinek (cizí) számított. A cseh garasokat sasos morva ellenjeggyel látták el.

A huszita háborúkban az egész országgal együtt Brno is gazdaságilag visszaesett. A pénzhiány miatt mind Zsigmond, mind Albert pénzverési engedélyeket adott a morva városoknak, helyi fillérek verésére.

Morvaország közel húsz évig élt Mátyás király uralma alatt. Ez időből különösen sok magyar aranyforintügyletről számolnak be az okmányok; elsősorban házvételeknél fizettek magyar aranyakkal. A szerző említést tesz egy érdekes okmányról, mely szerint 1476-ban a brünni Szentpéter-templomban 2 láda pénz tartalmát jegyezték fel. Ezekben a ládákban aranyforintokon, garasokon, magyar és bécsi, valamint helyi pénzen kívül 18 „kopy", tehát több mint 1000 db „Mayerbalaass" nevezetű pénzt találtak, melyet a szerző nem tudott azonosítani (47. old. 54. megj.). Kétségtelen, hogy ezeknél a Č. Budějoviceben vert, magyar—cseh címerű egyoldalú Mátyás denárokról (CNH. II. 245) van szó. Ezek furcsa elnevezése nyilván Mátyás király ismert hadvezére — későbbi erdélyi vajda és horvát bán — nevétől, Magyar Balázstól származik, aki a pénz forgalomba hozatala idején nyilván ott a közigazgatás élén állhatott.

Ugyanezekről a magyar—cseh denárokról (a 46. oldalon) azt gondolja a szerző, hogy lehetséges, hogy nemcsak Č. Budějoviceben, hanem Brnoban is verhették. Ezt alátámasztja az a körülmény, hogy Morvaország sokkal tovább állt Mátyás uralma alatt, mint Dél-Csehország.

Felemlítendő még, hogy a „Kuniglaslaber" elnevezésű pénznél a szerző újból megjegyzi, hogy ennek eredetét nem sikerült megállapítani. Hivatkozik Kochra, aki II. Ulászló pénzének véleményezi. Nézetünk szerint itt V. László (Posthumus) thesaurált bécsi jóezüst pfennigjeiről lehet szó (Luschin: Das Münzwesen usw. I, Abb. 16), melyekről ismeretes, hogy inflációs időben kiadva, rögtön eltették és soká tartották finomságuk miatt.

A 16. században főleg a helyi valuta fedezte a szükségletet, míg a 17.-ben a lengyel pénz ott is hasonló zavarokat okozott, mint Magyarországon. A későbbi időkből leginkább az olmützi (Olomouc-i) püspöki veretek érdeklik a magyar gyűjtőket, melyek a mindinkább uniformizálódó Habsburg veretek közt kitűnnek. Egyébként a pénzverés mindinkább a birodalmihoz igazodott.

Az érdekes és rengeteg részletet tartalmazó munkát francia, angol és német összefoglalás egészíti ki hasznosan, mely természetesen áttekintést nyújt a hozott anyagról s így az ilyen irányú méltatásra nincs szükség.

Pohl Artur

Antonin Taul: **Olomoucké medaile, plakety, žetony a známky.** Olomouc, 1969. 107 oldal, XLIII tábla

Az összesen 564 tételt tartalmazó katalógusban mindazok az érmek, plakettek, zsetonok felsorolásra kerültek, amelyeknek olmützi vonatkozásuk van. A szerző nemcsak a múzeumokban található anyagot dolgozta fel, hanem magángyűjtemények és egyházi gyűjtemények sokkal nehezebben hozzáférhető darabjait is felgyűjtötte. Így katalógusa szinte teljesnek mondható, ha egyes darabok nyilvánvalóan lappanganak is még valahol. Különösen gazdag a püspököket és más egyházi személyeket ábrázoló emlékérem és plakettanyag, mely minőségileg is a legjobb. Ezek képezik egyúttal a legkorábbi (1582) példányokat. A második csoportot az egyes személyekről vert emlékérmek jelentik, köztük a nagyon keresett, 1933-ban kevés példányban vert Lafayette-érme érdemel különösebb figyelmet. A könnyebb áttekintést segíti, hogy az érmeket az ábrázolt személyek nevének ábécés rendjében közli a szerző, aki művét a felhasznált irodalom jegyzékével, hely-, név- és tárgymutatóval is ellátta. Morvaország egykori fővárosának emlékérmeit, plakettjeit, zsetonjait így egyetlen helyen találhatja meg az érdeklődő.

Kőhegyi Mihály

Slovenská Numizmatika I. Bratislava, 1970. 206 oldal, szöveg közötti táblák, ábrák, térképek

A Szlovák Tudományos Akadémia új sorozatot indított ezzel a kötettel, melyet — amennyire ezt egyáltalán egyetlen kötetből meg lehet ítélni, — évkönyvszerűen kívánnak megjelentetni s amely összefogja mindazokat a kollégákat, akik numizmatikával foglalkoznak. Nagyobb, összefoglaló tanulmányok mellett, leletközlések kapnak benne helyet. Minket ezúttal két tanulmány érint közelebbről.

Eva Kolniková: Hromadny nalez rymskych minci z Prešovo a jeho numizmaticko-historicky vyznam címmel a kelet-szlovákiai Prešovban előkerült éremleletet dolgozza fel. A 148 darabból álló, zárt lelet L. Cupiennius i. e. 145—138 között vert érmével indul és Hadrianus 134—138. évi denárjaival zárul. Megoszlásuk nem egyenletes: 92 köztársasági pénzzel szemben 56 a császárkoriak száma. A kétféle érem között nagyobb hézag van. Az előbbi i. e. 27 körül zárul, az utóbbi sorozat pedig csak Nero i. u. 63-as veretével indul. Ez a 90 esztendős hézag igen soknak tűnik, de romániai párhuzamok alapján együvétartozásuk nem kétséges. Igen fontos és módszertanilag messzemenően helyeselhető a szerzőnek az a törekvése, hogy valamennyi ez ideig előkerült római pénzleletet közli s azok helyét is rögzíti térképen. Ebből a nagyon használható és szemléletes kis térképből világos, hogy elsősorban a Tisza jobb oldali mellékfolyói, illetve azok vízgyűjtő területéhez tartozó kisebb patakok mentén kerültek elő a szórvány- és zártleletek egyaránt. A Prešovból ismeretessé vált anyag külön érdekessége, hogy meglehetősen nagy számban találunk a pénzeken „ellenjegyeket". Ezekről a szakirodalomban az a vélemény alakult ki, hogy vagy ellenőrző próbák során verték bele, avagy a barbárok számára használatra szánt pénzekbe vertek ilyen jelet. A kérdést ez az újabb lelet sem dönti el.

Elena Minarovicova: Rimske mince z okolia Leányváru címen azoknak a pénzeknek listáját közli, melyeket dr. Korbuly Dezső orvos gyűjtött össze Leányváron és környékén (Izsa, Dunamocs, Komárom), ahol orvosi gyakorlatát folytatta. Korbuly igen gondosan, szinte a mai modern leírókartonoknak megfelelően, minden előkerült pénzről külön lapon nyilvántartást vezetett, ahová annak lelőhelyét, elő- és hátlapi feliratát, Cohen számát feltüntette és az éremképeket is lerajzolta. Az eredetileg 746 római érem közül jelenleg 665 található meg a Szlovák Nemzeti Múzeumban. A Korbuly-gyűjtemény pénzeinek időbeli eloszlása jól tükrözi a római határ mentén kialakult pénzforgalmat s ezért történetileg sem lebecsülhető segítséget jelent numizmatikusainknak.

Kőhegyi Mihály

Satu Mare. Studii și communicări. Oradea, 1969. 239 oldal

Földrajzi, régészeti, néprajzi, várostörténeti és munkásmozgalmi tanulmányok és feldolgozások mellett egyetlen numizmatikai cikk szerepel a most induló sorozatban. Ez az egy viszont közelről érint bennünket, mert Gheorge Lazin: Circulatia monetară in Nord-Vestul Romanie címen azokat a leleteket foglalta össze, amelyek északkelet Romániában kerültek elő és II—IV. századi római vereteket tartalmaznak. A lelőhelyek területileg a Tiszától délre helyezkednek el. Három zárt leleten kívül 229 szórványt ismerünk innen. Zömük ezüst denár, kisebb részük bronz, s az utóbbiak inkább a III—IV. századra jellemzőek. A szerző szerint ezeket a római vereteket a szabad dákok használták a belső kereskedésben. Ez a kérdés azonban — véleményünk szerint — jóval bonyolultabb. A szóbanforgó területen ugyanis a mondott időben szarmaták éltek, leleteiket több helyről ismerjük. A pénzforgalom teljesen párhuzamosan fut a többi hazai szarmata lelőhely pénzforgalmával. Már pedig, ha itt a szabad dákok kezén levő pénzekről lenne szó, akkor döntő többségben I—II. századi veretek kerülnének elő, de éppenséggel nem ez a helyzet. Érdemes lenne egyszer az egész kérdéskört közelebbről megvizsgálni és a Kárpát-medence római impériumon kívüli területének teljes pénzforgalmát összefoglalóan feldolgozni.

Kőhegyi Mihály

Eugen Rahnenführer: **Die Kursächsischen Kippermünzen.** Berlin, 1963. 137 oldal, 77 tábla
Gerhard Krug: **Die Kursächsischen Kippermünzen. II.** Berlin, 1969. 90 oldal, 60 tábla

A török uralom alatti időkben, majd a XVII. század visszafoglaló háborúi során több ízben szász csapatok is megfordultak hazánkban. Ezek révén kerültek ide a szász városok által vert garasok. De forogtak kereskedelmi forgalomban is, hiszen pénzleleteinkben több ízben előkerülnek. Igaz, nem nagy százalékban, inkább csak néhány darab fordul elő a gyakran több százat, vagy ezret kitevő magyar pénzek mellett. Meghatározásuk sokszor igen körülményes, hiszen megfelelő katalógusokkal alig rendelkezünk. Ezért volt hasznos kezdeményezés, hogy a drezdai múzeum kiadta az 1621—1623 között vert garasok összefoglaló feldolgozását. Eugen Rahnenführer évtizedeken keresztül foglalkozott összegyűjtésükkel, osztályozásukkal, de kéziratban elkészült művét már nem tudta apró finomságokig kidolgozni. Elsősorban azért nem, mert éppen a legnagyobb gyűjtemény, a drezdai múzeum anyaga, a második világháború alatt elpusztult. Így utólagos összehasonlításokra nem nyílott lehetősége a sajtó alá rendezőknek sem. Az alapvetés azonban megvolt és ez feltétlenül Rahnenführer érdeme.

Az ő beosztását alapul véve egészítette azután ki Gerhard Krug egy újabb kötetben a szász garasok corpusát s ezzel megbízható és használható kézikönyvet kaptunk. Külön ki kell emelnünk a rendkívül könnyen áttekinthető tipográfiát, valamint a kitűnő, fekete alapra nyomott táblákat. A kötet kiadójának, a drezdai Landesmuseum für Vorgeschichte-nek elsősorban régészeti feladatai vannak. Annál nagyobb köszönet illeti meg a múzeum vezetőjét, hiszen ezzel a Német Demokratikus Köztársaságban dolgozó numizmatikus kollégák igen szűkös kiadási gondjain igyekezett részben segíteni.

Kőhegyi Mihály

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

Az Érem 1970—1971. évfolyamai.

Allen, Derek F.: A hoard of Danubien tetradrachms from England. Jahrb. f. Num. u. Geldgeschichte 18 (1968) 113—118.

Baki Miklós: Fémes Beck Vilmos. Művészet 10 (1969) 4. sz.

Banyai, A.: The Legal and Monetary Aspects of the Hungarian Hyper-Inflation 1945—1946. Phoenix 1971. 28.

Baraczka István: Az 1535/36. évi Sopron városi kamarai számadáskönyv néhány tanulsága. Soproni Szemle 23 (1969) 207—215.

Biróné Sey Katalin: Későrómai centenionales lelet Gölléről. Folia Arch. 20 (1969) 63—68.

Csongor Győző—T. Simon Ilona: Szegedi emlékérmek és plakettek. A Móra F. Múzeum Évk. 1969. I. 153—191.

Dietzel, Heinz: Die Münzen Ungarns ab 1848. Anhang: Die Banknoten Ungarns. 1. Auflage 1970. Berlin. 8r 240 o.

Gámenczy Béla: A forint megteremtése. „Budapest" 8 (1970) 11. sz. 40—41.

Gedai István: Numizmatikai adatok a dukátus kérdéséhez. Folia Arch. 20 (1969) 99—103.

Gedai, István: Numismatische Angaben zur Frage des »Dukatus«. A Móra F. Múzeum Évk. 1970. II. 207—209.

Gergelyfi Imre: A hódmezővásárhelyi éremlelet (XVII. sz.). A Móra F. Múzeum Évk. 1970. I. 59—63.

Gindl, Jozef: Drevené výplatné znaky za Spiša. Zbornik Slov. Banského Múzea. 6 (1970) 177—181.

Gindl, Jozef: Niekol'ko zo života Kremnického podkomorného grófa Wolfgang Rolla. Zbornik Slov. Banského Múzea 5 (1969) 221—231.

Györffy István: Magyar szemorvosok emlékérmei. Communicationes de Hist. Artis Medicinae 57—59. sz. 1971. 319—329.

Gyulai, Paul: Expresia „bani păgîni" în documente din secolul al XVI-lea. Acta Musei Napocensis 6 (1969) 553—555.

Horák, Ján: Kremnické Dukáty. Bratislava 1968. kis 8r 108 o.

Huszár Lajos: A pankart. (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből.) Soproni Szemle 24 (1970) 253—259.

Huszár Lajos: Pénzverés Szomolnokon a XVI. században. Folia Arch. 20 (1969) 155—161.

Huszár Lajos: Bezerédy Ignác plakettje. Arrabona 12 (1970) 165—169.

Huszár Lajos: A Lotz-érem viaszmodellje. Művészettört. Ért. 1970. 4. sz. 289—290.

Huszár Lajos: Johann Henis emlékérme. Communicationes de Hist. Artis Medicine 60—61. sz. 1971. 337—338.

Huszár, Lajos: Aus der Münzensammlung des »Semmelweis« Medizinisch-Historischen Museums. Communicationes de Hist. Artis Medicinae Suppl. 4. 1970. 69—77.

Iliescu, Octavian: O monedă de aur inedită, emisă de principatul Transilvanici în anul 1628. Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 355—357.

Koch, Bernhard: Münzfunde dokumentieren den Geldumlauf im Burgenland. Num. Zeitr. 83 (1969) 82—97.

Koch, Bernhard: Biographische Beiträge zur Geschichte der Wiener Münzstempelschneider und Medailleure. Num. Zeitr. 82 (1967) 53—85.

Kolníková, Eva: Dako-Getische Münzen und einige Probleme des keltischen Münzwesens in der Slovakei, Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 39—49.

Kupa Mihály: A jászberényi 1919-es szükségpénz tervezete. Jászkunság 15 (1969) 59—60.

Lazin, Gh.: Tezaurul de monede romane imperiale de la Iseț-Popi (Jud. Hunedoara). Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 335—344.

Luchian, Octavian: Tezaurul monetar de drahme Apollonia și Dyrrachium de la Budoi-Marghita (Jud. Bihor). Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 362—371.

Lupu, Nicolae: Aspekte des Münzumlaufs im vorrömischen Dakien. Jahrb. f. Num. u. Geldgeschichte 17 (1967) 101—121.

Marzinek, Otto: Eine neue Kunstmedaille des ungarischen Bildhauers und Medailleurs Kálmán Renner. Num. Nachrichtenblatt 19 (1970) 6—7. sz. 330—331.

Mikló József: Emlékérem (I. Lipót korából). Műgyűjtő 3. 71/3. 27.

Mihalik, S.: Der Goldschmied Sebastian Hann 1645—1713. Acta Hist. Artium 16 (1970) 3—4. sz. 151—200.

Mitrea, Bucur: Spre o revalorificare a tezaurelor de monede romane republicane descoperite în Dacia: Tezaurul de la Ilieni (Jud. Covasna). Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 81—90.

Pap, Francisc: Un tezaur monetar din secolul al XVII-lea descoperit la Cluj. Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 391—392.

Pap, Fr., Milea, Z., Feneșan, V.: Tezaurul monetar din secolele XV—XVI de la Jara (Jud. Cluj). Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 179—191.

Pohl, Artur: Die Münzkammer Siebenbürgens 1325—1526. Südostdeutsches Archiv 13 (1970) 24—43.

Pohl, Artur: Die Münzstätte Kaschau in Mittelalter. Südost Forschungen 27 (1968) 28—50.

Scheuch, Karl: Frondienst-Marken aus Ungarn. Geldgeschichtliche Nachrichten 3 (1968) 9. sz. 11.

Schmidt, Béla: Zwei Doppeltaler-Varianten des Fürsten Gabriel Bethlen von Siebenbürgen. Mitteil. d.Ö.N.G. 32 (1970) 128—129.

Soproni, Sándor: Über den Münzumlauf in Pannonien zu Ende des 4. Jahrhunderts. Folia Arch. 20 (1969) 69—78.

Suchodolski, Stanisław: Początki mennictwa wegierskiego. Wiadomosci Num. 13 (1969) 131—146.

Székely, Zoltán: Tezaurul monetar de la Căpeni (Jud. Covasna) Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 393—395.

Székely, Zoltán: Noi descoperiri monetare grecești în județul Covasna. Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 361.

Tanțău, Rodica: Restudierea tezaurului de monede romane republicane de la Stupini (Jud. Bistrița-Năsăud). Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 255—264.

Tóth Antal: Budapest új emlékérmei. „Budapest" 8 (1970) 2. sz. 18—19.

Vajay, Szabolcs: Les sources numismatiques de l'héraldique d'État hongroise. Tirage a part du Recueil du Congrès Berne 1968. 19 o.

Tölgyesi József: Numizmatikai ismeretek az általános iskolai történelemoktatásban. Századok 103 (1969) 762—768.

Vaday Andrea: Szolnok megye rómaikori pénzforgalma. Jászkunság 16 (1970) 130—138.

Winkler, Judita: Moneda „Provincia Dacica". Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 81—90.

Winkler, Judita: Tezaurul de denari romani descoperit la Grădiștea de Munte în anul 1879. Studii și Cerc. de Num. 5 (1971) 283—302.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénzverés, pénztörténet

Antik pénz

A British Múzeumban őrzik a világ legrégibb érmét, melyet 525-ben vertek. Népszabadság 1970. febr. 10.

Kroiszosz aranya. Az első aranyérméket i. e. VI. században, Kisázsia nyugati részén, Lüdia állam királya verette. Élet és Tudomány 25. 1970. 1270. p.

Magyar pénz

Begyűjti a posta a régi pénzérméket, a kopott tízeseket. Esti Hírlap 1970. nov. 26., Népszabadság 1970. nov. 27., Népszava 1970. nov. 27.

Ezerkilencszáznegyvenhat évi stabilizáció. Forint 1970. júl.

Ezüst 50 és 100 forintos. Petőfi Népe 1970. márc. 25.
Hol működött az első Árpád-kori pénzverde? Dolgozók Lapja 1970. dec. 24., Hírlap 1970. dec. 24., Pest Megyei Hírlap 1970. dec. 25.
Hungary issues new coins. (Az 1970-ben kibocsátott 2 forintos érme ismertetése.) Coin World 1970. szept. 9.
Így születik a 2 forintos. Hétfői Hírek 1970. aug. 10.
Jeszenszky Ferenc: Stabilizáció. Forint jubileum. A pengő inflációjának története. Billió, trillió, quintillió. Magyarország 1971/27. 21. old. 2 ill.
Károly Róbert pénzügyi reformjai Magyarországon a XIV. század első felében. Forint 1970. máj.
A körmöcbányai pénzverés történetéből. Forint 1970. ápr.
Kortársak nyilatkoznak az inflációról és a stabilizációról. Népszabadság 1970. febr. 11.
Lovász Péter: Infláció-stabilizáció. A forint históriája. Magyar Hírlap 1970. jan. 31.
Miért patinás az új kétforintos. Esti Hírlap 1970. aug. 12. Népszava 1970. nov. 14.
Nagyobb ötforintost. Esti Hírlap 1970. jún. 2.
Nikkel tíz- és ötforintosok kerülnek forgalomba. Meddig érvényesek a régi érmék. Magyar Nemzet 1971. május 25.
Obulus, garas, tallér. Visszapillantás az ezeréves magyar pénzekre. Pestmegyei Hírlap 1970. aug. 20.
Az ötven- és százforintos címletű ezüst, jubileumi emlékérmék kibocsátásáról MNB Em. 33/1970. sz. rendelet. Magyar Közlöny 1970. márc. 22.
A pengő valuta. Pénzünk 25 évvel ezelőtt. Forint 1970. márc.
Pénzünk történetéből. Forint 1970. jan.
Régi és új fillér. Esti Hírlap 1970. máj. 29.
Száz-dukátos arany. Múzeumi Magazin 1970. 1. sz.
Új kétforintos érmék kibácsátása. Bankértesítő 1970. jún. 29., Magyar Közlöny 1970. jún. 30.

Egyéb pénz

Anglia. Fontos is érdekes is. Miért nem gurul az új 50 pennys? Füles 1970. márc. 19.
Anglia. Hétszögletű gondcsináló. Az új angol 50 pennys. Országvilág 1970. márc. 11.
Anglia. Marad a 6 pennys. Esti Hírlap 1970. ápr. 28.
Anglia. A penny története. Esti Hírlap 1971. szept. 2.
Anglia. Pénzreform Nagy-Britanniában. Ezután a font 100 új pennyből áll. Élet és Tudomány 25. 1970. 378. p.
Anglia. Stanley Levison: Mozgalom a 6 pennys megmentésére. Esti Hírlap 1970. febr. 20.
Anglia. Martin József: Tizenkét évszázados hagyomány. Tízes számrendszer Angliában. Magyar Nemzet 1971. febr. 14.
Argentín pénzreform. Esti Hírlap 1970. jan. 3.
Firenzéből származnak. Petőfi Népe 1970. júl. 14.
Kazahsztán legrégibb pénzverdéje. Szovjetunió 1970. aug.
Lengyel királyok pénze. Esti Hírlap 1970. aug. 13., Népszava 1970. aug. 14.
Lengyelországban új tíz zlotys érmét bocsátottak ki. Népszabadság 1970. ápr. 23.
Németország. Olimpiai márka. Esti Hírlap 1970. jan. 29.
Szovjetunió. Aranypénz, ezüstpénz, rézpénz. Szovjetunió 1970. ápr.
A török fontot 40%-kal leértékelték. Esti Hírlap 1970. aug. 10.
Polner Zoltán: Érmékkel írt történelem. Csongrádmegyei Hírlap 1970. febr. 21.
Vő Imre: A pénz históriája. Fényszóró 1970. nov. 25. 2 ill.

b) Papírpénz

Anglia. Új angol bankjegy. Népszava 1970. júl. 10.
Ausztriában új papírpénzt bocsátottak ki. Forint 1970. nov.
Brazília. Tízezer cruzeiros brazil bankjegyet találtak egy tőkehal gyomrában. Magyar Nemzet 1970. márc. 25.
Eger. Sugár István: Amikor Eger városa pénzt nyomatott. Az 1860. évi egri szükségpénz története. Népújság 1970. dec. 2.
Forgalomba kerül az ötszáz forintos bankjegy. Esti Hírlap 1970. máj. 22., jún. 29., aug 18., Magyar Közlöny 1970. jún. 30., Petőfi Népe 1970. jún. 30.
Kovács Aranka: Mesterségünk címere. Ahol az új 500 forintos papírja készül. Ország-Világ 1970. júl. 15.
Kunszery Gyula: Találkozás az első „Adys"-sal. Magyar Nemzet 1970. aug. 23.
Pénzbemutató a Nemzeti Bankban. Ady Endre portréval 500 forintos. Július 1-től két forintos. Népszava 1970. június 30., Népszabadság 1970. június 30.
Pintér István: Friss a bankó ropogós. Népszabadság 1970. máj. 17.
Sass Ervin: Emléktáblás házak. Rajz a tízforintoson. Békésmegyei Népújság 1970. máj. 17.
Szükségpénz 1849-ből. A 4 krajcáros szükségpénz a vásárosnaményi Beregi Múzeumba került. Keletmagyarország 1969. dec. 17.
Szünetben gyakorol. Harminc éve foglalkozik papírpénzzel az ötszázas megálmodója. Hétfői Hírek 1970. júl. 6.

c) Éremleletek

Bezedek község határában (Baranya m.) cca *ezer darab középkori ezüstdénár került elő.* A lelet a Janus Pannonius Múzeumba került. Délmagyarország 1969. nov. 5.
Közép-Bácskában Árpád-kori pénzeket találtak. Magyar Szó 1970. febr. 14.
Legény-barlang. A középkorban „dolgoztak" pénzhamisítók a Legény-barlangban. Esti Hírlap 1970. febr. 20.

Madaras. Rapi Miklós: Ékszeres láda a madarasi roxolán temetőben. Petőfi Népe 1970. okt. 2.
Makón tizenöt kiló ezüstpénzt találtak. Népszava 1970. jún. 20., Petőfi Népe 1970. jún. 20.
Makó. 1739 darab ezüstpénzt adtak át a Makói Múzeumnak. Népszava 1970. aug. 6.
Nagylócon 16. századi ezüstkincset találtak. Négyszázéves dénárok a földben. Esti Hírlap 1971. június 29.
Nyíregyháza. Kétezeréves pénz (görög pénz) került elő Nyíregyházán. Déli Hírlap 1969. dec. 20., Délmagyarország 1969. dec. 29., Magyar Nemzet 1969. dec. 21., Népszabadság 1969. dec. 21., Pest megyei Hírlap 1969. dec. 30., Petőfi Népe 1969. dec. 21.
A nyíribronyi leletek (17. századi érmek). Dolgozók Lapja 1970. szept. 12., Pest megyei Hírlap 1970. szept. 12.
Sátoraljaújhely határában egy korsó Zsigmond lengyel király arcmásával díszített ezüstdénárt, erdélyi és magyarországi pénzeket találtak. Esti Hírlap 1971. febr. 4., Népújság, Tolna Megye 1971. febr. 14.
Szuhumi mellett a Fekete tenger partján ritka pénzdarabot, görög érmet találtak, Élet és Tudomány 1970. dec. 4.
Tác. Arany a vascsőben. A táci Gorsium feltárása során egy vascsőben aranyérméket találtak. Népszava 1970. szept. 4.
Tüskevár. Eső után pénz süret. Tüskevár határában régi pénzeket találtak. Esti Hírlap 1970. ápr. 28.
A tyukodi lápból tatárjáráskor elrejtett ezüstérmék kerültek elő szántás közben. Esti Hírlap 1970. dec. 24., Magyar Nemzet 1970. dec. 25., Népújság 1970. dec. 25.
Első István király korából való dénárokat találtak. Népszabadság 1970. szept. 10.
Dukátok és tallérok a korsóban. Esti Hírlap 1970. jún. 22.
Cserépedényben ezüstérmék. Esti Hírlap 1970. júl. 28.
Kincs a malompincében. Esti Hírlap 1970. aug. 10.

d) Emlékérmek

Alladiatoris Irma: Frivaldszky Imre. Élet és Tudomány 25. 1970. 1997. p. 2 ill. (Emlékplakett)
Alba Regia urbanisztikai emlékérem. Nincs „közadakozás". Magyarország 1971. július 25. 1 ill.
Asszonyi Tamás érmei a TV galériájában. Népszava 1970. aug. 27.
Emlékérem a felszabadulás 25. évfordulójára. Esti Hírlap 1970. márc. 24.
Lehár érem. Népszava 1970. febr. 19.
A párizsi pénzverde emlékérmet bocsátott ki Tristan Tzara arcmásával. Magyar Hírlap 1969. dec. 28.
Tiltakozás az olimpiai érmék ellen. Esti Hírlap 1970. febr. 3.

e) Múzeumok, gyűjtemények

Budapest. Megalakult a Budapesti Éremgyűjtők Egyesülete. Keletmagyarország 1969. nov. 4., Népszabadság 1969. dec. 14.
A Budapesti Éremgyűjtők Egyesületének árverése. Békés Megyei Népújság 1970. febr. 17., Dolgozók Lapja 1970. febr. 17., Hétfői Hírek 1970. febr. 16., Magyar Hírlap 1970. febr. 16., Napló 1970. febr. 17., Népszabadság 1970. febr. 17. 1 ill., Népszava 1970. febr. 14., Pestmegyei Hírlap 1970. febr. 14, 18.
A Budapesti Éremgyűjtők Egyesülete gyorsárverést rendez a Fővárosi Művelődésügyi Házban. Népszabadság 1970. jan. 15.
Budapest. Szenvedélyük az érem. (A Magyar Numizmatikai Társulatról.) Pest megyei Hírlap 1970. jan. 17.
Békéscsaba. Sarusi Mihály: Érem- és pénzgyűjtők a megyei művelődési házban. Békés megyei Népújság 1970. febr. 12. ill.
Debrecenben febr. 22-én du. 5 órakor *a múzeumi barátok körének éremtani szakosztálya tart ülést.* Hajdú-Bihari Napló 1971. febr. 21.
Debrecenben kétnapos *numizmatikai vándorgyűlés kezdődött.* Napló 1970. máj. 9.
Kecskeméten numizmatikai és régészeti szakkör alakult. Magyar Hírlap 1970. jan. 8., Nógrád 1970. jan. 8., Pest megyei Hírlap 1970. jan. 8., Petőfi Népe 1970. jan. 3.
Miskolci numizmatikusok a Múzeumbarátok Körén belül kétheteenként jönnek össze. Déli Hírlap 1970. ápr. 17.
Szeged. Akác László: Porcelánpénztől a kakukkos óráig. A szegedi pénzgyűjtők életéből. Délmagyarország 1970. jan. 6.
Vác. Megalakult a numizmaták váci csoportja. Pest megyei Hírlap 1970. dec. 1.
Zalaegerszeg. Az éremgyűjtők klubjának zalaegerszegi csoportja vasárnap délelőtt összejövetelt tart a Helyőrségi Klubban. Zalai Hírlap 1971. febr. 20.
Éremgyűjtő kör. Forint 1970. aug.
Imre Erzsébet: Amiről a pénz mesél. Krőzus volt az első . . . Bathó Vendel éremgyűjteménye. Ifjúsági Magazin 1971. febr. 9 ill.
Nagy László zagyvarékási lakos éremgyűjteményéről. Szolnok megyei Néplap 1970. jan. 31.
Pénzgyűjtőknek. Magyar Ifjúság 1970. jan. 23.
Pénzmúzeum, bankjegyfestészet. Petőfi Népe 1970. márc. 29.

f) Kiállítások

Derecske. Évszázadokkal ezelőtti pénzekből kiállítás nyílt Derecskén. Hétfői Hírek 1970. márc. 16.
Szegeden numizmatikai kiállítás nyílt. Szegedi Műsor 1970. ápr.

g) Vegyes

Angliában egy templomba befalazott, ritkaságszámba menő, *1933-as pennyt loptak el.* Népszava 1970. szept. 17.
Angliából tilos régi pénzt kivinni. Népszava 1970. júl. 17.

Biafrai zsoldosokat hamis pénzzel akartak fizetni. Esti Hírlap 1970. jan. 21.
Dollár, peso bakt. A razzia buktatta le a pénzhamisítókat. Esti Hírlap 1970. jan. 20.
Egy érmegyűjtő üzletei. Hamis ritkaságokat vittek, hibás bankjegyeket hoztak. Hétfői Hírek 1971. aug. 16.
Egyre értékesebb a régi pénz. Rosenberg és portékája. „Megbolondulnak érte az emberek." Magyarország 1971/27. 17. old.
Ezüstpénz kerámia edényben. Népszabadság 1970. ápr. 22.
Hamis pénz. Népszava 1970. febr. 6.
Hatszáznegyvenezer érmét őriznek a magyar múzeumok. Nógrád 1970. febr. 14.
Kádár Márta: Kincsgyár a Pénzverőben. Petőfi Népe 1969. dec. 31.
Műanyag pénz. Esti Hírlap 1970. máj. 8.
Numizmatikai üzlet Szófiában. Szolnok Megyei Néplap 1970. szept. 11.
Nyerges Ágnes: Vagyonok históriája. Ércpénz spekuláció. Magyarország 1970. dec. 13.
Pénzhamisítók. Petőfi Népe 1970. júl. 25.
Pethes Sándor: Túl sok ezüst került a denárba, ezen bukott le az érmehamisító. Hétfői Hírek 1971. aug. 30.
Sajti I.: A pénzhamisító. Békés megyei Népújság 1970. júl. 7.
Solesek lajstroma. Új aranypénz katalógus. Esti Hírlap 1970. aug. 7.
Vert ezüstből . . . Magyar Ifjúság 1970. okt.

F. M.

TÁRSULATI ÉLET

A magyar numizmatikai élet az utóbbi időben jelentős változáson ment keresztül; egyre fokozódó tevékenysége, feladatainak sokrétűsége szervezeti változtatásokat is követelt.

A Magyar Tudományos Akadémia e szempontokra való tekintettel a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat Éremtani Szakosztályához 1969-ben egy három tagú — dr. Csillag Ferenc, dr. Gedai István, dr. Varannai Gyula — Ideiglenes Vezetőséget nevezett ki és ez a vezetőség azonnal megkezdte az átszervezés munkáját. Kidolgozta az önálló Magyar Numizmatikai Társulat visszaállításának lehetőségét, elkészítette annak alapszabályát, amit 1970. május 20-án a közgyűlés elé terjesztett, amelyet az elfogadott, majd a Magyar Tudományos Akadémia jóváhagyott.

A közgyűlés megválasztotta a Társulat vezetőségét:

elnök:	*dr. Csillag Ferenc*
alelnök:	*dr. Mócsy János*
	dr. Varannai Gyula
főtitkár:	*dr. Gedai István*
másodtitkár:	*dr. Káplár László*
könyvtáros:	*Rádóczy Gyula*
háznagy:	*dr. Ákoshegyi Ferenc*

A választmány tagjai: *Auer Miklós, Beszeda Róbert, Bors Lajos, Csucs Ferenc, Gosztonyi József, Lakos János, Ludvig Ferenc, Martin Ferenc, dr. Papanek János, Pál Imre, Pávó Elemér, Pohl Artur, Sillye Kálmán, dr. Unger Emil, Zák Ede.*

Számvizsgáló Bizottság: *Csepy Béla, Székely Dénes, Torday László.*

Az átalakulás folyamataként megalakult a Budapesti Éremgyűjtők Egyesülete is, amelynek elsődleges feladata a gyűjtői tevékenység előmozdítása lett. Így a Magyar Numizmatikai Társulat erejét most már a numizmatika tudományos kutatására és ismeretterjesztésére fordíthatja. Lényegében tehát, rögzítette azt az élet-kívánta állapotot, hogy az egységes magyar numizmatika fejlettségének megfelelően a feladatokat ossza meg két társadalmi szervezet között.

Általános események: a Magyar Numizmatikai Társulat 1971-ben fogadta dr. Heinz Fenglert, a Deutscher Kulturbund numizmatikai szekciójának elnökét, aki meghívta Társulatunkat a nemzetközi drezdai éremkiállításra és ezzel kapcsolatos numizmatikai tanácskozásra. A Magyar Numizmatikai Társulat a meghívást elfogadta, a kiállításon dr. Ákoshegyi Ferenccel és dr. Papanek Jánossal képviseltette magát, a tanácskozásra pedig a kiállítókkal és Kőhegyi Mihállyal, dr. Káplár László másodtitkár vezetett küldöttséget. Másodtitkárunk hozzászólásával erősítette a magyar—német numizmatikai kapcsolatainkat, kiállítóink sikerét pedig elismerő oklevél bizonyítja.

A Társulat 1971-ben fogadta dr. Emanuela Nohejlová-Prátová professzornőt, akit a Magyar Tudományos Akadémia a Társulat kérésére és javaslatára hívott meg. A professzornő előadást tartott a Társulatban.

A Társulat 1971-ben ünnepelte fennállásának 70. évfordulóját. Ebből az alkalomból emlékérmet készíttetett, amit Madarassy Walter éremművész tervezett.

A Magyar Numizmatikai Társulat ugyancsak 1971-ben beadvánnyal fordult a Magyar Nemzeti Bankhoz és felhívta figyelmét István király emlékpénz verésének szükségességére. A Magyar Nemzeti Bank az emlékpénz verésének gondolatát magáévá tette.

Személyi ügyek: Az újjáalakult Magyar Numizmatikai Társulat 1970. május 20-án a fent ismertetett vezetőséget választotta meg 3 évre. Minthogy a közgyülés a Numizmatikai Közlöny szerkesztő bizottságának a kérdésével nem foglalkozott, a közgyülést követő egyik választmányi ülés a következő szerkesztő bizottságot választotta meg. Szerkesztő: *dr. Huszár Lajos,* szerkesztőbizottsági tagok: *Bíróné Sey Katalin* és *dr. Gedai István.*

Bors Lajos halálával megüresedett választmányi helyre később Vadász Györgyöt választotta a választmány.

Az 1970. évi közgyűlés óta az említett választmányi tagon kívül az alábbiak halálával érte veszteség Társulatunkat: Horváth Gábor (Gyula), Lengyel Viktor (Pécs), Turi Artur (Pécs), Tatár István (Budapest) Zák Ede (Budapest).

Kiadványok: A Magyar Numizmatikai Társulat Az Érem című kiadványt további kiadásra átadta a Budapesti Éremgyűjtők Egyesületének. Így Társulatunknak csak a Numizmatikai Közlöny lesz állandó kiadású folyóirata, ezen kívül sokszorosítjuk a Társulatban elhangzott előadásokat, s terveinkben szerepelnek monografikus kiadványok is.

Felolvasások: Társulatunkban 1969 óta a következő előadások hangzottak el: 1969. szeptemberében dr. Paul Arnold a drezdai éremtár igazgatója tartott előadást a szász pénzekről, majd dr. Gedai István a román kori magyar éremművészetről.

A havi felolvasások 1970. II. félévében váltak rendszeressé. Ezek tárgyai: 1970. szeptember 17. *dr. Varannai Gyula:* Asklepios és a kígyó magyar orvosi érméken. 1970. október 15. *dr. Mócsy János:* Egy ritka perinthusi medaillon. 1970. november 12. *dr. Bíró Tiborné:* Római pénzforgalom Pannóniában. 1970. december 10. *Pohl Artár:* A középkori magyar és szerb pénzverés kapcsolatai. 1971. január 14. *Lakos János:* II. Ulászló ezüstpénzverése. 1971. február 11. *dr. Káplár László:* Hamisítványok a vegyész szemével. 1971. március 11. *Gosztonyi József:* Magyar éremművészek külföldön. 1971. május 13. *dr. Kahler Frigyes:* Pénzhamisítás Magyarországon a XVI. században. 1971. szeptember 23. *dr. Váczy Péter:* Numizmatikai adatok a bizánci császári korona kialakulásához. 1971. október 7. *dr. Emanuela Nohejlová-Prátová:* Goldmünzen in den mittelalterlichen Münzfunden der böhmischen Länder. 1971. november 11. *Ferenczy Mária:* Kínai numizmatikai kérdések. 1971. december 9. *Pál Imre:* A viminatiumi római coloniális pénzverés.

Serlegvacsora: A Magyar Numizmatikai Társulat 1971-ben újította fel a serlegvacsora emlékét és december 2-án Kőhegyi Mihály emlékezett meg dr. Csatkai Endre elhunyt tagtársunkról.

Összejöveteleinket minden héten csütörtökön tartjuk öt és fél nyolc között. Ez idő alatt felújított könyvtárunk rendelkezésére áll az érdeklődőknek; valamint adminisztrációs ügyeiket is ekkor lehet intézni a Társulat adminisztrátoránál, vagy a vezetőség tagjainál.

Összejöveteleink helye: a Magyar Numizmatikai Társulat hivatalos helyisége, Budapest, VIII. Csepreghy u. 4. II. 15. Telefon: 131—058.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Emlékérem a Magyar Numizmatikai Társulat 70 éves fennállására. Madarassy Walter műve.

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Felhívjuk tagtársaink figyelmét, hogy Társulatunk kiadványából, a Numizmatikai Közlönyből az alábbi számok kaphatók: 1955—1956; 1961—1962; 1963—1964; 1965—1966; 1967—1968; 1969—1970.

Egy szám ára 40,— Ft.

A Társulat 70 éves fennállására készült emlékérem ugyancsak beszerezhető a Társulatban. Ára példányonként 100,— Ft.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Helle Mária – A kézirat a nyomdába érkezett: 1972. I. 24. – Terjedelem: 12 (A/5) ív

72.73033 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György

1

2

1

2

3

4

7

5

6

8

9

10

11

12

13

14

15

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA